

ANTIČKI IZVORI U DJELU *DE REGNO DALMATIAE ET CROATIAE* IVANA LUČIĆA

BRUNA KUNTIĆ-MAKVIĆ
Filozofski fakultet u Zagrebu

UDK: 930.2:929 Lucius
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 1990-03-07

Djelo *De Regno* (prvotisak Amsterdam - Frankfurt 1666) smatra se prvijencem hrvatske kritičke historiografije, a pripada mu i visoko mjesto u evropskoj historiografiji onog vremena. Detaljna analiza građe antičkog postanka koja je u djelu upotrebljena potvrđuje visoku ocjenu, ali sa sljedećim modifikacijama:

1. *De Regno* ne znači nikakav napredak u tehnici citiranja i navođenja, čak nije ni u razini prosjeka svog doba. Navodi i citati nisu dovoljno određeni, raznoliki su i neprecizni. Reprodukција grčkih izvora u originalu potpuno nedostaje.

2. Obiljem upotrebljenih pisanih izvora (54) i različitih izvornih mjesta ili kombinacija izvornih mjesta iz njih (316) u velikom broju referenci (643) samim za sebe *De Regno* je tipičan plod erudita onog doba.

3. Po nizu elemenata Lučićeva postupanja s izvorima *De Regno* je po sredini između hunmanističkog i modernog načina povijesnog istraživanja. Pisane izvore ne obrađuje samo pojedinačno i radi pojedinih podataka, veći i u skupinama prema sadržaju i povijesnom kontekstu uočavajući i objašnjavajući razlike i podudarnosti u podacima. Napredan sintetičan pristup u djelu je međutim proveden s jednako nepreciznošću kao i pojedinačno pozivanje na pisane izvore. Epigrafsku građu i anepigrafske materijalne izvore Lučić koristi kao punovrijedan povijesni izvor, ali u skromnom opsegu i odabirući reprezentativne uzorke poznate i privlačne u svoje doba. Interpretaciju pisanih izvora temelji na domišljanjima iz ekonomske, prometne, vojno - strateške i sličnih sfera, ali su ta domišljanja potpuno određena okolnostima povijesnog konteksta u kojem je živio i stvarao. Ne upušta se u jalovo polemiziranje sa starijom literaturom temeljenom na istoj građi uviđajući nekritičnost interpretatora, ali to istodobno znači i da za današnje pojmove nedopustivo rijetko spominje literaturu u izravnoj vezi s izvorima.

4. Po dvjema bitnim karakteristikama *De Regno* potpuno pripada modernijoj historiografiji. Bogatstvo antičke građe koja se u djelu javlja nije naime izraz neplodnog eruditizma, što je čest slučaj kod autora od XV. do XVIII. stoljeća, nego autorova kriterija. On počiva na vjerodostojnosti povijesnih izvora, njihovu sadržaju i funkcionalnosti u okviru zadataka namjenjenih *De Regno*. Ništa nije suvišno, nekorisno ili neopravdano upotrebljeno. Lučićev odabir potvrđen je činjenicom da se ista građa na koju se on najviše oslonio i danas najviše koristi u prikazima antičke povijesti istog prostora. Nadalje, skup kritičkih postupaka koje Lučić primjenjuje u samom tekstu djela potpun je i kvalitetan i u razini formalne i u razini sadržajne kritike građe. U tom je pogledu djelo također ispred svog doba.

5. *De Regno* je specifikum zbog originalne piščeve koncepcije. Smatrao je da je zadatak djelu podjednako prikazati građu i odrediti je kritički za pitanje koja su važna u *De Regno*. Kritička obrada je i spona i filter između tih dviju grana rada s izvorima: okupljanja i prezentiranje s jedne strane, funkcionalne interpretacije s druge strane. Uprkos opsežnim citatima, Lučić se ne bavi *in extenso* svime što izvori nude, nego kritičku obradu koncentrira na pitanja bitna za vlastito izlaganje u djelu. Njegova obrada zaprema dvaput više prostora negoli citati građe.

De Regno dakle čitaocu nudi i građu i valjano potkrijepljeno Lučićevo kazivanje o onome što je njega zanimalo. Lučić je uspio obaviti takva dva zadatka istodobno pronasavši i specifično kompozicijsko rješenje: odvojio je djelove teksta gdje pretežno reproducira građu od dijelova teksta gdje je komentira, pažljivo uvodeći novu građu s novim podacima upravo ondje gdje će dobiti željenu težinu. Takva koncepcija čini *De Rego* i zbirkom izvora i povijesnim prikazom. Bila je moguća samo na početku historiografskog rada na najstarijoj povijesti Dalmacije i Ilirika, i ne može se danas smatrati za uzor. Lučić je međutim istodobno i kvalitetno ispunio dva zadatka od kojih bi svaki mogao uroditi djelom različitih karaktera i jednaka opsega, postupajući promišljeno i koncentrirajući se na bitno. Takvo se pak postupanje ne može nazvati niti karakteristimom moderne historiografije, nego njezinim idealom.

6. Pišući povijesni prikaz o Dalmaciji i Hrvatskoj Lučić je organski povezo izlaganje o antici i obradu antičkih izvora s izlaganjem o kasnijim razdobljima i obradom kasnijih izvora. Uočio je to, za razliku od mnogih domaćih i stranih prethodnika, suvremenika i dijela kasnijih historičara, primjerno i potpuno funkcionalno. Zbog povećanja znanja i specijalizacije takav njegov postupak s antičkom građom danas više ne bi mogao uspješno slijediti pojedinac. Bila bi potrebna suradnja povjesničara starog vijeka, klasičnog filologa i arheologa. Lučićev rad na antičkoj građi u djelu prema tome nije samo rad pionira - antičara koji prekida s ranijim stanjem, nego *De Regno* ostaje i neponovljiv fenomen izuzetne kvalitete u cjelokupnoj našoj historiografiji.

Problem poznavanja antičke izvorne građe u djelu De Regno

Medu plodovima mnogostranog znanstvenog rada Ivana Lučića ističe se obuhvatnošću i obiljem reproduciranih izvora djelo *De Regno Dalmatiae et Croatiae*, tiskano prvi puta 1666. u Amsterdamu.¹ Aparat izvora i literature na koji se Lučić pozvao i piščev osobni stav prema izvorima odavna su djelu pribavili složno prihvaćen naziv prvijenca hrvatske kritičke historiografije.² Međutim, do danas niti je čitavo *De Regno* prevedeno na hrvatski jezik, niti je itko sastavio točan i potpun katalog izvora i literature koji se u njemu spominju ili dijelom reproduciraju u širokom rasponu od najstarijih poznatih antičkih, preko srednjovjekovnih i bizantskih, do humanističkih i najnovijih Lučićeva doba. Prema onome što pruža tiskani tekst djela, najviše je do sada u pogledu Trogiranihova aparata učinio L. C. Pavissich koji je uz talijanski prijevod tiskan 1896. u Trstu donio abecedni popis autora i izvora, nastojeći obuhvatiti sve što se u *De Regno* može naći.³ O cjelokupnom su Lučićevu aparatu kasnije

-
- 1 IOANNIS LUCII *De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Amstelodami 1666, Io. Blaeu; Lučićeva biografiju i bibliografiju te bibliografiju o njemu do g. 1979. usp. kod M. KURELAC, Ivan Lucić - povjesničar, život i djelo (dalje: M. KURELAC. *Ivan Lucić*); Bibliografija o Ivanu Luciću i njegovu djelu - sve u izdanju *I. Lucić, Povijesna svjedočanstva o Trogiru* M. KURELAC - J. STIPIŠIĆ, Split 1979, čakavski sabor, str. 13-61. Noviji prikaz o Lučiću i bibliografiju do g. 1985. v. od istog autora u izdanju *I. Lucić, O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske* I, M. KURELAC - B. KUNTIĆ-MAKVIĆ, Zagreb 1986, Latina et Graeca
 - 2 V. KLAJČ, *Povijest Hrvata* I, Zagreb 1899. (dalje: V. KLAJČ) str. 21; F. ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara, Hrvatska povijest od najstarijih dana do potkraj 1918*, sv. I, Zagreb 1925, Naklada Školskih knjiga (dalje: F. ŠIŠIĆ, *Povijest*) str. 29.

pisali F. Rački, V. Brunelli i F. Šišić, ali izdvajajući markantne izvore i literaturu iz različitih razdoblja da bi ilustrirali Trogiraninov repertoar, a ne da bi ga sustavno izložili.⁴ Kad se pisalo o Lučićevu radu na pojedinim izvorima ili skupinama izvora, težište se našlo na izvorima i literaturi za srednjovjekovna zbivanja. U *De Regno* su naime reproducirani mnogi inače nepristupačni dokumenti, pa je i ono samo steklo status izvora za srednjovjekovnu povijest.⁵

Trogiraninov prikaz najstarije prošlosti istočne jadranske obale, bogato potkrijepljen građom, ostao je nekako po strani. Klasična je starina u Lučićevo doba na visokoj cijeni, u žarištu interesa znanstvenika od humanizma preko renesanse do baroka. Ako je Ivan Lučić utemeljitelj hrvatske kritičke historiografije, onda bi se u djelu morao nalaziti i prvi kritički prikaz antičke prošlosti naših krajeva, pisan uz to sa svom pažnjom i ljubavlju za antiku koja se mora očekivati od autora tog doba.

Radoznalost u tom pogledu osobito potkrepljuju djela Lučićevih domaćih prethodnika, koji su prije njega, od XV. st. dalje pisali kraće ili opširnije o antičkoj prošlosti Dalmacije i Ilirika i pri tome se pozivali na antičke izvore. Autorima čija su djela objavljena, a dali su takve preglede, predbacuje se naime neznanstvenost, nekritičnost i nemaran postupak s izvorima upravo u opisanju najstarijih razdoblja. Ipak je u tim djelima prisutan zamašan repertoar antičkih izvora.⁶ Za druga djela, vremenski bliže *De Regno*, može se samo

- 3 *Storia Del Regno di Dalmazia e di Croazia di Giovanni Lucio Traguriense libri sei (Prima versione italiana)*, L. C. PAVISSICH - P. C. MIOSSICH, Trst 1869, E. Iambo e c.; reprint Trst 1983, Lint; popis autora na str. 689-696.
- 4 F. RAČKI, Povjestnik Ivan Lučić Trogiranin, *Rad JAZU* 49, Zagreb 1879, str. 65-102 (dalje: F. RAČKI, *Povjestnik*). O građi osob. str. 79. V. BRUNELLI, Giovanni Lucio, *Rivista Dalmatica*, Zadar 1899. anno I, vol. 1, str. 5-24 i 119-139; 1899. anno I, vol. 2, str. 24-51; 1900. anno II, vol. 3, str. 32-52 i 271-275; 1900. anno II, vol. 4, str. 17-24 (dalje: V. BRUNELLI, *Rivista Dalmatica*). O Lučićevoj antičkoj građi osobito vol. V, str. 32 i 33. Brunellijev je tekst dijelom poslužio kao uvod reprintu *De Regno* iz bilj. 3. F. ŠIŠIĆ, *Priručnik izvora hrvatske historije*, dio I čest 1 (do 1107. g.), Zagreb 1914 (dalje: F. ŠIŠIĆ, *Priručnik*) str. 57 i 58.
- 5 Usp. npr. F. ŠIŠIĆ. *Povijest* str. 29; J. ŠIDAK, članci "Historiografija" i "Lucius (Lucić, Lučić) Ivan" u *Enciklopediji Jugoslavije*, Zagreb 1955-1971, JILZ; N. KLAIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1975, str. 55.
- 6 Mislimo osobito na tri djela: *De situ Illyriae et civitate Sibenici* J. ŠIŽGORIĆA dovršeno je 1487. (Tiskao M. ŠREPEL u *Gradi za povijest književnosti hrvatske* knj. 2, Zagreb 1899, pa V. GORTAN i A. ŠUPUK u seriji *Povremena izdanja Muzeja grada Šibenika* sv. 8, Šibenik 1981); *De origine successibusque Slavorum* V. PRIBOJEVIĆ tiskano 1532. na latinskom, a 1595. na talijanskom, oba puta u Mlecima (moderno izdanje: G. NOVAK - V. GORTAN, *Hrvatski latinisti I*, Zagreb 1951, JAZU); *Il Regno de gli Slavi* M. ORBINIJA, tiskano 1601. u Pesaru (moderno djelomično izdanje prijevoda: *Mavro Orbini, Kraljevstvo Slovena*, S. ĆIRKOVIĆ - M. PANTIĆ - R. SAMARDIĆ - Z. ŠUNDRICA, Beograd 1968, Srpska književna

pretpostavljati da bi se s njime mogla natjecati, jer su ostala u rukopisu.⁷ Napokon, ima čitav niz spisa koji antici doduše nisu ostavljali zaseban prostor, ali su se njihovi autori doticali ponekih pitanja iz tog razdoblja i čak usput kritizirali poneki relevantan izvor. Ne može se nipošto reći da je Trogirinan prvi naš autor koji se time bavi, ali se mora očekivati da je prethodnike nadišao i po vlastitim interpretacijama, i po onome što im je moralo biti podlogom: po repertoaru antičkih izvora i po temeljnim postupcima s izvornom građom. Da bi se moglo utvrditi do koje mjere "antički" dio *De Regno* opravdava časní naziv što ga je autor zadobio, valja stoga krenuti od antičke izvorne građe. Pri tome uzimamo u obzir konvencionalnu vremensku granicu antičkog razdoblja, pad Zapadnog Rimskog Carstva, tj. djela i spomenike koji su nastali prije 476. godine.

Na Pavissichevu se potpisu nalazi 46 imena antičkih autora i tri naslova neautorskih djela antičkog postanka. Izvore koji su i pisani i materijalni - natpise - Pavissich nije spomenuo, iako je to građa analogna srednjovjekovnim ispravama koje je ipak pobilježio. Anepigrafski materijalni izvori ne bi u Pavissichevo vrijeme ni pripadali u spisak koji je naslovio kao *Indice alfabetico degli Autori e documenti citati dal Lucio nella sua Storia*.⁸

zadruga.

Vrlo stroge ocjene v. posebno za Orbinija F. RAČKI, *Povjesnik* str. 70; S. ĆIRKOVIĆ u navedenom izdanju str. 379-382; za Pribojevića G. NOVAK u nav. izdanju str. 27 i 39; za svu trojicu M. PANTIĆ u nav. izd. M. Orbinija str. LXVII i s. Za aparat antičke građe u tim spisima usp. B. KUNTIĆ-MAKVIĆ, Tradicija u našim krajevima u antičkom razdoblju kod dalmatinskih pisaca XVI i XVII stoljeća, *Živa antika* 34/1984, str. 155-164 (dalje: B. KUNTIĆ-MAKVIĆ, *Tradicija*).

- 7 Npr. *De rebus Dalmaticis libri octo* Šibenčanina D. ZAVOROVIĆA (1540-1610), u prijevodu A. Papalić *Storia Dalmatina*.

I original i prijevod ostali su u rukopisu. Sam Lučić nije bio oduševljen djelom, iako je uvažavao autorov trud. Usp. njegov rukopisni uvod za *De Regno* kod M. KURELAC, Lučićev autograf djela "De Regno Dalmatiae et Croatiae" u vatikanskoj biblioteci i drugi novootkriveni Lučićevi rukopisi, *Zbornik Historijskog instituta JAZU u Zagrebu* 6/1969 (dalje: M. KURELAC, Lučićev autograf), str. 136: "U prošlom je stoljeću šibenski plemić Dominko Zavorović s velikim trudom započeo dalmatinsku povijest od najstarije i doveo je do 1400. godine. Hvale vrijedan trud - samo što je propustio provjeravati pisce. Suzdržao sam se da navodim i njega i ostale mlađe pisce, kako se ne bi činilo da sam ovaj posao poduzeo iz želje za svađom, jer su njihove greške potekle iz iskvarenih ili dvojbenih spisa starijih." Zadrinan šime IJUBAVAC (1608-1663) pripremao je povijest svoga grada istodobno dok je Lučić radio na *De Regno*. Po Lučićevim je riječima na početku utrošio mnogo strana pišući o Iliriku. Rukopis je Trogirinanin imao prilike vidjeti, ali ne i proučiti. Usp. B. POPARIĆ, Pisma Ivana Lučića Trogiranina I i II, *Starine JAZU* vol. 31, Zagreb 1905, str. 276-320 i vol. 32, Zagreb 1907, str. 1-91 (dalje: B. POPARIĆ, *Pisma* I i II); Za Ljubačev spis *Pisma I*, str. 302, pismo br. 5. od 6. prosinca 1651.

- 8 L. C. PAVISSICH, l. c. iz bilj. 3: Amiano, Antonino (itinerario), Apollonio, Appiano, Arriano, Artemidoro, Callimaco, Cicerone, Diodoro Siculo, Dione, Dionigi d'Alicarnasso, Dionisio

Da bi dokumentirao Lučićevu kritičnost, F. Rački spominje one antičke autore za koje je iz teksta ili priloga *De Regno* mogao točno saznati kojim se izdanjima Trogiranin služio. To su ujedno i autori čije je tekstove Lučić u djelu restituirao uspoređujući prijevode, originale i rukopise, što Rački također ističe. Dodaje izvore specifična sadržaja, poput itinerarija ili karata a spominje i natpise, te se po njegovu prikazu stječe dojam da je Trogiranin s antičkom građom postupao u djelu po metodama najnovijeg doba. Sve je to F. Rački brižno probrao na putu k zaključku o Lučićevoj trijeznosti koju iznad svega razabire u prikazu antike.⁹

V. Brunelli želio je opširnije ilustrirati Lučićev antički repertoar, pa je spomenuo 38 antičkih autora i tri neautorska djela, podijelivši ih na izvore za geografiju i izvore za povijest. Dodao je izboru i imena autora relevantne literature, te vrednovao posebno Lučićev rad na staroj geografiji, na staroj povijesti, i u odnosu prema rezultatima spomenutih prethodnika i suvremenika i visoko ga ocijenio.¹⁰ Slika je daleko razrađenija negoli u Pavissicha,

l'Africano o Alessandrino, Eliano, Eratostene, Erodoto, Eutropio, Festo, Floro, Giulio Cesare, Giustino, Livio Tito, Lucano, Marciano Eracleota, Nicandro, Notitia dignitatum, Omero, Ovidio, Peutingheriane tavole, Plinio, Platarco, Polibio, Polieno, Pomponio Mela, Rufo Sesto, Sallustio, Schimno Chio, Scillace Cariandeno, Servio, Strabone, Tacito, Teopompo, Timeo, Tolomeo, Tucidide, Varrone, Vatinio, Vegezio, Velleio Patercolo, Virgilio.

- 9 F. RAČKI, *Povjestnik* str. 76: "Lučić je proučio izvore za staru i srednju povijest po najboljih dotadanih izdanjima i upotriebio njihove tumače. Grčke i rimske pisce, geografie i historike, upotriebi rietkom pomnjom: Polybia po izdanju Izaka Casaubona (1614) a s tumačem Nikole Perttia; Plinia po izdanju lionskom Dalecampia od god. 1587, notitiam dignitatum s tumačem Guida Pancirolla (1599), na dalje itineraria, Peutingerovu Tabulu itd. ... Ali Lučić se ne zadovolji samo postojalimi edicijami ili izdanimi već pisci i izvori. On je kod važnih i sumnjivih miesta tražio lekcije u rukopisu, iliposavjetovao se kod vještaka za bolja izdanja. Tako Dalecampiovu ediciju Plinia izpravlja on na jednom miestu po vatikanskom rukopisu br 1951. Tako izpravlja Casaubnov latinski prievod Polybia po izvorniku grčkom. Tako je on dugo tražio u vatikanskoj knjižnici dobar celovit codex Appianove pripoviesti o ratovah ilirskih; a pošto nije bio zadovoljan s edicijom Davida Hoeschela i s njegovim prievodom, umoli svog prijatelja Stjepana Gradića da bi ga podpuno tačno zanj preveo, što je uslužan Dubrovčanin i učinio."

str. 82: "Ovo djelo, kano što sva ostala Lučićeva, odlikuje se objektivnišću i triježnošću. Kano svjestan istraživalac Lučić pusti govoriti same izvore; on smatraše svojom zadaćom samo to, da te izvore kritički poreda, razjasni, u sklad dovede i životom nadahne. U posljednjem pogledu tjerao je pače trijeznost do suhoparnosti, bojeći se da ne bi dugačkim umovanjem svoje misli na užtrb objektivnosti odviše istaknuo; da ne bi elegantnom dikcijom historičku istinu odviše zastao. Ova trijeznost opaža se navlastito u staroj historiji. Koliko niesu tuj i noviji historiči pustili uzde svojoj fantaziji i svojim nagadjanjem! Lučić se oslanja samo na pisce grčke i rimske i na stare nadpise; upotrebljuje ih oprezno u svojem razlaganju; mnoga pitanja, koja tadanja nauka nije bila još razriešila i za koja nije još dovoljna građa pribрана bila, kao što je, n. pr. pitanje o narodnosti pukova Ilirika i Dalmacije, mukom zaobilazi, priznavajuzći tiem radije svoje neznanje nego da nauku neosnovanom hipotezom zamuti."

a potpunija nego kod Račkog koji se ograničio na ono što mu je trebalo za poantu. Kad se uzme sve zajedno, mada se može još ponešto dodati i ispraviti, čini se da je početkom stoljeća bilo sazrelo stanje da se vrednuje i Lučićev repertoar izvora, i temeljni postupak s njima, i rezultati do kojih je na temelju izvora došlo.

Pa ipak, sljedeći koji piše o Lučićevim izvorima, F. Šišić, samo utvrđuje da je Lučić upotrijebio svu silu starovjekovnih pisaca, a ne trudi se da ih imenuje kao što imenuje kasnije. Ne spominje čak ni natpise koje je Rački bio istakao, a ni materijalne izvore koje nisu spomenula ni trojica prethodnika. Shvatljivo je što se ne dotiče Lučićeve literature jer izlaže upravo o izvorima.¹¹ Međutim, njegov je prikaz presjekao dobar put kojim je bilo krenulo poznavanje cjelokupna Lučićeva rada na antičkoj povijesti, i na tom je ostalo. Samo brojne bilješke s Lučićevim imenom u djelima današnjih antičara upozoravaju da Trogiriraninu u mnogim pitanjima pripada prvenstvo. Lijep ih se broj odnosi upravo na njegov izravan rad na izvorima.¹²

10 V. BRUNELLI, *Rivista Dalmatica* I/1899 vol. 2, str. 32 i 33: "Anzitutto la geografia antica dell'Adriatico orientale ha ottenuto da lui un'illustrazione così perfetta, da presentare anche ai giorni nostri ben poche lacune. Egli non conosce soltanto le opere dei geografi maggiori, cioè Strabone, Tolomeo, Pomponio Mela e Plinio, ma anche quelle dei geografi minori Dionisio Periegeta, Marciano Eracleota, Schimno Chio e Scillace Cariandeno, anzi fa uso persino di frammenti rimastici di Artemidro, Eratostene e Teopompo. Delle carte antiche cita l'itinerario Antonino e le Tavole Peutingeriane; ne trascura i moderni, tra cui Mario Negro, Palladio Fosco, Filippo Cluverio e Gregorio Rechenndorf. La medesima diligenza apparisce adoperata nel rilevare i fatti della storia antica, che essa viene messa completamente in piena luce coll'autorità di Ammiano Marcellino, Apollonio Rodio, Appiano Alessandrino, Cesare, Cicerone, Diodoro Siculo, Dionigi d'Alicarnasso, Eliano, Erodoto, Eutropio, Festo, Florio, Floro, Giustino Livio, Nicandro, Notitia dignitatum, Omero, Ovidio, Plutarco, Polibio, Polieno, Rufo, Sallustio, Tacito, Tucidide, Vegezio, Velleio Patercolo e Virgilio. Come si vede, qui si ha tutta l'antica letteratura greco-romana, della quale poi il nostro non si limita a fare un uso servile, ma discute i luoghi controversi, citando espositori e traduttori, e mettendo anche fuori la sua opinione. Troviamo quindi adotta in proposito l'autorità di filologici ed antiquari reputatissimi, come F. Ursino, Is. Casaubono, Guido Pancirolli, Nic. Perotti, Ferd. Pinziano, Stef. Gradi, Luca Olstenio e G. Vossio; esaminate le loro interpretazioni ed i loro emendamenti, e proposti dal Lucio alcuni propri, acutissimi e convenientissimi, che la critica moderna non ha accolti forse per la sola ragione che non li ha conosciuti.

11 F. ŠIŠIĆ, *Priručnik*, str. 57.

12 Npr. G. NOVAK, *Kolonizatorsko djelovanje Dionizija Starijega na Jadranu, Serta Hoffilleriana*, Zagreb 1940, str. 111/112 i 116/117; Th. MOMMSEN, *De Dalmaticarum inscriptionum auctoribus*, *CIL III* vol. I, str. 271-275; također *Index auctorum CIL III*, vol. I, str. XXVI-XXXII; M. SUIĆ, Gdje se nalazilo jezero iz 24. poglavlja Pseudo Skilakova Peripla?, *GZMBiH u Sarajevu* n. s. sv. 3/1953, str. 112; M. SUIĆ, O imenu Zadra, zbornik "Zadar", Zagreb 1969, str. 98; L. BRACCESI, *Grecita adriatica*, Bologna 1977, str. 227 i bilj. 104; M. SUIĆ, Zadar u starom vijeku, *Prošlost Zadra I*, Zadar 1981. (dalje: M. SUIĆ, *Zadar*), str. 31, 120, 122, 127, 150, 151, 203; V. ILAKOVAC, *Rimski akvedukti na području sjeverne*

U ovom članku nastojimo registrirati svu antičku izvornu građu koja se spominje u tiskanom tekstu *De Regno* i pokazati kako je Lučić probrao, prezentirao, rasporedio, obradio i upotrijebio za podlogu povijesnim zaključcima, da bismo mogli procijeniti njegov rad na antičkoj povijesti u onome što je polazište za kritičkog historičara: u temeljnim postupcima s građom.

PISANI IZVORI

Utvrđivanje Lučićeva repertoara i kvaliteta referenci (Prilog I)

Kako i valja očekivati od pisca Lučićeva doba, glavninu njegova antičkog repertoara predstavljaju djela antičkih autora. Ne može se, međutim, naprosto sastaviti spisak autora prema tekstu *De Regno* jer su se neka djela u Lučićevo vrijeme atribuirala drugačije nego danas. Primjerice, kad navodi Flora Lučić najčešće donosi "Periohe" Livijeva povijesnog djela koje su se dugo pripisivale Floru. Jedan jedini put valja pretpostaviti da doista misli na Florov vlastiti spis, te se tako pod Florovim imenom u *De Regno* kriju dva različita izvora (br. 38 i 47).¹³ Nadalje, Lučić dosljedno navodi Skimna s Hija i Skilaka iz Karijande, ali pod njihovim imenima koristi isključivo "Periegezu" i "Periplus" koji su im se pripisivali, te se i danas nazivaju Pseudo Skimnovom "Periegezom" i Pseudo Skilakovim "Periplom". Vlastite Skimnove i Skilakove fragmente Lučić nije upotrijebio (br. 5 i 12). Pozivajući se na "Sholije" uz ep Apolonija Rođanina Lučić navodi autora, "starog (Apolonijeva) sholijasta" (br. 28). Taj izvor međutim valja navoditi naslovom, jer je nastao objedinjavanjem objašnjenja trojice poznatih autora koja se više ne mogu razlučiti, a k tome su pridošle i dopune nepoznatih pisaca.

Nadalje, u *De Regno* se susreću imena autora koje Lučić nije stvarno upotrijebio. Tako je s Marcijanom iz Herakleje.¹⁴ Sam je Trogirinan spomenuo to ime upozoravajući da se Skimnova (dakle: Pseudo Skimnova) "Periegeza" pridjeljuje i Marcijanu, a u citatu geografa Philippea Clouviera¹⁵ koji Lučić

Dalmacije, Zagreb 1982, str. 152.

- 13 Označujući mjesta iz *De Regna* dajemo broj knjige, poglavlja, strane, stupca i retka u izdanju 1688. g. Ako je riječ o prvih šest poglavlja prve knjige koja su antičkog sadržaja pa će biti najčešće spominjana izostavljamo broj knjige. Citati "Livijeva epitomatora Flora" nalaze se u C I, 7, 2, 29; 7, 2, 30 i 7, 2, 60, a svi su popraćeni rednim brojem knjige Livijeva djela čija je perioha upotrijebljena. Za razliku od toga, u C I, 8, 2, 24 neodređeno je naveden i Flor među autorima koji opisuju dugotrajno Augustovo ratovanje u Iliriku. To više odgovara Florovim vlastitim *Bella Romana* gdje je Augustovo ratovanje opisano u 23. i 25. poglavlju nego li trima škrtim rečenicama, po jednoj iz periohe za 131., 132. i 139. Livijevu knjigu.
- 14 Marcijan iz Herakleje Ponske, V st. n. e., geograf. Sačuvani su fragmenti njegova sažetka Artemidorova "Zemljopisa", dio opisa vanjskog mora, dio njegova sažetka "Peripla" Menipa iz Pergama. "Opis plovidbe uz unutrašnje more" sačuvan je s velikim oštećenjima.

donosi u skladu je s takvom atribucijom pod Marcijanovim imenom reproduciran citat iz iste "Periegeze". Vlastita Marcijanova djela nisu u De Regno u upotrebi, te ovaj autor ne pripada Lučićevu repertoaru (br. 54 i 12). Tako je i s pjesnikom Partenijem, čije je ime u bilješci o Isi spomenuo Stjepan Bizantinac, a podatak koji je od njega preuzeo Stjepan Lučiću ne treba, pa na njega niti ne reagira (br. 24). !16

Rezultat je ovog pročišćavanja spisak od 44 autorska imena, jednog naslova višeautorskog djela i triju naslova djela anonimnih autora.

Lučić je zaista upotrijebio izvore koji su u sačuvanom obliku do te mjere rezultat rada više osoba kroz više generacija da se ne mogu smatrati autorskim. Oni su i specifična sadržaja - geografskog, administrativnog i pravnog, a *De Regno* ih je obuhvatio u četiri (br. 46, 51, 55 i 56).

Od epigrafske građe Trogirani je u djelo unio jedan zapis iz "Trijumfalnih fasta" (br. 27) i osam odabranih dalmatinskih natpisa. Pripadaju epigrafskoj baštini samo triju gradova, Epidaura, Salone i Jadera, a kronološki samo dvama stoljećima, I. i II. naše ere. Jedna im je zadaća nesumnjivo da ilustriraju antički život važnih obalnih centara, ali ih Lučić uz to koristi kao ravnopravan povijesni izvor, zaključujući po njihovu tekstu npr. o organizacijskoj podjeli Ilirika ili kolonijskom statusu Jadera, o realizaciji upravne i ekonomske funkcije Salone, o prosperitetu i važnosti Jadrana pod rimskom vlašću. Pridaje dakle natpisima punu vrijednost povijesnog izvora i tako ih koristi, iako mu plan što ga je zacrtao svome izlaganju o antici u *De Regno* ne pruža prostora da se njima bavi u većem opsegu - o tome će još biti riječi. Predstavljajući

-
- 15 *Philippus Cluverius* - Philippe Clouvier ili Cluver (Danzig 1580 - Leiden 1623), plodan historijski geograf, sustavno je opisivao područja nekoć u sastavu Rimskog Carstva, donoseći podatke o povijesti, legendama, starim nazivima i spomenicima iz antičkog doba, određujući smjene i granice plemena i naroda u različitim razdobljima. Nastojao je svoje izlaganje potkrijepiti vlastitim uvidajem, te je bio neumoran putnik. Na proputovanju Italijom koje je rezultiralo djelom *Italia antiqua* pratio ga je Lučićev prijatelj Luka Holste o kojem će još biti riječi. Opsežna *Italia antiqua* tiskana je neposredno nakon autorove smrti 1624. u Leidenu kod Elsevira zajedno s djelom o staroj Siciliji, Sardiniji i Korzici koje je isti izdavač bio tiskao već 1619. To smo izdanje uspoređivali. Holste je u vrijeme suradnje s Lučićem pripremao bilješke uz "Drevnu Italiju". Clouvierova su djela nesumnjivo nadahnula i Lučićev vlastiti posao oko sređivanja etnogeografskog nazivlja u Dalmaciji i Iliriku, samo što je takav zadatak Lučiću - povjesničaru tek stepenica k povijesnoj interpretaciji, a povijesnom geografu Clouvieru glavni cilj. Clouvierov citat s Marcijanovim imenom potječe iz "Drevne Italije", knj. II, C I, str. 433, a u *De Regno* je reproduciran u knj. IV, C XI, str. 190.
 - 16 Stjepan Bizantinac, vjer. VI st. n. e, Enciklopedijsko djelo *Ethnika* sačuvao je samo u sažetku. Pjesniku Paretniju iz Nikeje u Bitinoji (I st. p. n. e.) sačuvani su samo fragmenti elegija i jedna zbirka pripovijesti. Stjepan ga je spomenuo zbog upotrebe oblika *Isseus* u ženskom rodu u vezi s Lezbom, a Lučiću to doista nije trebalo za jadransku Isu o kojoj je riječ u istoj natuknici.

kronološki, po provenijenciji i ulozi u *De Regno* konzistentnu skupinu, dalmatinski se natpisi mogu obrađivati kao jedna stavka Lučićeva antičkog repertoara (br. 30) koji prema tome stvarno obuhvaća 54 raznovrsne stavke.¹⁷

L. C. Pavissich bio je registrirao 46 autorskih imena i 3 naslova neautorskih spisa, a V. Brunelli 38 autora i također tri naslova neautorskih spisa. Na oba ranija spiska valja brisati Marcijana iz Herakleje, a Skilakovo i Skimnovo ime opskrbiti nužnim pridjevkom "Pseudo". U naknadu treba dodati Hiricija, "Sholije" uz ep Apolonija Rodanina, "Periohe" prema Titu Liviju i "Teodozijev kodeks", a uz njih i dvije skupine natpisa: "Faste" i izbor iz dalmatinske epigrafske baštine. Kako se V. Brunelli zadržao samo na markantnijim izvorima, njegovu spisku treba dodati još i Timeja, Kalimaha, Varona, Vatinija, Lukana, Arijana, Diona Kasija i Servija. S druge strane, treba oduzeti "Florija" koji se vjerojatno greškom pojavio pored Flora.

Iza 54 raznovrsne stavke Lučićeva repertoara krije se veći broj samostalnih izvornih cjelina. Ciceron je doduše u *De Regno* svojom zbirkom pisama *Ad familiares* samo posrednikom za dva pisma vojskovođe Vatinija koja su ondje sačuvana i koja su poslužila Lučiću (br. 15 i 17), ali su za uzvrat upotrijebljena po dva djela Vergilija, Plutarha i Tacita, osam dalmatinskih natpisa i sl. (br. 21, 34, 35, 30).

Koliko se učestalo Lučić oslanja na građu sa svog spiska moglo se utvrditi registriranjem i prebrajanjem referenci pojedinih izvora, uzevši kao statističku jedinicu spomen

- imena autora
- naslov neautorskih izvora

- termina *inscriptio* ili *lapis* za natpise, ili u nedostatku tih odrednica, reprodukciju izvornog teksta koji se u *De Regno* od Lučićeva vlastitog teksta u pravilu jasno razlikuje tipom slova (kurziv za spise, kapital za natpise). Pri tome je trebalo odbaciti 9 referenci izvora koje inače koristi i sam Lučić, ali su u tih nekoliko slučajeva bile sadržane u citatima drugih izvora ili literature, a on nije ništa na njima gradio (kod br. 2, 7, 23, 32). Rezultat je da *De Regno* sadrži 643 pojedinačne reference antičkih izvora relevantne za Lučićevo kazivanje.

17 Upotrijebljena su dva Dolabelina natpisa (iz Epidaura CIL III 1741, 14. g. n. e., u *De Regno* C III, 22, 2, 51 i 22, 2, 56; iz Zadra CIL III 2908, 18/19. g. n. e, C III, 23, 1, 1); tri zadarska (CIL III 2907 - Augustov o obnovi utvrda, C V, 32, 2, 54; CIL III 2922. 9987 - Melije Anijane, C B, 33, 2, 2; CIL III 2909. 9983 - Trajanov o vodovodu, C V, 33, 2, 13 i 33, 1, 21); iz Salone natpisi o cestama, CIL III 3198. 10156 iz 16/17. g; CIL III 3200. 10158; CIL III 3201. 10159 iz 19/20. g. (C VI, 33, 2, 35 i 34, 2, 10 i d.)

To dakako, ne znači i isti broj različitih izvornih mjesta. Kolika je stvarna podloga Lučićeva kazivanja moglo se utvrditi tek identificiranjem svake reference. Referencu koja obuhvaća izvorni tekst nazivamo citatom, referencu bez izvornog teksta navodom. Proračun o registriranim referencama podijeljenim po tome kriteriju dajemo na kraju Priloga I. Odbivši ponavljanje unutar obiju grupa i preklapanja između njih, utvrđujemo da se stvarna podloga Lučićeva kazivanja sastoji od 316 različitih izvornih mjesta, 173 ili 55% je citirano pa ih se može vidjeti u samom djelu, 143 ili 45% je samo navedeno, a u daljnjih 327 referenci Lučić obrađuje tako sastavljenu podlogu.

Nema sumnje da ona impresionira brojem od 54 autora ili izvora, još više samostalnih izvornih cjelina i 643 reference koje se tiču 316 različitih izvornih mjesta. No na Lučićev rad to još uvijek ne baca nikakvo izuzetno svjetlo. Standardnom je izobrazbom svog doba bio upućen o mogućnostima antičke građe. Podaci koje smo prikupili o izdanjima pokazuju da su mu gotovo svi pisani izvori stajali na raspolaganju tiskani, a i sam svjedoči da se služio objavljenim djelima. !18 Poznavanje pisane ostavštine antike produbljivao je krećući se u znanstvenim krugovima Rima, među ljudima koji su i sami sastavljali djela sa zamašnom antičkom izvornom podlogom. Poznao je i spise domaćih prethodnika, koji su već izdvajali i prikupljali izvorne podatke o Iliriku i Dalmaciji. !19 Činjenicom daje okupio mnogo izvora i upotrijebio iz njih mnoga mjesta Lučić se jednostavno iskazao kao pravi erudit svog doba.

Da bi se uočile osobitosti njegova rada, valjat će detaljnije pratiti postupak s građom, počevši od izgleda citata i navoda.

U njegovo vrijeme nema čvrsta pravila za citiranje i navođenje. Onodobna je izobrazba u daleko većoj mjeri negoli današnja jamčila da čitaoci poznaju fundus antičke ostavštine, te se moglo očekivati da će se lako ili uz samo manju teškoću snaći i u nestandardiziranom pozivanju na nju. Antička je pisana baština u ostalom takva da je ime autora često postalo sinonim za njegovo jedino sačuvano djelo, za fragmente koji su preostali od njegova opusa, a katkad iz perspektive pojedinih struka i za najvažnije od sačuvanih djela. Ni danas se u takvim slučajevima ne navode naslovi spisa. Nadalje, u Lučićevo doba ni zasebna izdanja antičkih izvora nisu prozne tekstove pratile brojem rečenica i redaka, a nisu se numerirali ni redovi u natpisima. Brojčane su se

18 Usp. uvod II knjige *De Regno*, 58, 0, 1 i d.: "U prethodnoj su knjizi prema objavljenim autorima bile izložene granice Ilirika i drevna imena naroda u njemu kroz slijed vremena."

19 Za Lučićev rimski krug usp. M. KURELAC, *Ivan Lučić* str. 16 i 17. Također M. KURELAC, Stjepan Gradić i rimski znanstveni krug XVII stoljeća, *Zbornik radova o dubrovačkom učenjaku Stjepanu Gradiću*, Zagreb 1985. str. 17-33. Za domaće prethodnike ovdje, bilj. 7, uz napomenu da je u *De Regno* izričito spomenut Mavro Orbini, autor s najopsežnijim antičkim izvornim aparatom od nabrojanih.

oznake najprije pojavile uz stihove pjesničkih djela s dužim tekstualnim cjelinama, pa i tada se smatralo dovoljnim numerirati veće skupine stihova. Prema tome je najpreciznije određenje što ga je Trogiraniin trebao sastaviti za svoje navode i citate moglo sezati do razine podjele na kapute i njihove ekvivalente.²⁰ Napokon, Lučić se u više navrata bavi istim izvornim mjestima u kraćem segmentu teksta, te je jasno da nipošto ne mora ponavljati određenje. Ono se prenosi smisleno, iako formalno nedostaje.

Čak i uzimajući sve to u obzir, ne možemo biti zadovoljni količinom i sastavom Lučićevih određenja. Smatrajući određenjem referencu koja objedinjuje najmanje dva podatka o upotrijebljenom izvornom mjestu, za natpise s terena podatak gdje su nađeni ili gdje se nalaze, u čitavom *De Regno* možemo nabrojati samo 158 takvih određenja. Teoretski, polovina bi različitih upotrijebljenih izvornih mjesta time mogla biti valjano predstavljena. Međutim, mnoga se određenja ponavljaju, tj. odnose se na ista izvorna mjesta. Uz to ih je samo 58 (približno 9%) doprlo do razine podjele na poglavlja, tj. izvorom ne treba mnogo tragati za upotrijebljenim mjestom. Tome pristupa šarolikost u navođenju imena autora i naslova djela, a kako u *De Regno* nema grčkih izvornika i uz to 45% upotrijebljenih izvornih mjesta nije reproducirano, morao zaključiti da je djelo zapravo čak i čitaocu Lučićeva doba odveć rijetko pružalo priliku da provjeri Trogiraniinove tvrdnje. Važno je pri tome opaziti da su određenjima češće popraćeni citati nogoli navodi. Na prvi se to pogled čini korektnim, jer bi se mogli reći da je baš pri prezentiranju građe Lučić precizniji. No već samim time rečeno je i da postaje izrazito neprecizan kad je obrađuje i komentira, dakle i kad na temelju nje iznosi pretpostavke i zaključke. Drugim riječima, Trogiraniinovo je izlaganje u vezi s izvorima najteže pratiti ondje gdje bi to bilo najvažnije, i ako bi se željela provjeravati njegova dostignuća, i ako se želi - kao ovdje - identificirati njegova građa.

Ne treba se sustezati od pretpostavke da Lučić tako namjerno postupa. Ako je tko želio provjeriti njegovo tumačenje, morao je poduzeti pravo istraživanje i po samom djelu i po zasebnim izdanjima izvora. Dakako - bilo se mnogo jednostavnije prepustiti Trogiraniinovu vodstvu. Ista neodređenost koja otežava kontrolu sugerira i da je izvorna podloga Lučićeva kazivanja čvrsta: dojam o količini povlači sa sobom i dojam o kvaliteti, tk. pretpostavku da je ono što u djelu piše valjano potvrđeno izvornom građom. To nije uvijek doslovce točno: s jedne strane praktički nema reference koja se ne bi mogla identificirati, ali s druge će se strane često pokazati da bi se mogla i drugačije

20 Valja napomenuti da se jednostavnim pregledom izdanja Lučićeva doba može utvrditi i da neka nisu toliko raščlanjivala izvorni tekst, ali s druge strane vlastita Lučićeva određenja u *De Regno* jamče da je samo rijetko bio precizan i kad je u rukama imao uređene tekstove - usp. br. 12, 31, 32.

tumačiti izvorna mjesta na koja se Lučić poziva kao na apsolutnu potvrdu svojih tvrdnji

Nepreciznost *De Regno* u citiranju i navođenju odudara čak i od prosjeka Lučićeva doba. Tada je bio običaj obilno reproducirati tekstove antičkih autora, i nije bio nikakav izuzetak donositi grčke izvore u originalu. Kao i danas, dobro se znalo da ni najkvalitetniji prijevod ne može potpuno pouzdano nadomjestiti izvornik. Kad je Trogirarin pripremao *De Regno* brojna su izdanja antičkih djela pružala priliku za znatno određenije citate i navode, a primjer su i poticaj u tom pravcu mogla biti djela znanstvenika koji su ih koristili. Sam tekst *De Regno* svjedoči da su takva djela bila na popisu Lučićeve literature, pa su mu čak bila i uzorom - ali u drugim pogledima.²¹

Ipak je neodređenost u Lučićevo doba smetala manje no danas. Razloge smo spomenuli, a onaj glavni - što nije bilo čvrste norme za citiranje i navođenje - pružio je Trogirarinu pokriće za slobodu koju je u tome prisvojio.

Iz današnje perspektive ne bi smetalo što nije citirao sve na što se pozvao: štoviše, moglo bi se to prihvatiti kao napredno rješenje koje rasterećuje autorovo vlastito izlaganje i posve je slično današnjima, samo da je Trogirarin odsutnost izvornog teksta nadoknadio valjanim određenjima. Kako to nije činio, s pozicije razvijene norme citiranja mora se reći da pisane izvore nije u *De Regno* prezentirao na zadovoljavajući način.

Bilo da se procjena provodi prema prilikama njegova vremena ili prema današnjima, *De Regno* ne samo što se u temeljnom prezentiranju pisane građe ne ističe pozitivno, već bi se prije reklo da se ističe negativno. Na tom planu ne predstavlja napredak.

Valja shvatiti da je to samo konstatacija, a ne i osuda: na tako nešto nitko nema prava, uzevši u obzir da tri od četiri velike povijesne sinteze o Hrvatskoj i Dalmaciji koje su izašle iz pera naših autora od konca prošlog do polovine ovog stoljeća imaju blago rečeno oskudan kritički aparat.²² Ipak smo ovime

21 Mislimo prije svega na Clouvierovu "Drevnu Italiju". Grčki su izvori dosljedno prezentirani i u originalu i u prijevodu, a praktički su sve reference valjano određene.

22 Mislimo pri tome na "Povijest hrvatsku" T. SMIČIKLASA (vol. I i II, *Poučna knjižica Matice hrvatske* knj. IV i V, Zagreb 1882. i 1879, Matica hrvatska - dalje: T. SMIČIKLAS); *Povijest Hrvata* V. KLAJČA (usp. bilj. 2) i "Prošlost Dalmacije" G. NOVAKA (sv. I i II, *Zemlje i narodi* sv. 4. i 5, Zagreb 1944, Hrvatski izdavački bibliografski zavod - dalje G. NOVAK, *Prošlost Dalmacije*). Četvrta je *Povijest* F. ŠIŠIĆA koja je u tom pogledu drugačija i o kojoj će zbog toga još biti riječi. Od prvih triju ni jedna nema bilježaka uz tekst. Prve dvije nemaju kazalo. Prva nema niti kakva popisa izvora i literature. Autori su pronalazili drugačija rješenja, a T. SMIČIKLAS (vol. I, str. V i VI) i V. KLAJČ (Povijest I, str. 303) su ih i obrazložili. Ako dakle poštujemo opredjeljenja ovih muževa, osobito uzimajući u obzir njihove nakane, povijesni kontekst kad su stvarali svoja djela i tadašnji stupanj razvitka hrvatske historiografije, moramo se držati istih obzira i u procjeni Lučićeva postupka građom.

za sada utvrdili samo jednu, i to negativnu specifičnost Lučićeva postupka s antičkim izvorima.

Analiza sastava stvarnog Lučićevog repertoara u svjetlu svrbe izlaganja o antici De Regno (Prilog II)

Da bismo mogli pokazati ostale specifičnosti, morat ćemo ponešto reći o čitavu Lučićevu prikazu antičkog razdoblja u *De Regno*. Prirodno je očekivati da su u tim dijelovima teksta antički izvori najprisutniji, te tu valja provjeravati i svrsishodnost Trogiraničina obilnog antičkog aparata iz aspekta cilja što ga je izrijekom postavio svome izlaganju.

O tome je odlučan putokaz kratak uvod tiskan na početku prve knjige djela. Ondje Lučić tumači kako smatra nužnim odrediti značenje i geografski sadržaj naziva "Dalmacija" i "Ilirik", te njihov međusobni odnos u predrimsko doba i u vrijeme snage Republike i Carstva, a zatim izložiti zbivanja u Dalmaciji nakon slabljenja Carstva, da bi mogao ispravno pisati o problemima srednjega vijeka.²³

Takva je zamisao ispravna i iz današnje perspektive, a pogotovo je bila opravdana u Lučićevo doba. Geografski i etnički nazivi antičke tradicije primjenjivali su se naime u humanističkoj i kasnijoj literaturi i kad se govorilo o suvremenom stanju. Postojala su i pogrešna shvaćanja o etničkom kontinuitetu suvremenog stanovništva naših krajeva s antičkim. I jedno i drugo dovodilo je do nepreciznosti i neujednačenosti u upotrebi tradicionalnih etnografskih termina, bilo da se pisalo o sadašnjosti, bilo o prošlosti.²⁴ U to je Lučić nakanio unijeti reda. Kako je naziv "Dalmacija" u žarištu njegova zanimanja, u spomenutom je uvodu zapravo precizirao što o njemu želi saznati iz starih izvora:

23 Dalmacija je počela postajati poznatom kad su utrnuti kraljevi Ilirika. Kako se bila proširila u vrijeme Rimske Republike i Carstva, izvješćuju njihovi povjesničari. Što se pak u Dalmaciji zbililo nakon slabljenja Carstva, nalazi se u više autora, ali je tako zbrkano da se jedva može shvatiti što pouzdano ili razgovjetno. Kako je pak zadatak ovog djela rasvijetliti nejasnoće i razlučiti što je zbrkano, valjat će stoga ukratko ponešto izložiti da bi se razumjeli stari pisci. Svi naime koji spominju Dalmaciju smještaju je doduše u Ilirik, ali Grci postavljaju Iliriku drugačije granice nego li Rimljani. Prije no što se ispitaju granice Dalmacije, valjat će stoga ukratko ispričovjediti što pisci izvješćuju o Iliriku prije dolaska Rimljana. Kad se zatim iznese kakve su različite granice imali Ilirik i Dalmacija dok je Rimsko Carstvo bilo snažno, valjat će obraditi ono što se nakon njegova slabljenja zbivalo u Dalmaciji, te kako je, i u koje vrijeme, dio Dalmacije prešao u Kraljevstvo Hrvata, da bi tako postalo jasnijim ono što se nalazi napisano o dalmatinskoj povijesti, kad se spozna drevni položaj Kraljevstva Dalmacije i Hrvatske i kroz slijed se vremena usporedi s današnjim." (1, 1, 1-1, 1, 16)

24 Pregled upotrebe naziva "Ilirik" i "Iliri" u literaturi do Lučića v. kod M. KURELCA, *Ivan Lucić* str. 22-26 i 30; također B. KUNTIĆ-MAKVIĆ, *Tradicija*, passim.

1. kad se naziv "Dalmacija" javlja i definira i kakav je načelno odnos između naziva "Dalmacija" i "Ilirik";
2. različite sadržaje obaju naziva dok još nisu uklopljeni u istu cjelinu pod rimskom vlašću;
3. različite sadržaje obaju naziva dok se prepliću u istoj organizacionoj cjelini pod još snažnom rimskom vlašću.

Program je doista sustavan, a upozorava da Lučića ne zanima čitava antička povijest Ilirika i Dalmacije, već određena vrst problema: stvarni sadržaj i značenje geopolitičkog i etnogeografskog nazivlja u različitim fazama najstarijeg povijesnog razvitka. Sve što bude napisano o antici imat će prema njegovim vlastitim riječima taj cilj, i samo je podloga kazivanju o kasnijim razdobljima. Ne treba dakle očekivati da će se Lučić povoditi za svakovrsnim podacima kojima su bogati stari izvori: birat će one koji doprinose najavljenom svrsi.

To je potpuno u skladu s naslovom što ga je Lučić prvobitno bio namijenio djelu *Indagationes de Regno Dalmatiae et Croatiae*, dakle "istraživanja", "ispitivanja", a ne cjeloviti povijesni prikaz. Premda je naslov u konačnoj verziji djela izmijenjen, koncepcija je ostala ista. Uz vrlo rječite potvrde na drugim mjestima ²⁵ domosvjedočastavajdela.

O postavljenom cilju ovisi najprije opseg Trogiraninova kazivanja o antici. Ono obuhvaća prvih šest poglavlja prve knjige. Sadržajem sežu od mitskih vremena do seobe naroda i dolaskom Slavena. Pridružuje im se po jedno poglavlje treće i četvrte knjige *De Regno* s ekskursima antičkog sadržaja. Svih osam poglavlja zajedno zauzima 44,75 od 286 stranica *De Regno*. Lučićev bi prikaz bio daleko opširniji da je doista pisao antičku povijest Dalmacije. No i u ovom opsegu, držeći se zacrtanog programa iznio je mnogo više izvornih podataka i obradio mnogo više pojedinačnih pitanja no što se može očekivati prema uvodu prve knjige.

Prvi je razlog Lučićeva široka zamisao o tome što sve može doprinjeti da se definiraju sadržaji geopolitičkih i etnogeografskih naziva. Nisu to samo izričite vijesti o protezanju teritorija ili plemena, o medama na rijekama i planinama. To su i podaci o snazi pojedinih naroda i plemena, o sukobima među njima, o njihovoj organizaciji, utjecaju na Jadran i o udjelu u plovidbi morem. Naslovi poglavlja lijepo pokazuju glavnu liniju kazivanja od predrimskog Ilirika k

25 Usp. M. KURELAC, *Lučićev autograf* str. 157/158. Također i poslanicu I. Blauca Ivanu Lučiću koja se na početku izdanja 1666. razlikuje od izdanja 1668. upravo time što je ubačen izraz kojim je Lučićev rad definiran kao *indagationes*. Zna se pak da je Lučić i intervalu između dvaju izdanja slao neke ispravke izdavaču. Usp. B. POPARIĆ, *Pisma II* str. 35, pismo od 22. lipnja 1667. Usp. također i Lučićev neobjavljeni predgovor i uvod za *De Regno*, M. KURELAC, *Lučićev autograf* str.163, gdje objašnjava zašto djelo nije želio nazvati "Poviješću", pri čemu je i ostao.

rinskome i dvama djelovima na koje se raščlanjivala njegova obala u prvim stoljećima Carstva, Liburniji i Dalmaciji, ali ni iz daleka ne daju naslutiti što sve poglavlja sadrže.²⁶ Zaključak C VI zaključak je čitava prikaza antike i potvrđuje koja je u njemu bila Lučićeva nakana. "Granice provincija u sljedu se vremena šire, stežu i mijenjaju tako da raznolikost imena kod autora zbog toga stvara zbrku - ako se ne razluče razdoblja. Tu je bilo ishodište brojnih zabuna o Dalmaciji i Iliriku kod više autora - kako će biti jasno na svom mjestu." - kaže on na početku zaključka. Zatim najavljuje daljnji program izlaganja, rekapitulira utvrđene granice Dalmacije i određuje preliminarno kako će se netom definirani prostor raščlanjivati kroz srednji vijek. Postavlja odmah i problem terminologije kod najnovijih pisaca, osobito talijanskih, i najavljuje da će i njega rješavati.²⁷

Pokazuje dakle jasno da je "antički" dio prve knjige tumačenjem različitih značenja naziva "Dalmacija" u starini prije svega bio podlogom kazivanju o kasnijim razdobljima. Uz to se iz sadržaja C VI jasno vidi da je Lučiću u tu svrhu bilo najvažnije obaviti detaljno ispitivanje do stanja koje se u Augustovo doba za duže vrijeme fiksiralo i bilo registrirano u Ptolemejevu djelu. Sve što je imao reći o kasnijem stanju do dolaska Slavena zbio je u kratak i ne odveć detaljiziran pregled.²⁸

Ako je dakle definirao naziv koji je u žarištu njegove pažnje do perioda kojim se želi osobito baviti, nije na prvi pogled jasno što će u *De Regno*, gdje izlaganje teče kronoliškim redom, još dva poglavlja s antičkim sadržajem.

Prvo, C XIV treće knjige, umetnuto je među zbivanja s kraja XII. i početka XIII. stoljeća. Naslovljeno je "Kako se nakon opadanja Carstva izmjenilo ustrojstvo jadranske plovidbe". Pozivajući se izričito na izlaganje o antici iz prve knjige, Lučić ovdje uspoređuje stanje na Jadranu u nekoliko srednjovjekovnih faza do konca XII. stoljeća s antičkim situacijama koje smatra analognim po kriteriju ishodišta pomorske prevlasti. U zaključku najavljuje da će navedene analogije još objašnjavati i time navješćuje sljedeći "antički" ekskurs.²⁹

26 C I "O Iliriku", C II "O morskoj obali Ilirika", C III "O granicama Ilirika i izmjenjenim ili zastarjelim nazivima njegovih pokrajina", C IV "O uređenjima Ilirika koja su proveli Rimljani i o promjenama u plovidbi Jadranom", C V "O Liburniji", C VI "O Dalmaciji".

27 C VI, 37, 2, 12 i d.

28 Klaudija Ptolomeja je već u C II, 19, 1, 37 i d. istaknuo kao autora koji piše za vrhunca Rimskog Carstva kad je već sve bilo istraženo i premjereno, pa je zbog toga točniji od ostalih i opisuje pokrajine sredeno i jasno ih razlučuje. U C III, 23, 1, 7 Ptolemejevu je kartu Ilirika nazvao pouzdanim medašem s kojega se može procjenjivati i kakvo je bilo ranije stanje, i kakve su promjene uslijedile voljom vladara i barbarskim pustošenjima. U C VI je pak pošavši na str. 34, 2, 48 od dviju Ptolemejevih Panonija na sljedeće dvije i pol strane obradio sva kasnija imena panonskih pokrajina, te značenje termina "Dalmacija" i "Ilirik" u izvorima do dolaska Slavena.

Njemu će pripasti XI. poglavlje četvrte knjige *De Regno* "O razlici između "Jadranskog mora" i "Mletačkog zaljeva" koje slijedi nakon opisa događaja s početka XIV. stoljeća. Smatrajući da su Mlečani do konca XIII. i početka XIV. stoljeća na Jadranu postigli toliko da se s pravom učvrstio venecijanski naziv za more, Lučić se vraća na opseg i značenje antičkih imena mora da bi to razjasnio i valjano procijenio. Onaj naziv antičkog postanka koji mu je iz dalmatinske perspektive najbitniji - *Mare Dalmaticum* - tek ovdje potpuno tumači. Ovdje je dakle dovršio početni program da odredi značenja starog geografskog nazivlja.³⁰ Kako je osobito imena mora objašnjavao na temelju analogija iz različitih razdoblja, nije to mogao dokončati prije no što je s izlaganjem dopro do odgovarajućih povijesnih situacija. Prema tome se u svim dijelovima izlaganja o antici - glavnome, u prvoj knjizi, i po jednom dodatnom u trećoj i četvrtoj - sustavno držao zacrtanog programa s početka djela.

U ovim dijelovima *De Regno* spominju 52 od 54 upotrijebljena izvora, a tu je i 614 od 643 reference. Izvan tih poglavlja spomenuto je 13 antičkih izvora, od kojih dva nisu zastupljena u izlaganju o antici (Pompej Fest i Ovidije), a svi zajedno imaju 29 referenci.³¹ Sve su te reference posve funkcionalne i opravdane. Najviše (8) ih je okupilo završno poglavlje djela, "O Vlasima", gdje se Lučić uz ostalo potrudio prikupiti podatke o antičkim stanovnicima Rumunjske.³² Ostale su raspršene djelom, a javljaju se kad mogu pomoći pri identifikaciji toponima antičke tradicije u srednjovjekovnim izvorima (5),³³ pri utvrđivanju ishodišta Južnih Slavena (5),³⁴ pri "otčitavanju" geografskih

29 Knj. III, C XIV, 149, 2, 33-151, 2, 61

30 Knj. IV, C XI, 189, 2, 32-195, 1, 26

31 Antički pisani izvori koji su upotrijebljeni i u izlaganju o antici i izvan njega na prvom su mjestu geografskog sadržaja: Pseudo Skimno (1 ref.), Strabon (3), Plinije (5), Ptolemej (5), "Antoninov itinerarij" (1) i "Peutingerova karta" (4); zatim povijesni: Herodot (1), Tacit (1), Amijan Marcelin (1); napokon kasni specifična sadržaja, *Notitia dignitatum* (2) i "Teodozijeve kodeks" (1). Pompej Fest ima samo jednu referencu, a Ovidije doduše tri, ali uzrokovane raspravom s novovjekim autorom koji je krivo interpretirao njegove podatke. O tome v. slijedeću bilješku i dalje str. 49 s bilj. 96.

32 Knj. VI, C V, 281, 2, 4-286, 2, 33; upotrijebljeni su: Ovidije radi interpretacije Eneje Silvija Piccolominija (Pija II), Paola Giovia i izričito Gregorija Reichensdorfa (283, 1, 11; 283, 1, 14; 283, 1, 21); Strabon (286, 1, 25), Tacit (286, 1, 32), Ptolemej (286, 1, 32), Plinije (286, 1, 34) i Amijan Marcelin (286, 1, 35).

33 Knj. I, C XIV "O posebnoj ili pravoj Dalmaciji" (48, 1, 34-50, 1, 7) za toponime *Choara* i *Lastobon* kod Konstantina Porfirogeneta "Antoninov itinerarij" (49, 1, 23) i "Peutingerova karta" (49, 1, 25); knj. II, C IV "Kako su Dalmatinci pod pritiskom Slavena zadobili mletačku zaštitu" (69, 1, 5-72, 1, 44) za toponim *Ladestina* kod A. Dandola "Peutingerova karta" (72, 1, 36); knj. III, C XII "O prvom odmetnuću Zadra" (137, 2, 6-144, 1, 50) zbog istraživanja o imenima Paga za toponim *Scirdacissa* Konstantina Porfirogeneta Plinije (142, 1, 34 i 142, 1, 38).

34 Knj. I, C XI "O Hrvatima i njihovu pokrštenju" (44, 2, 10-47, 1, 2) pri razmišljanju o mogućim

podataka onih srednjovjekovnih izvora koji su zadojeni antičkom tradicijom (5),³⁵ pri tumačenju običaja, termina ili geopolitičkih odrednica koji su vrijedili u antici a nastavili su se u srednjem vijeku (4)³⁶ i napokon pri korekturi nekih kasnih izvora koja se mogla utemeljiti na podacima iz antičkog doba (2).³⁷

Problemi koji su izvan izlaganja o antici riješeni s pomoću antičke građe većinom su geografskog karaktera, a izazivali su ih kasniji izvori ili literatura. Radi se dakle o višestrukom uspoređivanju i provjeravanju izvornih podataka pretežno s istovrsnim ciljem kakav je bio postavljen i izlaganju o antici.

Imajući to na umu, možemo detaljnije analizirati sastav utvrđenog Lučićevog repertoara, prikazanog skraćeno u Prilogu II. Prvi dio tabele (IIa) prikazuje izvore kronološkim redom.

Kronološki sastav

Upotrijebljeni izvorni materijal potječe iz raspona od trinaest vjekova, od Homera - dakle od najstarijih sačuvanih djela grčke književnosti, pa do "Teodozijeva kodeksa", kasnocarskog rimskog zakonika. Najviše izvora potječe iz dvaju stoljeća, prvog prije naše ere i prvog naše ere. Dvadeset je kasnijih, a samo trinaest ranijih.

To je nesumnjivo posljedica objektivnih okolnosti: što će se očuvati od antičke pisane baštine ovisilo je o starini, te o interesu i kriterijima posredničkih razdoblja. Vrhunac i uzori gledali su se prvenstveno u dvama stoljećima na razmeđu era. Lučiću je iz tog razdoblja stajalo na raspolaganju najviše materijala, a pripisivala mu se najviša kvaliteta. Prva kronološka skupina potječe iz sedmostoljetnog drevnog razdoblja čija se ostavština u

antičkim oblicima imena i smještaju Hrvata i Srba u starini Herodot, Pseudo Skimno i Strabon (svi 45, 2, 2) te Ptolemej (45, 1, 59 i 45, 2, 3).

- 35 Knj. I, C XV "Kako se Hrvatska s italskim kraljevstvom pokorila Karlu Velikom i njegovim potomcima" (50, 1, 9-54, 1, 17) uz razmišljanje o Einhardovoj geopolitičkoj terminologiji i o smještaju Timočana prema franačkim ljetopisima Plinije (52, 1, 57 i 52, 2, 54), Ptolemej (51, 1, 12 i 52, 1, 57) i "Peutingerova karta" (52, 2, 49).
- 36 Knj. II, C VI "O laudama" (73, 2, 5-75, 2, 26) pri tumačenju njihova podrijetla *Notitia dignitatum* i "Teodozijev kodeks" (73, 2, 29); knj. VI, C II "O novijim običajima Dalmatinaca" (272, 2, 4-277, 2, 61) uz tumačenje kakvo se podavanje označuje terminom *strena* ili *strinna* Pompej Fest (275, 1, 34); knj. IV, C IV "O humskoj kneževini i o gusarstvu Omišana" (159, 2, 51-163, 2, 33) u asocijaciji na po Lučićevu mišljenju istovetan teritorij antičkih gusara Ardijejaca Strabon (162, 1, 16).
- 37 Knj. I, C IX "Kad su Avari ili Slaveni zauzeli Dalmaciju i kad su bili razoreni primorski gradovi" (41, 2, 16-43, 1, 28) radi ispravke Porfirogenetova izraza da je Split grad - što u vrijeme dolaska Slavena ne može biti točno - *Notitia dignitatum* (42, 2, 60); knj. V, C I "O zbivanjima u Dalmaciji za života kralja Ludovika" (238, 1, 12-250, 1, 33) radi ispravke Sabellicovih podataka o Trogiru "Peutingerova karta" (241, 2, 58).

odnosu na trajanje ne može smatrati obilnom. Treća kronološka skupina pokriva gotovo upola kraće razdoblje s relativno bogatom ostavštinom.

Kronološki sastav Lučićeva repertoara u najvećoj mjeri odražava stanje sačuvanosti antičke pisane ostavštine, ali i težište njegova vlastita interesa. Naime, iako se u najstarijoj kronološkoj skupini mogao poslužiti samo fragmentima čak petorice od 13 autora koje je spomenuo (br. 4, 6, 7, 9, 13) prosjek referenci što ih nose izvori iz te skupine je približno dvanaest po izvoru, vrlo blizu prosjeku obilne druge kronološke skupine (približno 15 po izvoru). Treća kronološka skupina obuhvaća relativno mnogo izvora s gotovo istim brojem referenci kao prva te ima najniži prosjek po izvoru - ravno 8 referenci. Prema tome je obilna treća kronološka skupina stvarno u djelu zastupljena slabije nego li skromnija prva. Prema programu pak što ga je Lučić iznio na početku prve knjige *De Regno* i prema sadržaju njenih prvih šest poglavlja vidi se da je težište kazivanja o antici na razdobljima prije dolaska Rimljana i na vremenu snage Rimske Republike i Carstva. Period nakon toga do dolaska Slavena prikazan je relativno kratkim pregledom.³⁸ U skladu s time, izvori suvremeni opširnije prikazanim razdobljima dobivaju i više mjesta u djelu. Izvori suvremeni sažeto opisanom razdoblju dobivaju ga onoliko koliko je najnužnije za takav prikaz i koliko je iz njih potrebno dopuniti podatke o ranijim periodima. Očito je da se Lučić prvenstveno po tome ravnao, iako njegov repertoar pokriva čitavu klasičnu starinu: bez predstavnika su na njegovu spisku ostala samo dva od trinaest obuhvaćenih stoljeća, interval između Homera i Herodota, VII. i VI. st. p. n. e.

Jezični sastav

Grčkih je izvora na Lučićevom spisku manje negoli latinskih. Na to je svakako utjecala i veća starost i slabija očuvanost grčke ostavštine. Starina je razlogom što su u prvoj kronološkoj skupini svi izvori grčki. U dvjema mladim skupinama nadvladali su latinski, ali u različitom omjeru. Među izvorima iz I. st. p. n. e. i I. st. n. e. samo je četvrtina grčkih. Među kasnijima odnos je povoljniji: trećina je grčkih. Nema sumnje da je i to odraz stvarne produktivnosti dviju velikih književnosti starog svijeta u različitim razdobljima.

Međutim, broj referenci grčkih izvora nadilazi broj referenci latinskih. Preme popisu su u prednosti latinski, ali prema broju referenci grčki izvori. Prva je prednost prividna, druga stvarna. Jezična je podloga Lučićeva kazivanja više grčka negoli latinska. Reference grčkih izvora ne prevladavaju samo u prvoj kronološkoj skupini (100%), već i u trećoj (66% G). Jedino je u srednjoj

38 Usp. naprijed, str. 12/13 i 15 s bilj. 23. i 28.

kronološkoj skupini broj referenci latinskih izvora veći od broja grčkih, ali ne toliko nadmoćno (59% L)

S obzirom na učestalost, pa prema tome i važnost grčke građe, uistinu je neobično što nije prezentirana dvojezično. Nipošto se iz toga ne smije zaključiti da se Trogirani nisu služili grčkim tekstovima u izvornom obliku. Podacima o njegovim studijama upućeni smo da je vladao klasičnim grčkim, a sam tekst *De Regno* dokazuje da je u uočavao i vrlo fine nijanse.³⁹ Valja pomišljati na drugačije razloge što je prihvatio da dobar dio njegova antička repertoara ne bude u djelo unesen i u izvornom obliku.

Vrlo je teško našao izdavača,⁴⁰ a reproduciranje grčkih tekstova kompliciralo bi tiskanje i povećalo opseg djela - ukratko, poskupilo bi izdavanje. To je mogao biti objektivni razlog.

O subjektivnome, istome što ga nagovještava i neodređeno citiranje i navođenje, već smo nešto spomenuli. Mjestimično naime upravo doneseni prijevodi odstupaju od grčkih originala tako da razlika otklanja nesklad između stvarnog podatka i Lučićevih postavki. Kad se pouzdano zna kojim se prijevodom služio, može se dokazati da krivnja nije uvijek na prevodiocu.⁴¹ Da se u *De Regno* našao i izvorni tekst, ili bi i njega valjalo "preoblikovati", ili bi se razlika smjesta vidjela. Donošenje grčkih tekstova u prijevodu olakšavalo je Lučiću - uz neprecizno citiranje i navođenje - da stvori dojam kako su njegove teze gotovo idealno potkrijepljene podacima izvora. Taj je razlog vjerojatno bio presudniji od bilo kakvog objektivnog.

39 Za grčki u Lučićevoj izobrazbi usp. PAVISSICHEV uvod prijevodu *De Regno* iz bilj. 3, str. VIII i M. KURELAC, *Ivan Lučić*, str. 14. U samom tekstu *De Regno* Lučić je npr. korigirao latinski prijevod *Polyb.* XXXII, 9 (18), gdje je za zahtijevao precizno *urbi vicinos* umjesto samo *vicinos*, čime se bio izgubio podatak o tome koliko se proširila prevlast Delmata od njihova centra Delminija (C I, 7, 1, 16; 12, 1, 21; 12, 1, 24), a popravljao je i prijevode *App. Illyr.* 7 (17) koji su za stavljali *defecit* umjesto *confugit*, te se nije vidjelo da se Isa utekla Rimljanima, nego je ispadalo da se odmetnula od Ilira (C I, 10, 2, 34; 10, 2, 41; 10, 2, 44).

40 B. POPARIĆ, *Pisma* II, str. 13, pismo od 31. siječnja 1665. i str. 35, pismo od 22. lipnja 1667.

41 Da se ne udaljavamo od onog što je unutar korica *De Regno*, Lučić je primjerice u tekstu djela donio potpuno iskrljven odlomak *App. Illyr.* 3 (7) (C III, 19, 2, 42 i d.), a u prilogu je na str. 462, 1, 50 i d. savršeno točan, iako malo previše rječit prijevod Stjepana Gradića. Prema onome što donosi Lučić, Ardiijeji - primorci svladali su Autarijate, a prema Apijanu (i Gradiću) Autarijati su svladali inače pomorski jake Ardiijeje. Na "preokrenutom" tekstu što ga je unio u djelo Lučić mnogo što zasniva u teoriji o pomorskim prevlastima. Između ostalog, cijelu epizodu prebacuje u predhomerska vremena (C III, 20, 1, 1 i d.), a niti Ardiijejcima niti kakvim drugim Ilirima ne priznaje pomorsku snagu sve do Agrona (*passim* u izlaganju o antici).

Sastav prema kvalitativnim kategorijama izvora

Kakvoću Lučićevih izvora u smislu vrijednosti za povijesno istraživanje valja procjenjivati prema kriterijima njegova doba. Od humanizma do tada, pa i još dosta kasnije, osjećali su znanstvenici rad antičkih povjesničara i drugih učenjaka kao rad kolega po struci. Prozna autorska djela povijesnog, geografskog i drugačijih stručnih sadržaja cijenila su se kao najvrednija podloga znanstvenom istraživanju antike, ne u rangu građe, već u rangu literature.⁴²

Drugoj kategoriji pripadala su za ondašnje istraživače ona prozna autorska djela koja pisci nisu stvorili s nakanom da pripovjedaју povijesnu ili drugačiju znanstvenu građu, a ipak su usput obuhvatila i takve podatke. Istoj kategoriji pripadaju neautorski spisi i natpisi. Zajednička je karakteristika toga materijala da uz podatke nije na istom mjestu vezana i antička znanstvena interpretacija, drugim riječima da unutar tih izvora nema kvalitetnog ili čak nikakvog posredništva između autora novog vijeka i antičke građe u užem smislu riječi. Iako je u Lučićevo vrijeme vrijednost podataka što ih sadrže takvi pisani izvori već valjano procijenjena, i on i njemu suvremeni znanstvenici još uvijek se mnogo rjeđe pozivaju na činjenicu takva podrijetla negoli na činjenice izložene u onome što smatraju znanstvenom literaturom antike na kojoj su navikli temeljiti svoja istraživanja.

Treću kategoriju okupilo je nepovjerenje prema pjesnički oblikovanim djelima kao povijesnom izvoru. Njihova ih je forma svrstala u kategoriju književnih djela u užem smislu, bez obzira na tematiku koja je mogla biti i posve stručna, geografska na primjer. Predmijevalo se da u njima prevladava umjetnička autorska interpretacija ili da se forma nametnula sadržaju, te podaci koje pružaju nisu znanstveno pouzdani.⁴³ Kriteriji su neujednačeni: kod svake je kategorije doduše mjerilo i autorski utjecaj na građu, ali je za prvu pozitivno što je prisutan, za drugu negativno što je odsutan, a za treću negativno što je prisutan. Odsutnost autorskog posredništva bitna je karakteristika druge skupine, ali je za prvu presudan sadržaj, a za treću forma.

Izvore iz prve kategorije Lučićeva doba zapravo bi trebalo nazivati literaturom, druga se kategorija njegova doba može nazvati izvorima u užem smislu, a treća je nastala dijelom od onoga što radi forme nije moglo ući u prvu i drugu. Može je se nazvati književnom.

42 Usp. E. FUETER, *Geschichte der neueren historiographie*, G. von BELLOW - F. MEINECKE, *Handbuch der mittelalterlichen und neueren Geschichte* Abt. I, Bd. I, Munchen und Berlin 1911. (dalje: E. FUETER), str. 9 i 10, 92/93, 112.

43 Za posljednje usp. uspozorenje samog Lučića u *De Regno*, knj. I, C V, 30, 1, 57 uz tekst Pseudo Skimna i Dionizija Periegeta. Metrička shema njihova djela zahtjevala je da se geografsko nazivlje rasporedi tako da je ne poremeti, te valja dvojiti jesu li redom opisali stanje na istočnoj jadranskoj obali.

Ovakve su kategorije u *De Regno* zastupljene u razmjeru s kvalitetom koja im se pridaje (usp. peti stupac II b). Na spisku se nalazi samo 9 izvora koji bi pripadali najmanje pouzdanoj književnoj kategoriji, a u djelo unose samo 35 referenci (5%). Kao izvore u užem smislu valja brojiti Vatinijeva pisma u Cicerona (br. 20 i 37), natpise (br. 14 i 29), "Antoninov itinerarij" (br. 17), "Peutingerovu kartu" (br. 50), spis *Notitia dignitatum* (br. 16) i "Teodozijev kodeks" (br. 43), osam stavki koje nose 43 reference (7%). Svi ostali izvori sa spiska pripadaju najcjenjenijoj kategoriji znanstvene literature i nose veliku većinu referenci (566 odn. 88%).

Nema dakle sumnje da je Lučić prema kriterijima koji su u njegovo doba bili na snazi svoje djelo u najvećoj mjeri opskrbio najkvalitetnijom podlogom.

Čini se da stvarna odrednica učestalosti triju kategorija izvora u djelima Lučićeva vremena i u samom *De Regno* leži u problemu nerazrađene kritičnosti. One kategorije gdje se pred autora postavlja zahtjev da sam obradi neinterpretiranu građu ili da iz djela koje smatra neznanstvenim izbije iskricu pouzdana podatka slabo se koriste. Kategorija u kojoj se vlastito tumačenje nadograđuje na antički ekvivalent čini se najpristupačnijim. Bez obzira na sve što bi se moglo reći o broju izvora u pojedinim kategorijama Lučićeva doba, o vrsti i količini podataka koje su obuhvaćali i o vrsti podataka koja se u to vrijeme tražila, izgleda da je bilo bitno koliko ih i kako treba obrađivati da bi se uz svaki podatak bilo vezano dovoljno znanstveno. Ako se u tom pogledu ništa nije moglo "naslijediti", ili ako je - još gore - trebalo razbijati zatočeni neznanstveni ovitak, istraživači su se osjećali sputanima jer metodika obrade još nije bila čvrsta.

Postojali su dakle kriteriji za vrednovanje antičkih izvora i kao njihova posljedica vrijednosne kategorije. Postojala je i svijest da je potrebno biti kritičan, i jasan osjećaj kada se tome može kvalitetno udovoljiti. I zamisao o kvalitetnoj kritičnosti, i kriterij i kategorije razlikuju se od današnjih, ali sve to predstavlja napredak u odnosu na stanje prije Lučićeva doba.

Autori humanističkog razdoblja ne sustežu se spomenuti neki izvor jer bi bili svjesni da je podatke iz njega nužno i teško kritički obraditi. Eventualno izbjegavaju ono što im očigledno ne odgovara. Ako tu i tamo daju kakve primjedbe, one su u razini rudimentarne kritike i ne smatraju se neophodnima za kvalitetu humanističkog znanstvenog djela. Karakteristika je pozivanja na antičke izvore da se iznad svega želi pokazati što bogatiji repertoar, što obilnije piščevo poznavanje antičke literature. Bitna je količina. Nije osobito važno kakav je sadržaj ili oblik autorskog djela, važno je pozivati se na antičko ime. Ako kategorizacija autorskih izvora i postoji, kriterij je tradicionalna znamenitost pisaca i djela. Neautorski spisi i natpisi više su dekor nego podloga za

kakve zaključke.⁴⁴

Takvo je stanje korespondiralo vremenu prikupljanja, prvih izdanja i prijevoda, primarnog filološkog i antikvarskog sređivanja antičke izvorne građe. Kriteriji koji se osjećaju u *De Regno* stupili su na snagu kad su prva dva posla pretežno obavljena, a treći je ozbiljno zašao u razvijeniju fazu. Ovo posljednje uglavnom se odvijalo koncem XVI. i u prvoj trećini XVII. stoljeća, otprilike do vremena kad je Lučić započeo pisati djelo. Novi su se kriteriji ustalili i razvijali u najkvalitetnijoj produkciji velikih znanstvenih i kulturnih centara zračeci odatle čitavom Evropom. No preživljavao je i stari način, u najkvalitetnijim djelima, u manje povlaštenim ili izoliranim sredinama.

Sastav Lučićeva repertoara s obzirom na kategorije izvora pokazuje da je dosljedno primjenjivao nove kriterije, te je njegovo djelo u tom pogledu doseglo najvišu tadašnju kvalitetu.

Sadržajni sastav

Sadržajni sastav Lučićeva repertoara posve jasno ovisi o naknani da utvrdi etnogeografsko stanje na istočnoj jadranskoj obali u različitim razdobljima. Za tu se svrhu najviše moglo dobiti iz izvora specijalističkog geografskog sadržaja. Na Lučićevu ih je spisku jedanaest (br. 1, 2, 4, 7, 9, 10, 13, 17, 36 i 48 u Prilogu II b, usp. šesti stupac). Nose 332 reference, tj. u stvari 52% repertoara i time predstavljaju prvu sadržajnu vrstu antičke građe u *De Regno*. Jasno je da se Lučić najtemeljitiije pozabavio onime što mu je bilo najkorisnije, bez obzira koliki je udio te sadržajne vrste u ukupnoj ostavštini antike. Upotrijebivši Pseudo Skilaka, Eratostena, Pseudo Skimna, Artemidora, Strabona, Pomponija Melu, geografski dio Plinijeva "Prirodoslovlja", Ptolemejevu "Geografiju", Dionizija Periegeta, "Antoninov itinerarij" i "Peutingerovu kartu" okupio je gotovo sve što je od izvora geografskog sadržaja najbitnije za istočnu jadransku obalu. Iznio je čvrst izvorni temelj etnogeografskim ispitivanjima o istočnoj jadranskoj obali u antici i toga se temelja u djelu najviše držao.

Pogodni su za Lučićeve potrebe bili i izvori povijesnog sadržaja koji opisuju dulja razdoblja ili cjelovito prikazuju kraće periode zahvaćajući zbivanja na istočnoj jadranskoj obali. Za razliku od geografske, historiografska je ostavština antike bogata, pa su na Trogiraninovu spisku 23 imena autora

44 O učenom pisanju povijesti tijekom 16. stoljeća čije su karakteristike gomilanje i falsificiranje građe usp. E. FUETER str. 130, 135, 136, a o historiografiji na smjeni 16. i 17. stoljeća i tijekom 17. stoljeća na str. 307-310. Prema Fueterovu kazivanju, gdje je težište na načelnoj historiografskoj koncepciji, a ne na građi - pozicije antičkih autora kroz to su se vrijeme izmjenile tek jod ponekog istraživača.

takvih djela (br. 3, 5, 6, 8, 11, 12, 15, 22-24, 30-32, 34, 38-40, 42, 45, 49, 51, 52) i uz njih naslov jednog spisa nepoznatog autora (br. 18). Autorskih je imena mnogo i ne može se poreći da je među njima većina najvažnijih. Međutim, nije obuhvaćeno ponešto što je sadržavalo i podataka o istočnoj jadranskoj obali, a u Lučićevo je doba čak bilo vrlo cijenjeno. Osobito je lako uočiti da nema Svetonija i pisca "Povijesti careva". Stvarni je razlog što baš ti izvori nisu našli mjesta u *De Regno* u tome što pretežno pružaju podatke za razdoblje o kojemu Lučić izlaže samo u pregledu. Iz obilja podataka koje su nudili svi ti izvori on je probrao samo najnužnije, pa oni s 252 reference koje nose predstavljaju stvarno 39% njegova repertoara i čine drugu sadržajnu vrstu.

Štošta se za Lučićevu svrhu moglo prikupiti iz izvora raznovrsna nestručna sadržaja koji pružaju izolirane povijesne podatke ili sadrže građu vezanu za uži povijesni kontekst. Prema tome koji su detalji i kako u *De Regno* upotrijebljeni tu treba svrstati četiri autora (Cicerona i Vatinija, Vergilija *Georgikama* i Ovidija), natpise i dva neautorska spisa, "Noticiju" i "Teodozijev kodeks". Tih osam izvora ima 32 reference, tj. predstavljaju stvarno 5% Lučićeva repertoara i treću sadržajnu vrstu u njemu, pa valja reći da Trogiranin ni iz daleka nije iscrpio sve mogućnosti takvih vrela podataka. Opseg što ga je odredio svome ispitivanju stanja na istočnoj jadranskoj obali nije ostavljao mjesta da se iznose izolirani podaci razasuti po raznovrsnim antičkim djelima.

Specijalistička antička djela osim geografskih okupljala su pojedinačne podatke povezane piščevim interesom za određenu specifičnu vrst građe: povijesne i pseudopovijesne crtice o životinjama, primjere ratne vještine, riječi i izraze s tumačenjima, antikvarska i filološka objašnjenja uz djela starih autora, farmaceutske recepte. Ni takvih spisa nije antika ostavila mnogo, a budući da kompiliraju građu s raznih strana nisu za Lučićeve potrebe bila tako izdašna kao geografska ili povijesna gore opisanog sadržaja, a nisu se ni brojem mogla mjeriti s trećom sadržajnom skupinom kako smo je definirali. Ipak ih je na Lučićevu spisku osam: tri pretežno povijesna sadržaja (Elijanov spis "O prirodi životinja", Polienove "Ratne varke" i Vegecijev "Sažetak o vojnoj vještini"), dva filološka (Varonov spis "O latinskom jeziku" i spis "O značenju riječi" Pompeja Festa), dva koja objedinjuju antikvarski i filološki rad ("Sholije" uz ep Apolonija Rodanina i Servije "Sholije" uz Vergilijev opus) i jedno farmaceutsko (Nikandrovi "Lijekovi životinjskog podrijetla"). Donoseći 18 odn. 3% referenci ovi izvori predstavljaju četvrtu sadržajnu vrstu. Broj referenci pokazuje da ni unutar toga izbora Lučić nije ni izdaleka iscrpio sve što se moglo. Osobito to vrijedi za "Sholije" uz Apolonijev ep.

Djela mitološkog sadržaja bavila su se zapravo povijesnom građom, i to obuhvatno. No ona je bila tako zamagljena mitom, da za Lučića, koji je tražio geografske činjenice i u tradicionalnom faktografskom smislu povijesne po-

datke, nije u njoj bilo mnogo podloge. Takva su samo četiri djela s njegova spiska: Homerova *Odiseja*, Kalimahovi fragmentarno sačuvani *Uzroci*, Apolonijeve *Zgode Argonauta* i Vergilijeva *Eneida*. Ta četiri djela imaju jedva 9 referenci, predstavljaju samo 1% Lučićeva repertoara i valja ih smatrati petom sadržajnom vrstom izvora u *De Regno*.

Iz analize kronološkog i jezičnog sastava Trogirininova repertoara i iz analize sastava po kategorijama izvora već se moglo naslutiti da je zastupljenost kronoloških, jezičnih i kvalitativnih skupina izvora u *De Regno* ovisila o tome koliko su bile upotrebljive za svrhu izlaganja o antici u djelu. Analiza sadržajnog sastava potvrđuje da je upotrebljivost bitna, ali upozorava i da je snažan utjecaj ograničenog prostora što je u djelu pripao izlaganju o antici. Ukratko, sluti se da je svrhovitost osnovni element kriterija o kojemu ovisi sastav Lučićeva repertoara. To postaje potpuno jasno kad se razmotri učestalost pojedinih izvora u *De Regno*.

Izvori prema učestalosti: Lučićev izbor unutar repertoara i usporedba s modernom literaturom

Prosječan broj referenci po izvoru je 11,6. Čak 36 izvora nije doprlo ni do polovine tog broja: 67% Lučićeva spiska unosi u djelo samo 87 odn. 13% referenci. Sedam izvora doseglo je između polovine i čitava prosjeka, tj. 13% izvora sa spiska u djelu ima 55 odn. 9% referenci. Preostaje 11 izvora (20%) koji nose veliku većinu od 78% referenci (501). Tri su samo nadišla prosjek (Dion Kasije, Pseudo Skimno, Pomponije Mela), preostalih ga osam uvišetručuje. Sadržajno pripadaju dvjema najpogodnijim vrstama: ili su geografski (6) ili obuhvatni povijesni (5). Geografski brojem referenci daleko nadilaze povijesne (309:192). Praktički svi pripadaju najkvalitetnijoj kategoriji Lučićeva doba. Iznimka je Pseudo Skimnova "Periegeza" u stihu, koju su starina i sadržaj uvrstili među najdragocjenije izvore iako je pjesnički oblik stavlja u nisku kvalitativnu kategoriju. Svaka kronološka skupina ima među najučestalijim izvorima svoje predstavnike, ali je najviše eksploatirano pet izvora iz srednje (240 ref.), zatim tri iz najstarije (141 ref.), pa tri iz najmlađe (96 ref.). Ovdje je dakle "ključ" kronološkog sastava Lučićeva repertoara, a isto tako i jezičnog: među najučestalijim izvorima osam je grčkih, četiri su od njih geografskog sadržaja, a zajedno nose preko polovine svih referenci u djelu - 357 odn. 55%.

U grupi od sedam prosječno upotrijebljenih izvora dva su geografskog sadržaja, tri obuhvatnog povijesnog, a dva su iz vrste različitih sadržaja. Kvalitativno tri povijesna izvora pripadaju prvoj kategoriji, međutim u *De Regno* im je svrha ograničena: Dionizije Halikarnašanin izvor je za Etrušćane, a ne neposredno za istočnu jadransku obalu. Justin i "Periohe" Livijeve povijesti pružaju samo dodatak onome što je uzeto iz najučestalijih izvora. Stoga ih brojem referenci nadilaze četiri izvora koji su s njima udruženi po

učestalosti, iako pripadaju drugoj kvalitativnoj kategoriji "izvori u užem smislu". Za dva geografskog sadržaja ("Peutingerovu kartu" i "Antoninov itinerarij") nije više potrebno ništa objašnjavati, pošto smo razmotrili kakvo su mjesto geografski izvori dobili među najučestalijima. Dva iz vrste različitih sadržaja nudila su kvalitetne i specifične povijesne podatke (dalmatinski natpisi i *Notitia dignitatum*). Ta četiri izvora nose i većinu referenci svoje kvalitativne skupine, iako je više njenih predstavnika među slabo citiranim izvorima. Očito je stoga da su "izvori u užem smislu" zapravo u *De Regno* ipak dobili udjela u skladu s vrijednošću podataka što su ih pružali. Ovo je odredilo i kronološki i jezični sastav prosječno citirane grupe: tri od njenih vrednijih članova pripadaju najmlađoj kronološkoj skupini, a sva četiri su latinska. Stoga se i većina referenci ove grupe odnosi na kasne izvore i na izvore latinskog jezika.

Među grupe 36 slabo zastupljenih izvora su svi iz najniže kvalitativne kategorije osim Pseudo Skimna koji se iz spomenutih razloga probio među najučestalije. Tu su i četiri izvora druge kvalitativne kategorije, koja se međutim po broju referenci pretežno našla među prosječno citiranim izvorima. Preostali izvori pripadaju prvoj kvalitativnoj kategoriji, ali iz različitih razloga nisu mogli biti mnogo korišteni: Teopompu, Salustiju, Timeju, Erostenu i Artemidoru sačuvani su samo fragmenti.⁴⁵ Herodot, Tukidid i Arijan ne zahvaćaju mnogo u jadransku unutrašnjost. Amijan Marcelin, Sekst Ruf, Eutropije, Velej Paterkul i Flor kompiliraju opsežnu povijesnu građu i daju obuhvatne, ali ne i opširne prikaze. U pravilu su opširniji što su bliže vlastitom vremenu, a ono - osim dijelom za Veleja Paterkula - nije više Lučiću zanimljivo kao ranije. Iz Plutarhových *Životopisa* moglo se izvući više no što je Lučić učinio, ali izgleda da mu nije bilo do probiranja po biografski sredenoj građi. Slično vrijedi i za izdavanje relevantnih podataka iz Salustijeve dinastičke povijesti i prikaza građanskog rata u Cezara i Hircija. Sedam djela specijalističkog sadržaja koja su se ovdje također našla nije pružalo koncentrirano podatke za istočnu jadransku obalu.

Sadržajno, među 36 slabo zastupljenih izvora doslovno su svi mitološke tematike (V. vrsta), a jedan je od njih ujedno i samo fragmentarno sačuvan (Kalimahovi "Uzroci"); svi negeografski specijalistički izvori (IV. vrsta), od kojih je jedan ujedno zbog pjesničkog oblika niske kvalitativne kategorije (Nikandrovi "Lijekovi životinjskog podrijetla"); napokon, većina izvora različitih sadržaja, ali ne i većina njihovih referenci (III. vrsta): ukratko, sve što je iz Lučićeve perspektive zbog raznovrsnih razloga odveć prorijedeno nudilo

45 Potpuno sačuvane Salustijeve monografije o Katilininoj uroti i ratu s Jugurtom nisu naime mogle služiti Lučiću: podatke relevantne za istočnu jadransku obalu daju preostaci Salustijeve "Povijesti".

korisne podatke. Ipak se tu susreće i veliki broj stavki druge sadržajne vrste, pa čak i tri izvora prve - geografske. Neke razloge što su se tu našli već smo iznijeli, jer ih je većina prve kvalitativne kategorije. Drugačije je s Lukanom čije je djelo jedino obuhvatna povijesna sadržaja i pjesničkog oblika - tj. treće kvalitativne kategorije, a zatim i s Dionizijem Periegetom koji je doduše geograf, ali uz to i pjesnik i pripada najmlađoj kronološkoj skupini. K tome se sadržaj njegova djela preklapa s Pseudo Skilakovim "Periplom" i Pseudo Skimnovom "Periegezom". Čini se da je Lučiću bilo dovoljno što je jedno djelo zbog sadržaja upotrijebio daleko češće nego što bi se smjelo po kvaliteti koja mu se pridavala (Pseudo Skimno), pa je bar za Dionizija Periegeta poštivao kvalitativni kriterij.

Među slabo citiranim izvorima opet su zastupljene sve kronološke skupine, ali s različitim brojem referenci. Ovdje je 11% najstarije (18 od 159 ref.), 13% srednje (41 od 324 ref.) i 18% najmlađe (28 od 160 ref.). Treća i najmanje zanimljiva kronološka skupina dospjela je relativno najvećim udjelom u ispotprosječnu citiranu grupu.

U jezičnom sastavu ove grupe po spisku pretežu latinski izvori (20) nad grčkim (16), a i više je referenci latinskih nego grčkih (56:31), te latinski izvori tu "gube" 23% svojih referenci, a grčki samo 8%. Razlog smo iznijeli tumačeći sastav najučestalije grupe izvora.

Sve zajedno pokazuje da jezik izvora uopće nije u *De Regno* imao utjecaja na zastupljenost grade. Kronološka je pripadnost sama za sebe imala relativno malo utjecaja, a kvaliteta i sadržaj imali su ga relativno mnogo. Ipak je iznad svega stajala korisnost za svrhe koje je autor predvidio.

Jedanaest najčešće i sedam prosječno citiranih izvora predstavljaju glavnu podlogu Lučićeva kazivanja o antici u *De Regno*. S njihovih 546 referenci iscrpljeno je 85% pojedinačnih poziva na antičke pisane izvore u *De Regno*. Tridesetišest slabo citiranih izvora čine dragocjenu dopunu, ali ipak samo dopunu. Posljedica je logičnog sklada između subjektivne korisnosti i objektivnih kvalitativnih i sadržajnih svojstava izvora da je osamnaest najvažnijih izvora praktički iscrpljena prva, geografska sadržajna vrsta (325 od 332 reference), a gotovo i druga, obuhvatna povijesna sadržajna vrsta (215 od 252 ref.). Treća sadržajna vrsta podijeljena je među najvažnije i dopunske izvore (16:16 ref.), a četvrta i peta potpuno su u slabo zastupljenoj skupini.

Nadalje, osamnaest važnih izvora iscrpljuje u velikoj mjeri i prvu kvalitativnu kategoriju: nosi 486 od njenih 566 referenci, a tu su i 32 od 42 reference druge kvalitativne kategorije. Obratno, više od polovine referenci treće kvalitativne kategorije nalazi se u slabo zastupljenoj grupi (20 od 35).

Svrhovitost je pozitivno utjecala na sastav Lučićeva repertoara u koji doista ništa nije uneseno a da ne služi djelotvorno zacrtanom programu. U tome je

Trogiranin ispred načina svog doba. Utvrdivši kako je probrao izvore i kojima se najviše služio i bavio spoznajemo da kvantiteta kod njega ide pod ruku s kvalitetom. Širina njegova repertoara nije isprazan odraz erudicije, već plod sretno kombiniranog naprednog kriterija čiji su glavni elementi kvaliteta, sadržaj i korisnost izvora i izvornih podataka za potrebe *De Regno*.

Dvije negativne karakteristike korištenja antičkih pisanih izvora u Trogirininoj su doba još uvijek ili nesistematično i neizdiferencirano gomilanje građe, ili lutanje i skakutanje po dopadljivim i *ad hoc* privlačnim detaljima izvora. U oba je slučaja veza apostrofirane građe s onime o čemu autor piše nategnuta i vrlo dvojbeno.

U Lučića toga praktički nema. Ništa nije uzaludno spomenuto i antička se građa i u izlaganju o antici i izvan njega pojavljuje uz sadržaje s kojima je stvarno povezana. Trogirininov se rad na izvorima izdiže i nad evropski prosjek, a pogotovo nadilazi rad domaćih prethodnika dostižući najvišu tadašnju kvalitetu.⁴⁶ Valja ga smatrati prvim našim autorom koji je na znanstven način okupio antičku građu za povijest istočne jadranske obale. Pri tome je gotovo bez iznimke ukazao i na bitne izvore i na bitna mjesta iz njih, a najviše se oslonio na one kojima i danas pripada prvenstvo. Zaključak se može potvrditi usporedbom s današnjom literaturom.

Budući da je široko zacrtao put kojim će doprijeti do jasnih granica Dalmacije i Ilirika u različitim razdobljima, Trogirin je zapravo dao kratak pregled čitava povijesnog razvitka na istočnoj jadranskoj obali do ranog srednjeg vijeka, iako nije za tim išao. Zbog toga lista sastavljena prema *De Regno* obuhvaća gotovo sve izvore koji se u modernim pregledima ističu kao najvažniji za antičku povijest naših krajeva. Rezultat je usporedbe uvijek identičan: u *De Regno* nedostaje tek poneki izvor iz suvremenih pregleda, a u njima su istaknuti svi ili gotovo svi koji su u Lučićevu djelu najučestaliji. Broj izvora u takvim pregledima ne može se, dakako, uspoređivati s brojem izvora u djelu koje raspravlja o povijesnim pitanjima.⁴⁷

46 U ovom pogledu Lučićevo djelo nadilazi čak i svojstva "modernog učenog pisanja povijesti" u vrijeme njegova utemeljenja u XVII st, sudeći po karakteristikama koje E. FUETER navodi na gore spomenutim mjestima. Pri tome su autori koje Fueter obuhvaća pregledom na str. 307-312 u pravilu mlađi od našeg Trogirinina: pravih njegovih vršnjaka tu više nema. Valja se dakle složiti s procjenom da *De Regno* pripada prvim značajnijim djelima građanske historiografije uopće. Usp. M. KOSTRENIĆ, Ivan Lucius - Lučić, povodom 300 - godišnjice djela *De Regno Dalmatiae et Croatiae*, Zbornik Historijskog instituta JAZU u Zagrebu 6/1969, str. 7; M. KURELAC, *Ivan Lucić* str. 32.

47 U općem pregledu što ga je dao M. SUIĆ u *Enciklopediji Jugoslavije* (JLZ, Zagreb 1980) s. v. *Antika* među 33 navedena antička izvora samo su tri kojih nema u *De Regno*. Spomenuti su svi koji su u djelu najučestaliji, a praktički je "pokrivena" i prosječno zastupljena skupina. U pregledu izvora koji je u skupnom djelu *Historija naroda Jugoslavije* sv. I (Zagreb 1953,

Zanimljiv rezultat daje usporedba s repertoarom u djelima gdje je prikaz antičke povijesti otprilike u istoj poziciji kao kod Trogirana, neke vrsti uvod prije prelaska na srednjovjekovna i kasnija zbivanja u Hrvatskoj.

T. Smičklas i V. Klaić nisu imali nakane spominjati antičke izvore u tekstu. Ako se koji i potkrao, ne može se na temelju toga vršiti usporedba. Ipak je iz njihova teksta jasno da su dijelom prepričavali antičke izvore.⁴⁸ Kako uz njihove *Povijesti* nema ni bilježaka ni popisa literature i izvora za antičko doba, za usporedbu preostaje samo *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara* F. Šišića. Repertoar je uži nego u Lučića. Iako jezgra ostaje ista - tu je deset od 11 najučestalijih Trogiranih autora - težište je pomaknuto k onima koji daju događajnu faktografiju. Među rjeđe spomenutim izvorima čak je dvanaest takvih kojih nema u *De Regno*, ali ih se sedam na može naći u ranije spomenutim pregledima najvažnijih izvora.⁴⁹ Kriterij koji djeluje u Lučićevu djelu u najmanju je ruku stroži od onoga koji je uvjetovao Šišićev izbor za prikaz koji je koncipiran obuhvatnije nego Trogiranih, a autor ga istodobno nije želio opteretiti s mnogo stare pisane građe. Takva procjena vrijedi i za izbor koji je ušao u tekst *Prošlosti Dalmacije* Grge Novaka, iako je ondje antici pripalo daleko više prostora negoli upravo spomenutim ranijim *Povijestima*.⁵⁰

Školska knjiga) priložen prvom poglavlju (str. 58-59) koje govori o najstarijoj prošlosti jugoslavenskog prostora među 28 spomenutih izvora pet ih je kojih nema u *De Regno*, od 11 najučestalijih nedostaje samo Pomponije Mela, a od srednje zastupljenih Dionizije Halikarnašanin. Može se uzeti u obzir i poseban pregled što ga je M. SUIĆ dao u *Zadru* na str. 26-30. Od 30 spomenutih antičkih izvora pet ih nema u *De Regno*, od najučestalijih Lučićevih opet nedostaje samo Pomponije Mela, a od srednje učestali Dionizije Halikarnašanin, Justin i *Notitia dignitatum*. Razlike će biti drugačije kad se razmotri grada koja je ušla u tekst *Zadra*, o čemu v. niže, bilj. 51.

- 48 Usp. T. SMIČKLAS vol. I, str. 1-68, osob. str. 23/24 gdje je prepoznatljiva parafraza Polibija, V. KLAIĆ, *Povijest*, str. 14-40, osob. 33/34.
- 49 Indeks ovog Šišićevog sveska je manjkav: prema njemu bi se moglo računati s 10 antičkih izvora, a od njih samo gramatik Higin nije upotrijebljen u *De Regno*. Prateći Šišićev tekst čitalac će utvrditi da je u stvari upotrijebio 38 antičkih izvora. Sedam kojih nema ni u Lučića ni u ranije spomenutim prikazima su Higin, Tit Lukrecije Kar, Ulpijan, *Expositio totius mundi* i tri pisca "Povijesti careva". Pet koji nedostaju u *De Regno* a mogu se naći u spomenutim pregledima su Svetonije, "Laterkul iz Verone", *Itinerarium Burdigalense*, Stacije i Marcijal. Preostalih 26 Šišićevih izvora su i Lučićevi, s tim da 11 najučestalijih u *De Regno* opet nedostaje Pomponije Mela, a od srednje zastupljenih Dionizije Halikarnašanin i Justin.
- 50 I u ovom djelu postoji prilična razlika između teksta, indeksa i spiska izvora. Na spisku je više izvora no što ih je spomenuto u tekstu, u indeksu nema svih iz teksta. Kad se zbroje unutarnje razlike, radi se o 33 antička autora i izvora. 11 ih Lučić nije koristio: Juvenala, Efora, Kaliksena kod Ateneja, *Monumentum Ancyrantum*, Pauzaniju, Svetonija, Liziju i trojicu autora "Pocijesti careva". Osim Svetonija, ni jedan od njih ne ulazi u spomenute preglede iz bilj. 47. Preostala 22 Novakova izvora su i Lučićeva, s time da Novaku nedostaju

Posljedica je da se *De Regno* približuje djelima koja se koncentriraju na povijest antičkog razdoblja, dok se izbor G. Novaka od njih nešto udaljuje, a Šišićev jasno razlikuje. Bilo da je takvo djelo zahvatilo veći prostor nego Lučićevo - poput *Dalmacije* J. J. Wilkesa, ili uži - poput *Zadra u starom vijeku* M. Suića, *De Regno* izvrsno podnosi usporedbu u razini sastava izvornog repertoara i učestalosti pojedinih izvora. Broj je antičkih izvora u tim djelima blizu ili iznad broja u Trogirininovu. Više ih je koji se u djelima *De Regno* ne pojavljuju negoli se moglo naći u spomenutim pregledima izvora ili uspoređenim sintezama, ali težište je uvijek na istim izvorima kao u *De Regno*.⁵¹ Jedva da ima koji izvor što ga je spomenuo trogirinin, a da to nije verificirano ponovnom upotrebom.⁵²

Slika će se djelom okrenuti ako promotrimo izvorni repertoar na koji se moderni autori oslanjaju idući za približno istim ciljem što si ga je postavio Trogirinin - za utvrđivanjem etnogeografske faktografije. Budući da se ne

dva najučestalija iz *De Regno*, Pseudo Skimno i Pomponije Mela, a od srednje zastupljenih Justin i "Antoninov itinerarij".

- 51 Zbog opsega ovih djela koja su čitava posvećena antičkom razdoblju, kao i zbog toga što su im indeksi znatno temeljitiji od netom spomenutih, činilo se za ovu prigodu dovoljnim držati se kazala. Preme indeksu, u djelu *Dalmatia* J. J. WILKESA (London, 1969, Routledge and Kegan Paul) valja računati s 43 antička autora i izvora. Četrnaest ih nema u *De Regno*: Kvint Fabije Piktora, Hekatej, Horacije, Josip Flavije, Juvenal, Marcijal, Nikola iz Damaska, Plinije Mlađi, Pseudo Aristotel, Stacije, Svetonije, Atenej, "Agripina karta", Vitruvije. 29 je izvora zajedničko Wilkesovu i Lučićevu repertoaru. Među njima je 10 od 11 najučestalijih u *De Regno* (opet nedostaje Pomponije Mela), i samo dva od srednje učestalih, Dionizije Halikarnašanin i "Peutingerova karta". Pregled teksta "Dalmacije" pokazuje da indeks ne obuhvaća sve izvore, te mora biti još razlika i još podudarnosti. U SUIĆEVU *Zadru* izvori su posebno popisani, a kazalo je potpuno obuhvatilo sve što se može naći u tekstu i bilješkama. Antičkih je izvora 67. Čak ih se 24 ne može naći u *De Regno*: Aristofan, Atenej, Aulo Gelijs, Julije Honorije, Klaudije Klaudijan, "Agripina karta", Frontin, Hekatej, pisci "Povijesti careva", Horacije, *Itinerarium Burdigalense*, Juvenal, Marcijal, Nikola iz Damaska, Prob, Pseudo Aristotel, *Monumentum Ancyranum*, antičke "Sholije" uz Juvenala, pravi Skilak i Skimno, Silije Italik, Solin, Svetonije, Vitruvije. Ostala 43 se podudaraju, a obuhvaćeni su doslovno svi najučestaliji i srednje učestali Lučićevi izvori.
- 52 U najobuhvatnijem od uspoređenih popisa, SUIĆEVOM iz *Zadra*, nedostaje 8 Lučićevih izvora: Nikandar, Vatinije, Ovidije, Polien, Pompej Fest, Elijan, Dionizije Perieget i Sekst Ruf. To je međutim posljedica koncentracije djela na Zadar i Liburniju, a ne slabe vrijednosti ovih izvora za antičku prošlost naših krajeva. U ostalom, Vatinije se kao izvor javlja u uspoređenim djelima G. NOVAKA i J. J. WILKESA, pa je čak i Ovidije upotrijebljen kod F. ŠIŠIĆA. Ostali se mogu sresti u manjim radovima koji se bave južnim i istočnim dijelom Ilirika, npr. Nikandar kod M. NIKOLANCIJA, *Iris Illyrica, Materijali znanstvenog skupa "Dolina rijeke Neretve od prabistorije do ranog srednjeg vijeka"*, Split 1980, str. 155-160, a Elijan, Polien i Sekst (Fest) Ruf kod F. PAPAŽOGLU, *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba, Djela ANUBiH* knj. XXX, Centar za balkanološka ispitivanja knj. 1, Sarajevo 1969, u pregledu izvora u prilogu na stranama 424, 426, 427, 442, 447, 458. Čini se da su jedino Dionizije Perieget i Pompej Fest ostali po strani.

moraju - poput njega - na istom mjestu baviti i povijesnim okvirom, upotrebljavaju manje izvora. Među njima je i opet malo takvih koje Lučić nije spomenuo, a većinu čine oni koji su u *De Regno* najučestaliji.⁵³

Želimo li provjeriti koliko temeljito Lučić okuplja građu, možemo se zadržati na nekim sadržajima koji su u novije vrijeme zasebno obrađivani, a on ih se dotekao u *De Regno*. Povijesna pitanja o prvoj koloniji Dionizija Sirakuškog na Jadranu, o ilirskom kraljevstvu, o teritoriju i širenju plemena Delmata u novije su doba obrađena u zasebnim redovima s istom izvornom okosnicom koju je istakao i obrađivao Trogiranin.⁵⁴ Ako je riječ o važnosti i potrebi restitucije pojedinih izvora, navest ćemo da je u tu svrhu u *De Regno* određen poseban prostor za Pseudo Skilakov "Periplus" i za Plinijev opis istočne jadranske obale. Prvi je izvor u novije doba temeljito obrađen u zasebnom radu. Drugi još čeka na to, ali analize autora koji se njime služe jasno pokazuju da mu je takva obrada potrebna.⁵⁵ Radi li se o relevantnim

-
- 53 Primjer bi bili članci G. NOVAKA, Topografija i etnografija rimske provincije Dalmacije, suplemenat *Bulletino di archeologia e storia Dalmata* XXXVIII/1915, str. 1-39 i M. SUIĆA, Granice Liburnije kroz stoljeća, *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 2/1955, str. 273 i d., te WILKESOV "Appendix IX" uz "Dalmaciju" na str. 481-486, "Sources for the Peoples of Dalmatia". G. NOVAK dao je na str. 3-6 spomenutog rada prikaz građe. Obradio je 21 izvor. Četiri pojedinačna i jedna skupina nedostaju u Lučića. 16 je zajedničkih. Među njima je 7 od 11 najučestalijih i 3 od 5 srednje učestalih iz *De Regno*. M. SUIĆ upotrijebio je 16 izvora, od kojih samo dva nedostaju u *De Regno*. Među 14 zajedničkih 8 je od najučestalijih Lučićevih jedanaest i jedan od srednje učestalih. J. J. WILKES koristio je u spomenutom prilogu također 16 autora i izvora. Jednog jedinog nema u *De Regno*, a prisutno je 9 od 11 najučestalijih i polovina srednje učestalih.
- 54 Za djelovanje Dionizija Sirakuškog i osnutak Ise usp. u *De Regno* osobito C I, 10, 1, 49-10, 2, 52 i radove G. NOVAKA, Kolonizatorsko djelovanje Dionizija Starijega na Jadranu, *Serta Hoffilleriana*, Zagreb 1937-1940, str. 111-128, te M. NIKOLANCI, O kontroverzi Lissos - Issa, *Adriatica praehistorica et antiqua*, Zagreb 1970. str. 377-384. Za organizacione posebnosti ilirskog kraljevstva u *De Regno* C I, 8, 2, 57-10, 1, 48 i F. PAPAZOGLU, Poreklo i razvoj ilirske države, *Godišnjak ANUBiH* V, Centar za balkanološka istraživanja knj. 3, Sarajevo 1967, str. 123-144. Za Delmate u *De Regno* C I, 11, 2, 38-12, 2, 20 i C VI, 33, 1, 38-33, 2, 24 i M. ZANINOVIĆ, Ilirsko pleme Delmati I, Politička povijest i teritorijalna rasprostranjenost Delmata, *Godišnjak ANUBiH* IV, Centar za balkanološka ispitivanja knj. 2, Sarajevo 1966, str. 27-92, osobito popis izvora na str. 91 i 92.
- 55 Obradu Pseudo Skilakova teksta usp. C II, 12, 2, 47-13, 2, 51 (tekst s *variae lectiones*) i C IV, 26, 2, 55-28, 2, 49, osobito 28, 1, 52-28, 2, 49 (analiza i restitucija). Obradu Plinijeva teksta usp. u C II, 17, 1, 20-17, 2, 49 (tekst s naznakom ispravki i s *variae lectiones*) i neposredan nastavak (restitucija), te još u C III, 21, 1, 47; C IV, 25, 1, 41 i d.; 28, 1, 31; C V., 23, 2, 4; 24, 2, 25 i 30, 2, 26. Za usporedbu: M. SUIĆ, Istočna jadranska obala u Pseudo Skilakovu "Periplu", *Rad JAZU* 306, Zagreb 1955, str. 151-185; M. SUIĆ, Gdje se nalazilo jezero iz 24. poglavlja Pseudo Skilakova Periplusa?, *GZM u Sarajevu* n. s. 3/1953, str. 111-129; A. PREMERSTEIN, Bevorrechtete Gemeinden Liburniens in den Stadtlisten Des Plinius, *Strenna Buliciana*, Zagreb - Split 1924, str. 203-208; G. ALFOLDY, *Bevölkerung und Gesellschaft der Römischen Provinz Dalmatien*, Budimpešta 1965, Akademiai Kiado,

detaljima izvora, zadržimo se na pitanju "Ilirika u pravom smislu" koje je predmetom nekoliko samostalnih radova, a Trogirani ga je formulirao i rješavao u *De Regno* prema istoj bitnoj građi.⁵⁶

Lučiću nije bila nakana napisati antičku povijest Dalmacije, iako je to očito mogao učiniti - a opet je morao zahvaćati šire nego današnji autori pri utvrđivanju etnogeografske faktografije. Na pojedinim se pitanjima, izvorima ili detaljima izvora zadržavao unutar granice koje su mu postavljali cilj što si ga je zacrtao i potreba da prikaže povijesni kontekst u pojedinim razdobljima. Njegov koncept niti je itko prestigao, niti ga je koji od kasnijih autora ponovio. To se, uostalom, ne bi ni moglo očekivati. Moderni autori koje smo spomenuli pristupaju antičkoj problematici s drugačijih pozicija i s drugačijim nakanama no što je mogao i htio Trogirani. Na raspolaganju im stoji sredenija, obilnija i prethodno znanstveno obradivana građa. Stoga se usporedbe i ne mogu produbljivati dalje od sastava repertoara i učestalosti pojedinih izvora. U toj su razini podudarnosti između moderne literature i *De Regno* tolike, da razlike izgledaju zanemarivim. Lučićev se rad na antičkim pisanim izvorima pokazuje kao rad pravog znanstvenika - antičara koji građom vlada zrelije no što se moglo i pretpostaviti za pisca njegova doba.

Uopćene opaske o pisanim izvorima

Valja tome dodati da izravni pozivi na pojedine izvore sa spiska nisu jedini oblik njihova sudjelovanja u *De Regno*. Lučić o njima govori i uopćeno, u skupinama, nazivajući ih *Graeci* ili *Romani auctores* ili *scriptores*, *auctores antiqui*, samo *antiqui*, pa i poblize *Romanorum historici* ili *geographi* i sl. Takve su formulacije najčešće samo prividno neodređene i odnose se na skupine autora čija djela imaju zajedničkih karakteristika, a u *De Regno* su često poimence spomenuti bliže ili dalje od uopćene opaske, te se mogu identificirati s više ili manje sigurnosti. Tada se utvrđuje da je Lučić grupe oblikovao prema sadržaju izvora, prema vremenu i kontekstu u kojem su nastali ili prema jeziku kojim su pisani. Volja i sposobnost da tako postupa pokazuje da je dobrano odmakao na putu od analize k sintezi u obradi građe. Osobito je to jasno kad se pod "sadržajem" izvora ne može podrazumijevati

osob. pogl. II, str. 33-67; L. MARGETIĆ, *Loius Italicum delle communita liburniche* (Plin. Nat. hist. III, 21, 139), *Živa antika* 17/1977, str. 401-409; L. MARGETIĆ, *Plinio e la communita della Liburnia*, *Atti del Centro di ricerche storiche a Rovigno*, 9/1978/79, str. 307-358.

56 U *De Regno* C III, 22, 1, 25-22, 2, 49 - usp. R. KATIČIĆ, *Illyrii proprie dicti*, *Živa antika* g. XIII/XIV, Skopje 1964, str. 87-100; F. PAPAZOGLU, *Les origines et la destinee de l'Etat illyrien: Illyrii proprie dicti*, *Historia* 14/1965, H. 2, str. 143-179, osob. str. 177-179; M. SUIĆ, *Illyrii proprie dicti*, *Godišnjak ANUBiH* XIII, Centar za balkanološka ispitivanja knj. 11, Sarajevo 1976, str. 179-196.

tema citiranih djela (npr. *poetae Argonautarum iter describentes*),⁵⁷ već bitne karakteristike njihovih podataka. Primjer je skupina geografa koju čine Pseudo Skilak, Pseudo Skimno i Dionizije Perieget definirani kao *Graeci* i suprostavljeni skupini koju čine Strabon, Pomponije Mela, Plinije i Ptolomej definirani kao *Romani*.⁵⁸ Međutim, ograničena terminologija kojom se Lučić služi zadaje poteškoće. *Graeci* mogu biti autori po jeziku (dakle i bizantski pisci) i po sadržaju djela, odnosno po vrsti podataka koje Lučić smatra za njih tipičnim. *Romani* su načelno pisci koji stvaraju pod rimskom vlašću. Kad bude želio izdvojiti latinsku jezičnu skupinu izvora, Trogirani će koristiti pridjev *Latini*.⁵⁹ Uostalom, za grčke izvore nije niti raspolagao posebnom riječju koja bi tome bila ekvivalent.

Antiqui ili *antiquiores* su najčešće pisci stariji od skupine geografa rimskog doba, dakle od Strabona, Pomponija Mele, Plinija i Ptolemeja. Međutim, upravo u dvije skupine geografskih pisaca na koje se najčešće odnose izrazi *Graeci* i *Romani* varijacije su velike. Ako su *Romani* pisci koji stvaraju pod rimskom vlašću, *Graeci* bi morali biti oni koji su djelovali izvan rimske sfere. Od periegetičara koje je Lučić citirao i nazivao ih *Graeci* to potpuno vrijedi samo za Pseudo Skilaka. U toj je skupini relativno kasni pisac Dionizije Perieget, a po jezičnom i sadržajnom kriteriju Lučić joj mjestimično bez ikakve kronološke distinkcije dodaje Stjepana Bizantinca.⁶⁰ S druge strane, Strabon i Ptolemej čije kvalitete za Lučića proizlaze upravo iz toga što su pisci rimskog doba te ih najčešće i podrazumijeva u skupini *Romani* bit će po jezičnom kriteriju nazvani i *Graeci*.⁶¹ Strabon i Mela, prva dvojica iz skupine kojoj su periegetičari suprotstavljeni kao kronološki starijim, naći će se obuhvaćeni izrazom *antiquiores* zajedno s Pseudo Skilakom i drugima kad Lučić bude isticao novine koje su iznijeli Plinije i Ptolomej.⁶²

Drugim riječima, ista nepreciznost koja je očita u pozivanju na autore i izvore pojedinačno ponavlja se i kad Lučić o njima govori u grupama, bez obzira kako ispravni bili kriteriji po kojima su te grupe od prilike do prilike oblikovane. Valja naime upozoriti da prevladava najvredniji kriterij, sadržajni, samo što je izražen raznolikim i nepreciznim nazivima. Primjerice, ne može se poreći da ima smisla sa Pseudo Skilakom i Pseudo Skimnom udružiti Stjepana Bizantinca koji prenosi vijesti starih logografa i periegetičara i Dionizija

57 C I, 1, 2, 27 - neposredno u nastavku citirani su poimence Kalimah i Apolonije Rodanin.

58 C II, *passim*.

59 Knj. VI, C V, 286, 2, 22.

60 Npr. u knj. I, C VI, 25, 2, 36 i 26, 1, 46.

61 Knj. VI, C V, 286, 2, 21.

62 Knj. I, C V, 30, 1, 48 i 30, 1, 60

Periegeta koji oponaša drevni oblik periegetskih spisa. No to postaje loše kad se pridjev *Graecus* bez ikakve distinkcije odnosi na sve njih, a *antiquior* se sa Pseudo Skilaka i Pseudo Skimna protegne na Dionizija Periegeta. Nepreciznost ove vrste nije vlastita Lučićeva mana, već naprosto izraz činjenice da metoda znanstvenog izlaganja u njegovo doba nije razrađena i dotjerana.

Za razliku od ovih, potpuno su neodređene napomene kojima Lučić bilježi čega kod antičkih pisaca nema. Ne odnose se ni na koga poimence, već na fundus antičke ostavštine u zamjernu opsegu u kojem ga je poznavao Trogirinanin. Prirodno je što negativne konstatacije tipa *nemo historicorum*, *nemo auctorum*, *nulles auctorum* i sl.⁶³ ne mogu biti određene. No one ipak nešto pokazuju sasvim jasno: da bi ih upotrijebio, Lučić je morao biti posve siguran da mu u izvorima ništa nije promaklo. Kako ovim formulacijama misli na izričite podatke, a ne na ono što se iz izvora može s više ili manje vjerojatnosti deducirati ili pretpostaviti posredno, i uzevši u obzir repertoar izvora za koje je iz *De Regno* sigurno da ih je koristio, moramo priznati da je imao potpuno pravo na samopouzdanje. Za što kaže da nedostaje, toga u tim izvorima doista ni nema.

Sljedeća gotovo jednako neodređena skupina uopćenih opaski o antičkim autorima nije međutim ostala neprecizna toliko opravdano kao prethodna. Radi se o nizu pretpostavki da su neki pisci ili skupina pisaca preuzimali od starijih autora. Takva su razmišljanja valjano kritički koncipirana upozoravajući na kronološku slojevitost u podacima izvora. Lučić je mjestimično obavljao i nastavak toga kritičkog posla, to jest neke je anakronizme pridijelio određenim starijim autorima ili određenom povijesnom kontekstu, no na lijepi ih je broj samo ukazao.⁶⁴ Valja pretpostaviti da su u tim slučajevima mogućnosti da se podaci atribuiraju bile odviše neodređene. Lučićevo djelo nije namijenjeno sveobuhvatnom sređivanju antičke građe o istočnoj jadranskoj obali, pa bi ulaženje u raspravu u hipotetskim praizvorima sačuvanih antičkih djela bio čist suvišak. Smatrajući da je dovoljno upozoriti kako valja pomišljati na starije, izgubljene slojeve podataka o Jadranu Lučić je ipak ostao toliko neodređen da ovom skupinom uopćenih opaski nije dosegao cilja prema kojem je njome krenuo.

Treba napokon spomenuti skupinu uopćenih opaski koje se odnose na sve autore ili izvore antičkog doba, na dvije njihove velike skupine (opet *Graeci : Romani*) ili bar na sve one koje je Lučić upotrijebio.

63 Knj. I, C I, 8, 2, 61; C III, 19, 2, 32; 19, 2, 46; 23, 1, 2; C IV, 25, 2, 5 i 28, 2, 41; C V, 33, 1, 29; knj. VI, C V, 284, 1, 22.

64 Knj. I, C II, 16, 1, 55 i 19, 1, 34; C III, 19, 2, 38; 20, 1, 31; 20, 2, 8; 22, 2, 33 i 22, 2, 48; C V, 31, 2, 1; knj. IV, C XI, 191, 2, 3 i 193, 2, 33.

To su opaske kojima se Trogirani tuži zbog oskudice pisane ostavštine drevnog razdoblja,⁶⁵ upozorava na neke zajedničke pojave u čitavoj svojoj grčkoj i rimskoj literaturi, upućuje čitaoca o zadacima svoga rada na antičkoj građi ili rekapitulira što je na temelju te građe obavio. Primjere za posljednje dvije skupine takvih opaski pokazali smo u uvodu prve knjige i u zaključku njezina šestog poglavlja.⁶⁶ One ne samo što uvijek iznova potvrđuju koji je osnovni cilj Lučićeva bavljenja antičkim izvorima, nego pokazuje i kako ih je u cjelini procijenio. Raščišćavanje etnogeografske terminologije kod antičkih autora smatrao je preduvjetom pisanja o kasnijim razdobljima, tj. držao je kako bez valjana poznavanja antičkih izvora nije moguće raditi na povijesti Dalmacije i Hrvatske. Uočio je razliku u istovrsnim podacima antičkih izvora i opasnosti koju one predstavljaju po interpretaciju i jasnoću izlaganja. Pronašao je i rješenje: treba ih razdvojiti i kronološki srediti. U svemu, antički su izvori kao cjelina nužna i dragocjena podloga njegovu radu, ali samo uz provedbu valjane analize. Već u uvodu prve knjige jasno je da je Lučić spreman prikupljene podatke i sintetizirati: već je ondje iznio što je u pogledu odnosa Dalmacije prema Iliriku zajedničko svim antičkim autorima, zatim ih je podijelio u skupine prema tome kako omeđuje Ilirik, da bi ih napokon pregrupirao u tri skupine prema tome o kojem razdoblju pišu. Upravo uopćene opaske pokazuju da on nipošto ne nastoji samo okupiti raznovrsne činjenice kako bi dobio faktografski temelj svoga izlaganja: on nastoji objasniti i strukturu tog temelja: razlike, podudarnosti, manjkavosti, kronološku slojevitost, opća svojstva, svrhu. Ukratko, prihvaća se kritičkog postupka sinteze da bi pojedinačni podaci dobiveni analizom stekli pravu vrijednost i svoje pravo mjesto. Prema tome, uspostavlja znansveni odnos prema antičkoj izvornoj podlozi *De Regno* kao cjelini.

Uzimajući kao statističku jedinicu navedene izraze, ovakvih se uopćenih opaski u *De Regno* broji 85. 80 ih je u izlaganju o antici, pet izvan njega uglavnom uz pojedinačne citate i navode antičkih izvora čiju smo prisutnost na tim mjestima već obrazložili. Pribroji li ih se pojedinačnim pozivima na antičke pisane izvore - što valja učiniti jer bismo bez njih propustili uočiti sintetične Lučićeve postupke i skupne ocjene fundusa antičke pisane građe - dobiva se konačan broj od 728 referenci na tu vrstu izvora u *De Regno*. Uopćene opaske čine dakle 12% svih, što je relativno visok postotak za primjedbe kojima se o građi sintetizirajući prosuđuje i rezimira. Brojčani podatak pokazuje s kolikom se intenzitetom Lučić bavio pisanom antičkom podlogom *De Regno* kao cjelinom.

65 Knj. I, C III, 19, 2, 9; knj. III, C XIV, 149,2, 44.

66 Usp. naprijed, str. 12 i 13 s bilj. 23 i str. 14 s bilj. 27.

S druge strane, neodređenost i nedotjerana terminologija izazivaju kod uopćenih opaski još više teškoća negoli kod poziva na pojedine izvore. Preme tome, ako sintetičan pristup i učestalost s kojom je primjenjen svjedoče o znanstvenosti, način na koji je takav pristup izražen u djelu ne može dobiti ni približno jednaku ocjenu. Prvime je Lučić nesumnjivo ispred svog doba, drugime u njegovim okvirima. Do sličnih se zaključaka dolazi i prema načinu i razmjerima u kojima se Trogirani u *De Regno* oslanja na materijalne izvore, na još neka vrela zaključka o najstarijoj prošlosti istočne jadranske obale i napokon na literaturu o izvorima koje je upotrijebio.

ANEPIGRAFSKI MATERIJALNI IZVORI

Dva antička dalmatinska grada, Jader i Salona, dobila su posebne odjeljke u *De Regno*. Uz probrane natpise koji su imali svjedočiti i o povijesnim činjenicama u užem smislu i o antičkom životu obaju gradova, Lučić je oba puta spomenuo i najmarkantnije arhitektonske ostatke u njima. Za Zadar su to tragovi sjajno građenih hramova, amfiteatra, kazališta i zidina, a od manjih spomeničkih ostataka stup koji se još uvijek, poslije toliko udesa grada, može vidjeti uspravan na trgu. Uz natpis Melije Anijane Lučić je brižno opisao luk koji ga nosi i pretpostavio da je postojala neka veća građevina koje je dio bio taj luk. Spremajući se da reproducira Trajanov natpis o zadarskom vodovodu, piše Lučić o carevoj brizi za glavne luke Mediterana. U dokaz spominje izvrsno izrađen luk u Anconi. Nadovezuje misao da se Trajan jednako brinuo i za udobnost Jadertina, pa im je dao dovesti vodu izdaleka. To pokazuju zidine akvedukta.⁶⁷

O Saloni je Lučić najprije općenito zapisao da njene ruševine pokazuju kako je nadišla ostale gradove u Iliriku. Zatim je konkretno nabrojio ostatke amfiteatara, hramova i gradskih zidina, da bi opet pridodao još i manje ostatke: gotovo neizmjeran broj stupova, nadgrobnih spomenika i raznovrsnih mramora koji su preneseni na razna mjesta po Dalmaciji. Napokon je materijalne ostatke povezao s literarnim izvorom, pišući kako i same ruševine pokazuju da je grad bio izdužen, što je Lukan lijepo opjevao.⁶⁸

Prema tome, nabranje materijalnih ostataka nije u Lučića samo ilustracija činjenice da su Zadar i Salona postojali u antici. Izbor i opis spomenutih objekata ima pokazati kako je razina života u oba grada bila jednako visoka kao i u drugim velikim centrima rimske države, a Trogiranim tumačenjem materijala koji je spomenuo - koliko god sažeto bilo - prelazi i u pitanje politike rimskih vladara prema Dalmaciji, odnosno ističe značenje obaju gradova u

67 Knj. I, C V, 31, 1, i d.; 33, 2, 1 i d.; 33, 1, 14; 33, 1, 11 i d.

68 Knj. I, C VI, 33, 2, 25 i d.; 33, 2, 36.

okviru Ilirika, pa i čitavog Imperija. Udružujući i povezujući materijalne izvore s epigrafskim i literarnim, on postupa kako i danas mora postupati valjani historičar. Karakteristično je da se na ovakvo izlaganje odlučio samo dva puta, i samo zbog dvaju centra u krajevima koji su u žarištu njegove pažnje kao dio budućeg kraljevstva Dalmacije i Hrvatske. Želeći istaknuti i ulogu epidaurske luke u rimskoj provinciji po istoj će shemi, ali mnogo sažetije, spomenuti samo ostatke vodovoda toga grada.⁶⁹

U laskavu pohvalu mletačkom uređenju koju je dao u C IV prve knjige Lučić je uklopio napomenu da spomenici mletačke brižljivosti postoje svuda dokle je doprla Mletačka vlast, jednako kao što se u glavnim lukama Jadrana vide tragovi rimske veličine.⁷⁰ Napomena pokazuje koji je još kriterij utjecao da Lučić spomene upravo antičke spomenike Jadera, Salone i Epidaura. Materijalni ostaci odatle apostrofirani su zbog toga što su to glavne luke Jadrana. Taj dio antičke baštine korespondira u *De Regno* s razmatranjima o ustrojstvu plovidbe Jadranom o kojima će još biti riječi.

Neposredan spoj između antičkih materijalnih i literarnih izvora jevlja se kad Lučić na temelju prvih korigira i druge. Ruševine i ime Skradina argument su za ispravku koruptele *ad urbem Scardon et Liburna* u Strabonovu tekstu. Vlastito rekognosciranje prostora između Trogira i Šibenika podlogom je Lučićevoj tvrdnji da ondje nema traga nikakvu gradu osim ostatka koje smatra Pretorijem i brižno ih opisuje da bi kritizirao podatak grčkih izvora o petnaest naselja na poluotoku Hilidi.⁷¹

Kako su materijalni ostaci antike doživjeli i preživjeli stoljeća sve do Lučićeva doba, oni će mu poslužiti i u znalizi i u korekturi kasnijih izvora. Osobito često spominje Dioklecijanovu palaču, dakako ne kao *vestigia* ni kao *rudera* jer je dobro poznaje kao *palatium* u kojem punim životom živi Split. Njeni bedemi i kule nisu za nj samo svjedočanstvo o rimskoj veličini, već i upozorenje da Konstantin Porfirogenet griješi kad je u vrijeme dolaska Slavena naziva gradom, a da je prihvatljiv prikaz Tome Arhidakona o Salonitancima koji su se u palači mogli odupirati pridošlicama.⁷²

Kad bude opisivao rušenje Zadra 1202. godine i tumačio o dvije faze obnove, Lučić će opet prema vlastitom uviđaju opisati strukturu gradskih bedema, usporediti je sa strukturom splitskih i za zidine obaju gradova ponoviti da pokazuju rimsku veličinu. Upravo uspoređujući opisanu struk-

69 Knj. I, C IV, 28, 1, 45

70 Knj. I, C IV, 25, 1, 34.

71 Knj. I, C IV, 25, 1, 50 i 26, 2, 32 i d.

72 Knj. I, C IX, 42, 1, 61; 42, 2, 57; C X, 43, 2, 45 i 43, 2, 58.

туру donjih dijelova bedema sa strukturom gornjih zaključit će o prvoj, improviziranoj, i drugoj sustavnoj fazi obnove Zadra.⁷³

Na svim su ovim mjestima antički materijalni ostaci u funkciji podloge za povijesne zaključke o antičkom i kasnijim razdobljima. Tu i tamo Lučić će ih u pogodnom kontekstu spominjati i usput, ne propuštajući prilike da naglasi antičku prošlost Dalmacije i Hrvatske.⁷⁴

U čitavom *De Regnu* bilježimo 21 izričiti poziv na materijalnu ostavštinu antike. Samo ih je deset u izlaganju o antici, ostali su poslužili u prikazu kasnijih razdoblja. Šesnaest su puta podloga povijesnim zaključcima, a samo su pet puta usputni. S njima ukupan broj referenci antičke građe doseže 749, a u tom su broju materijalni izvori zastupljeni neznatnim postotkom (3%). Uvijek se radi o arhitektonskim ostacima. To je podjednako odraz stupnja poznavanja spomeničke ostavštine i interesa autorova doba. Ujedno je to posljedica koncepcije *De Regno* koje se ne koncentrira na antičku prošlost, pa prema tome u njemu nema mjesta za sistematizaciju i izučavanje njene materijalne ostavštine.

Tumačenja koja je Trogiranin nadovezao na tu vrst građe u skladu su sa zadacima što ih je izrijeком postavio kazivanju o antici u *De Regno*, dostižu kvalitetu današnje povijesne interpretacije materijalne građe, te su odmjerenošću i sadržajem u punom smislu riječi znanstvene. Postupak je i opet napredniji no što bi se tražilo od pisca Lučićeva doba. Međutim, odabir spomenika na koje se pozivao i učestalost s kojom je to učinio potpuno odgovaraju njegovu vremenu.

JOŠ NEKA VRELA LUČIČEVIH ZAKLJUČAKA O NAJSTARIJOJ PROŠLOSTI

Pisani materijalni izvori u Lučića su često upotrijebljeni u vezi s drugačijim vrelima povijesne spoznaje koja su znatno proširila podlogu njegova zaključivanja u vrijeme kad su se u takvu svrhu prvenstveno uzimali u obzir pisani izvori. Argumenti koji iz tih vrela potječu ne mogu se pribrojiti katalogu Lučićeve antičke građe niti ih treba statistički obrađivati, dovoljno je odabranim primjerima pokazati kakvi su.

Osamljeno je Lučićevo pozivanje na domaću predaju, kojom se poslužio lokalizirajući Kadmove stijene kod Epidaura.⁷⁵

Uz to je upotrijebio nekoliko specifičnih skupina dokaza, od kojih bismo prvu mogli nazvati lingvističkom. Najčešće su to geografski nazivi, npr. ime

73 Knj. IV, C I, 155, 1, 6 i d.; CII, 158, 1, 14 i d., 158, 1, 60 i d.

74 Knj. I, C III, 22, 2, 51; knj. II, C VIII, 79, 1, 45; C XV, 100, 1, 11 i 100, 3, 31/32; knj. III, C VII, 126, 1, 51

75 Knj. I, C IV, 28, 1, 1-51.

Jadrana, u kojem Lučić vidi potvrdu davne čvrste pomorske prevlasti Etruščana iz Adrije. Štoviše, uklapa u kombinaciju u naziv *Jadra* ističući upravo sličnost riječi.⁷⁶ Na perzistenciju naziva "Diomedovi otoci" i "Liburnija" poziva se također kao na potvrdu starih prevlasti na Jadranu.⁷⁷ Sve su to nazivi antičkog podrijetla, koji su u Trogiranozino vrijeme bili aktualni ili u stvarnom životu ili u literaturi. Njemu su podloga za određene povijesne zaključke, dakle - izvor. Na ovo valja nadovezati i nekoliko primjera obrnutog postupka, gdje je Trogiranozino na temelju univerzalne evropske jezične baštine iz antike - latinskog jezika - rješava neka pitanja kasnijeg doba, npr. jezika koji se koriste u dalmatinskim gradovima, ili podrijetla Vlaha u Rumunjskoj.⁷⁸ Važno je pripomenuti da je u Lučića naivno etimologiziranje, inače tipično za njegovo doba, uistinu rijetko.⁷⁹

U drugu bismo skupinu svrstali brojna Trogiranozinozina pozivanja na pravila plovidbe Jadranom. Veliki je dio C IV prve knjige posvetio rekonstrukciji plovnih puteva u starini, razlikujući po veličini vrste plovila kojima su se stari mogli služiti i određujući njihove rute Jadranom u skladu s mogućnostima brodova kakve su koristili. Ova je rekonstrukcija po vlastitim Lučićevim riječima temeljena na iskustvu suvremenih jadranskih pomoraca, a uključuje i podatke o vjetrovima i morskim strujama. Na temelju takve analize Lučić npr. kritizira podatke u "grčkom" geografskim izvorima.⁸⁰

S njome su usko povezana Trogiranozinozina razmatranja o ustrojstvu plovidbe Jadranom u različitim razdobljima. Za njega je pomorski promet sinonim pomorske trgovine,⁸¹ pa kad razmišlja kamo su u Jadranu plovile lade pojedinih njegovih starih gospodara nužno zalazi u sferu koju bismo današnjom terminologijom nazvali ekonomskom. Ovo je pomalo neočekivano u "prvom djelu hrvatske kritičke historiografije", ali je vrlo logično s obzirom na podrijetlo njegova autora, Trogiranozina. Kad bude objašnjavao ulogu Dionizija Starijeg na Jadranu, on će naglašavati da su njegovim saveznicima postali svi kojima je bilo do mira na pučini, odnosno do sigurne plovidbe morem.⁸²

76 Npr. knj. I, C I, 2, 2, 16 i d. ili knj. III, C XIV, 151, 1, 24 za Etruščane Atrijance i Jadran; knj. I, C IV, 28, 2, 39 i d. C V, 32, 2, 43 i d. za *Jadra*.

77 Npr. knj. I, C I, 2, 2, 12 i d.

78 Za dalmatinske gradove npr. knj. VI, C II, 277, 1, 29 i d.; za Vlahe u Rumunjskoj Knj. VI, C V, 285, 1, 1 i d.

79 Usp. etimologiju Bosilijine prema Bulinima i Hilima, knj. I, C IV, 26, 2, 16 i d.

80 Knj. I, C IV, 23, 2, 56 i d.; primjer kritike: knj. I, C IV, 25 i 26; C V, 30, 1, 50 i d.

81 Knj. III, C XIII, 140, 1, 13 i d.: "Suvišno je primjerima dokazivati da primorski gradovi postaju naseon i bogati jer se bave plovidbom. Jasno je pak da se plovidba sastoji od odvoza i dovoza robe..."

82 Knj. I, C I, 8, 2, 58 i d.; C V, 32, 1, 7 i d.

Argument za prosperitet Ise Lučiću je njena posrednička trgovačka uloga između Ilira i grčkog svijeta. Isa se bogati zbog dvostrukog dobitka - *ex duplici quaestu*. Njen će se položaj izmijeniti, a blagostanje opasti, kad se pod rimskom vlašću centar plovidbe - dakle i trgovine - premjesti u Salonu.⁸³

Isti dokazni postupak vrijedi i za kopno: kad bude tumačio zašto su baš Skardona, Salona i Naronna postale sjedištima konvenata, Lučić će brižno iznijeti kako su ta naselja pristupačna s mora, a kako s kopna. To što je Salona postala centrom čitave provincije i nadišla veličinom oba preostala grada protumačiti će upravo boljim pristupom s mora i boljim prolazima prema unutrašnjosti.⁸⁴

U vezi s pomorskim i kopnenim prometom istaknut će i vojno - strateške prednosti nekih naselja, Ise, Salone i Jadera na primjer.⁸⁵

Lučićevi dokazi iz ovih skupina, plovidbeni, prometno - ekonomski i strateški, izvanredno ga približavaju današnjoj historiografiji. Međutim, valja spomenuti i posljednju skupinu. To su anakronističke paralele u kojima Trogirani kroz stoljeća na Jadranu prepoznaju djelovanje istovrsnih sila, pa na temelju poznatih i izvorima potvrđenih zbivanja kasnijeg srednjeg vijeka pretpostavlja i zaključuje o prilikama na Jadranu u antici i u ranom srednjem vijeku. Sama okosnica tog postupka - praćenje prevlasti nad Jadranom - ni iz današnje perspektive nije na odmet. No ne može se prihvatiti da se baš po onome što su na Jadranu poduzimali, na primjer, Mlečani, smije u detalje zaključivati o postupcima Rimljana, Etruščana Atrijanača ili Liburna. Lučić pak upravo to objavljuje kao metodu i provodi u djelu.⁸⁶

83 Knj. I, C VI, 24, 2, 8 i d.

84 Knj. I, C IV, 24, 2, 44 i d.

85 Za Salonu knj. I, C VI, 34, 1, 6 i d.; za Isu C I, 10, 2, 26. Za Zadar ima takvih mjesta po čitavom *De Regno*, jer Lučić ističe prednosti i značenje njegova položaja u svim razdobljima. Usp. npr. knj. I, C V, 32, 2 43 ili knj. III, C XIV, 151, 1, 18 i d.

86 Za metodu usp. knj. I, C IV, 25, 1, 7 i d.; C V, 31, 2, 27 i d.; 32, 2, 43 i d.; knj. IV, C XI, 189, 2, 36 i d. Lijep primjer primjene s posljedicama u zaključivanju iz knj. III, C XIV, 151, 1, 18 i d.: "Isto, ili slično, može se pretpostaviti o Liburnima: da su, gubeći utjecaj na more bilo zbog međusobne nesloge, bilo pod pritiskom Ilira (kao Dalmatinci pod pritiskom Slavena), pružili priliku Atrijancima da sebi privuku plovidbu morem i da kao posljedicu postignu gospodarstvo nad njim. Plinije izvješćuje da su Liburni posjedovali neka mjesta na suprotnoj pincenskoj obali kad su gospodarili morem. Isti Plinije i Strabon spominju da su Atrijanci ondje nešto držali, pa valja smatrati da su jednako tako imali i nešto na suprotnoj liburnskoj obali. Iz iznesenoga se vidi da je očuvanje mletačkog pomorskog gospodarstva počivalo na posjedu istih otoka i osobito Zadra, a to će biti i jasnije iz onoga što još valja reći. Tako valja kazati da su Atrijanci držali Zadar zajedno s liburnskim otocima, iako su uspomene o tome nestale."

Izvori su često uklopljeni u Lučićeva domišljanja o pomorskom i kopnenom prometu, o trgovini, o upravnoj i strateškoj funkciji pojedinih centara i o prevlasti nad morem, povezani su s njima, pa čak i vrednovani na temelju njih. Sam katalog antičkih izvora mogao bi ostaviti dojam da se Lučićevo zaključivanje o antici temelji isključivo na podacima starih izvora kojima se ovdje bavimo, što očito ne bi bilo ispravno. Valja međutim imati na umu da njegovi argumenti iz navedenih skupina proizlaze iz prilika u kojima je živio i radio, pa je njihova bliskost današnjoj istovrsnoj argumentaciji zapravo prividna. Osobito to dolazi do izražaja u provedbi anakronističkih paralela između mletečke prevlasti na Jadranu i antičkih prevlasti.

S druge strane, sama činjenica da je Lučić takve argumente uveo u djelo i na njih se oslanjao tumačeći antičke izvore stvarno ga približava današnjoj historiografiji i izdiže nad prosjek njegova doba. Isti Učinak ima i odmjerenost pozivanje na predaju i filološke argumente: i jedno i drugo u njegovo se doba doslovno zlorabilo.

LITERATURA O ANTIČKIM IZVORIMA

Da bi se slika upotpunila, potrebno je još pokazati u kojoj je mjeri Trogirani u *De Regno* spominjao tuđi rad na izvornom materijalu kojim se i sam služio. Mislimo samo na ona mjesta gdje su drugi autori spomenuti izričito zbog toga što su izdali, preveli i opremili komentarom antički izvor, ili izričito zbog povijesnog zaključka što su ga izveli prema podatku iz takva izvora.

U samom tekstu *De Regno* Lučić je na taj način spomenuo jedanaestoricu prevodilaca, priređivača ili komentatora djela antičkih pisaca. Zbog Polibija su navedeni prevodilac *Nicolaus Perottus*, izdavač i priređivač izvornog teksta *Fulvius Ursinus*, prevodilac i priređivač *Isaac Casaubonus* i tumač Polibijevih mjesta koja je u svom historijskogeografskom djelu o Italiji koristio Philippe Clouvier, Lučićev prijatelj i suradnik *Lucas Holstenius*.⁸⁷

87 *Nicolaus Perottus* (N. Perotti, Sassoferato 1430 - 1480) objavio je 1473, daleko prije izdanja izvornika, latinski prijevod pet prvih knjiga Polibijeva djela. *Fulvius Ursinus* (F. Orsini, Rim 1529 - 1600) izdao je 1582. zbirku izvadaka s odlomcima iz djela Polibija, Dionizija Helikarnanina, Diodora, Apijana i Diona Kasija s prijedlogom ispravki za Polibijev tekst. *Isaac Casaubonus* (I. Casaubon, Ženeva 1559 - London 1614) 1609. u Parizu, a 1610. u Hannoveru priredio je potpuno izdanje sačuvanih Polibijevih knjiga i izvadaka o poslanstvima. Lučić spominje i Casaubonov rad na Strabonovu tekstu kojem se i danas priznaje izuzetna kvaliteta. Najprije je Strabona pratio bilješkama u tuđim izdanjima (1549. i 1571.), a potom i u vlastitom koje je objavljeno posmrtno 1620. godine. *Lucas Holstenius* (L. Holste ili Holstein, Hamburg 1596 - Rim 1661), Lučićev prijatelj i suradnik u Rimu. U vezi s Polibijem spomenut je radi ispravke u čitanju Polibijeva izvornog teksta koju je usmeno priopćio Lučiću (knj. IV, C XI, 191, 1). Ispravka je mijenjala tekst na mjestu kojim se u "Drevnoj Italiji" bio poslužio Clouvier, te je očito da je priopćenje Lučiću poteklo iz Holsteova rada na bilješkama uz "Drevnu Italiju". One su tiskane i nakon Holsteove smrti,

Za Plinija su spomenuta trojica: komentatori *Hermolaus Barbarus* i *Ferdinandus Pintianus*, te izdavač i priređivač *Guillaelmus Dalecampius*.⁸⁸

Zbog Apijana su spomenuta dva prevodioca. Prvi (*prior*) ostao je u *De Regno* anonimno. Prema podacima o predaji Apijanovih "Ilirskih ratova" u vezi s kojima je spomenut može se pretpostaviti da je to *Petrus Candidus Decembris*. Drugi je Lučićev prijatelj i suradnik *Stephanus Gradius*.⁸⁹

Kao Pseudo Skilakovi prevodioci i priređivači spomenuti su *Lucas Holstenius* i *Isaac Vossius*.⁹⁰ *Guido Pancirollus* spomenut je kao autor komentara za spis *Notitia dignitatum*.⁹¹

Luka Holste apostrofirano je još kao Pseudo Skimnov prevodilac, a Isak Casaubon kao Strabonov priređivač.⁹²

Prema tome, u *De Regno* su spomenuti obrađivači samo sedam od 54 pisana antička izvora, iako je sve što je Lučić upotrijebio - osim dijela dalmatinskih natpisa - u njegovo vrijeme bilo izdano, a neke su od preostalih izvora obradili isti autori, čak i u istim izdanjima na koja se Lučić poimence pozvao.⁹³

i nakon izlaska *De Regno*. Holste je inače pripremao zbirku *Geographi Graeci minores* koja također nije izdana. Zato ga Lučić spominje i u vezi s Pseudo Skilakom i u vezi s Pseudo Skimnom. I "Periplus" i "periegezu" Holste je obrađivao temeljito, počevši od atribucije, preko emendacija do prijevoda. Usp. *De Regno*, knj. C II, 12, 2, 45 i 13, 2, 55.

88 *Hermolaus Barbarus* (E. Barbaro, Mleci 1464 - Rim 1493); njegovim *Castigationes Plinianaes*, objavljenim 1492. i 1493. u Rimu započela je kritička obrada Plinijeva teksta. *Ferdinandus Pintianus* (F. Nunes de Valladolid, Valladolid kraj XV st. - Sala manka 1553); *Observationes in C. Plinii Naturalis historiae libros omnes* izašle su mu za života 1544. u Salamanki i 1547. u Antwerpenu, a posmrtno još nekoliko puta. *Guillaelmus Dalecampius* (G. Deschamps, Caen 1513 - Lyon 1588); izdanje Plinijeva "Prirodoslovlja" vrlo je dugo priređivao i prvotisk (Lyon 1587) nadživio samo godinu dana. Vrlo kvalitetno izdanje zatim je više puta ponavljano.

89 *Petrus Candidus Decembris* (Piercandido Decembrio, Pavia 1399 - Milano 1477) sastavio je već oko 1425. latinski prijevod nekih Apijanovih knjiga prema rukopisu koji je obuhvaćao i "Ilirske ratove", a kasnije ostao nepoznat. Tako je prijevod dugo kolao umjesto zagubljenog izvornika. *Stephanus Gradius* (Stjepan Gradić, Dubrovnik 1613 - Rim 1683), svestran stvaralac i Lučićev prijatelj, preveo je za potrebe *De Regno* Apijanove "Ilirske ratove" prema rukopisu što su ga on i Lučić pronašli u Vatikanskoj knjižnici gdje je Gradić bio kustos. O njihovom zajedničkom trudu oko Apijana svjedoči Gradićeva poslanica tiskana u prilogu *De Regno* pred prijevodom (str. 461).

90 *Isaac Vossius* (I. Voss, Leiden 1618 - Windsor 1689) izdao je 1639. u Amsterdamu Pseudo Skilakov "Periplus". Za L. Holstea v. gore, bilj. 87.

91 Guido Pancirollus (G. Pancirolli, Reggio Emilia 1523 - Padova 1599) dao je opširne komentare "Noticiji" u tuđim izdanjima 1593, 1602. i 1608, a 1623. i 1624. u dva clastitia u Ženevi i Londonu. Vrlo su cijenjeni, i čine temelj komentarima u modernim izdanjima.

92 Usp. gore, bilj. 87.

93 Orsinijevo (usp. bilj. 87) izdanje izvadaka iz djela Polibija, Dionizija Halikarnašanina, Diodora i Apijana Lučiću je primjerice bez sumnje čitavo poslužilo, a autora i ipak spominje

Među sedam izvora za koje je imenovao priređivače pet ih je koji su u *De Regno* najčešće spomenuti i čiji je tekst Trogiraniin restituirao i detaljno analizirao tijekom izlaganja: Strabon, Plinije, Polibije, Pseudo Skilak i Apijan. Guido Pancirolli navodi se češće zbog svog komentara "Noticiji" negoli zbog problema što bi ih Lučić imao s izvorom. Uz Pseudo Skimna spomenut je Luka Holste da bi se istaklo čiji je prijevod unesen u *De Regno* i da bi se potkrijepila atribucija "Periegeze", a ne zbog kakva pitanja u vezi s njenim sadržajem.

Lučić očito nije smatrao potrebnim isticati čijim se radom služi, osim za posebno važne izvore. Niti za njih nije nakanio prezentirati nekakv pregled stručne literature, nego se ograničio na to da se uz pojedina za *De Regno* najbitnija pitanja ili poimence pozove na tuđi autoritet, ili mu se poimence suprotstavi. Rezultat je bio 361 referencu Strabona, Plinija, Polibija, Pseudo Skilaka i Apijana dolazi jedva 27 spomena desetorice njihovih tumača.

Ne može se pretpostavljati da je osim nekoliko problema u njihovim tekstovima sve ostalo bilo u idealnom skladu s Lučićevim postavkama. To dokazuju i opširna tumačenja za sadržaj njihovih izvještaja. Ne može se pretpostaviti ni da za sve ostale izvore Lučić nije imao razloga konzultirati više ranijih tumača, uspoređivati izdanja originala i prijevode.

Uzroci odsutnosti podataka o tome u *De Regno* specifični su za vrijeme kad je nastalo. Ponajprije, nije još bio običaj pratiti vlastiti tekst bilješkama gdje se takav aparat danas donosi, a pokušaj da se sve to ubaci u tekst bio bi porazan po njegovu razumljivost. Zatim, antička je pisana ostavština privlačila opći interes, pa se brzo širio glas kvalitetnih izdanja i prijevoda, a osobito izdanja novootkrivenih rukopisa, bez obzira iz čijeg se pera i na kojem mjestu pojave.⁹⁴ Napokon, standardna izobrazba Lučićeva doba značila je takvu upućenost o antičkoj baštini da se svaki pravi znanstvenik osjećao kvalificiranim da bez tuđeg posredništva pristupi izvoru koji mu je potreban i koristan. To ne znači da potcjenjuje i ne smatra potrebnim poznavati tuđa dostignuća, već da zasnovavši vlastito tumačenje i našavši za nju argumenata opravdano smatra da je njegova riječ jednako teška kap i riječ bilo kojeg ranijeg tumača. U takvu je kontekstu jasno zašto Lučić samo izuzetno imenuje prevodioce, izdavače i komentatore antičkih izvora. Valja mu štoviše odati priznanje, jer baš u najosjetljivijim pitanjima poimence spominje i autore kojima će se usprotiviti, i to doista *sine ira*. Takav postupak ostavlja dojam da je bio do krajnosti korektan, a da su ga objektivne okolnosti njegova doba i vlastiti

samo uz Polibija.

94 Sam je Lučić proživio prilično burno iskustvo u tom pogledu zbog trogirskog fragmenta Petronija Arbitra što su ga on i Gradić objelodanili, a koji je bio s oduševljenjem prihvaćen i sa strašću porican u znanstvenim centrima Evrope kroz šesnaestak godina. Usp. F. RAČKI, *Povjestnik*, str. 83-84.

program zacrtan za *De Regno* naveli da se u djelu ne zadrži podrobnije na tuđim obradama relevantnih izvora. Na tom se dojmu zaustavljamo, jer na ovoj razini ispitivanja Lučićeva rada na starim izvorima još nema argumenata za drugačije mišljenje.

Valja zaključiti tvrdnjom da se Trogirani u *De Regno* relativno rijetko izričito pozivao na prevodioce, priređivače i komentatore antičkih izvora, a spominjao ih je ondje gdje je to bilo najnužnije. Velika većina djela ove kategorije koja je pregledao i upotrijebio ostala je u *De Regno* anonimna.

Drugačije je s djelima povijesnog sadržaja u kojima je eksploatirana antička grada. Činjenica je da se Trogirani nije imao mnogo prilike pozivati na povijesnu literaturu koja bi se bavila isključivo antikom: takva djela za samu Dalmaciju u njegovo doba nema, a radovi o antičkoj prošlosti općenito ili o prošlosti drugih djelova Evrope samo su djelomično mogli zahvaćati u pitanja važna za *De Regno*. Međutim, veliki broj Lučićevih domaćih i stranih prethodnika i suvremenika pisao je s težištem na kasnijim razdobljima dotičici se antike, pa i zaustavljajući se na istim izvorima na kojima i Lučić. Takvi su pisci u doličnom broju spomenuti u *De Regno*, ali ne u izravnoj vezi s gradom. Neki su pisali opširnije o antičkoj prošlosti Dalmacije i Ilirika, pa i donijeli prve kataloge odgovarajućih antičkih izvora. Svi su ih tumačili, češće ili rjeđe, bolje ili slabije. Nekim bi njihovim tumačenjima osobito danas posve lijepo pristajala sintagma da nisu vrijedna spomena, a na to misli već i Lučić kad u neobjavljenom uvodu za *De Regno* upozorava da neće mnogo citirati djela nekih domaćih prethodnika. Procijenio je da bi ispao pukom svađalicom kad bi se u to upuštao - drugim riječimaa, vidio je u njima mnogo povoda za oštro pobijanje. Također je pripomenuo da ti autori nisu sami krivi za iznesene zablude, uvažavajući očito po vlastitom iskustvu teškoće pionirskog povjesničarskog posla.⁹⁵

Na temelju toga valja zaključiti da je Lučićevo pozivanje na literaturu u vezi s izvorima dijelom regulirano i njegovom kritičkom procjenom, no što je premalo - premalo je: spomenuo je u izravnoj vezi s izvorima samo šest rezultata samo trojice svojih kolega.

Pobio je tumačenje naziva "Vlasi" i "Vlaška" što ga je na temelju Ovidijeve elegije Grecini dao *Gregorius Reichensdorf*. Ovidije je time postao i jedini antički autor koji se u *De Regno* posve očito pojavljuje zbog toga što Lučić reagira na tuđe tumačenje njegova teksta.⁹⁶

95 Usp. naprijed, bilj. 6 i 7

96 *Gregorius Reichensdorf* (G. Reychersdorf ili Reichensdorf; 1550. carski savjetnik pri bečkom dvoru; drugih podataka nismo našli); radi se o djelu *De Chorographia Transilvaniae* koje je izdao I. G. SCHWANDTNER, *Scriptores rerum Hungaricarum veteres*

Nadalje, spomenuo je da *Ioannes Baptista Agucchi* koristi Plinijev podatak o Felsini koja je bila *Princeps Etruriae* da bi svojoj Bologni pripisao vrhovništvo nad Etrurijom. To prihvaća, ali nije zadovoljan Agucchijevim mišljenjem o matičnoj Etruriji o kojemu ne donosi nikakvih daljnjih podataka.⁹⁷

Treći je Philippe Clouvier, jedini pravi antičar na čije se interpretacije Lučić poziva, ali u četiri navrata. Preuzeo je njegovu dataciju osnutka Sirakuze prema Tukididu, preuzeo i djelom citirao tezu o pradomovini Etruščana zasnovanu na više starih izvora, u okviru toga ispravio razgraničenje Umbra na temelju Polibijevih podataka, i napokon se pozvao na Clouvierovo mišljenje o dosegu naziva *Mare Adriaticum* kod Klaudija Ptolomeja.⁹⁸

S obzirom na rezultate o kojima se radi i s obzirom da je ovakav postupak u *De Regno* rijedak, doista se ne može reći da je bilo prijeko potrebno imenovati Reichensdorfa i Agucchija, pa čak ni Clouviera - osim možda zbog njegova magistralnog (ali pograšnog) izvoda o matičnoj Etruriji.

Jasno je da preko 700 Lučićevih referenci na raznovrsne antičke izvore mora stajati daleko više i daleko važnijih izravnih interpretacija njegovih kolega čija je djela koristio i koji su se pozabavili istom gradom. Vrativši se na podatak da se pozvao samo na jedanaestoricu priređivača, prevodilaca i komentatora antičkih izvora, moramo utvrditi da se iz *De Regno* ne razabire koliko je Lučić prema izvornim originalan, a koliko duguje prethodnicima i suvremenicima, bilo da prihvaća njihova domišljnja, bilo da ih pobija. Ovakva su pitanja uvijek važna i zanimljiva, a postaju još važnija i zanimljivija kad se radi o djelu visoke kvalitete koje je predstavljeno kao prvijenac u svojoj vrsti. Lučić je odgovore u *De Regnu* temeljito zamaglio.

Čak uzevši u obzir da je prikazu antike kao podlozi za daljnje kazivanje odredio organičen prostor, pa i to da u njegovo doba nije običaj pratiti bilješkama vlastiti tekst, čak i ako je duboko osjećao da mu je slobodno

ac genuini T I, Vindobonae 1746, str. 778-810. Sljedbenik je, a ne začetnik teze da naziv "Vlaška" i "Vlahi" dolazi od imena rimskog gubernera Flaka kojeg je spomenuo Ovidije.

97 *Ioannes Baptista Agucchi* (Bologna 1570 - Motta di Livenza 1632). Među njegove spise povijesna sadržaja pripada poslanica o drevnom osnutku Bologne, tiskana posmrtno 1638. u Bologni. O njoj je riječ u *De Regno*.

98 Za Tukidida Ph. CLOUVIER. *Sicilia antiqua* knj. I, C XII *Syracusae urbs*, usp. izd. str. 139 - u *De Regno* C V, 31, 1, 20; što se tiče pitanja pradomovine Etruščana i granica Umbra u Italiji, Lučić se time bavi osobito u knj. IV, C XI, 190-192. Clouvierov odlomak što ga je citirao potječe iz djela *Italia antiqua*, knj. II, C I, str. 433 i samo je djelić Clouvierove rasprave o ishodištu Etruščana, temeljito potkrijepljene aparatom, koju provodi i drugdje u djelu. Smatrao je da pradomovinom Etruščana treba držati dolinu Poa. Za Ptolomeja *Italia antiqua* knj. I, C II *De finibus universae Italiae*, str. 17 - u *De Regno* knj. IV, C XI, 193, 2, 31.

izvorima pristupiti izravno i to opravdao visokom kvalitetom svoje obrade, čak i dok poštujemo kritičnost i obzire prema prethodnicima, ovo se ipak pretvara u negativnu crtu njegova prikaza antike.

Između onoga što je Trogiraniin od ove vrste unio u djelo i onoga što bi morao unijeti današnji historičar golem je nerazmjer. Iz današnje perspektive, uzimajući u obzir da je doista raskinuo s mnogo čime što je bilo na snazi u starijoj literaturi, slabo ga opravdavaju specifičnosti znanstvenog pisanja - posebno na temelju antičke građe - u njegovo vrijeme. Iz perspektive toga vremena opravdanja su dakako dostatna. Čak se mora smatrati pozitivnim što onaj dio izlaganja u *De Regno* koji je predstavljen kao podloga glavnome nije opteretio polemikom, nego je vlastito izlaganje vodio ne skrećući s jasne linije izravnog sređivanja građe na nov način. Za njegovo je vrijeme pozitivna crta i to što je zapravo imenovao one znanstvenike čiji je način rada osobno poznavao ili mogao više - manje izravno procijeniti.⁹⁹ Ipak se mora konstatirati da je u pozivanju na literaturu o antičkim izvorima Lučić potpuno u okvirima svoga doba.

Prateći Trogiraniinovo pozivanje na antičku građu, na literaturu o njoj i na drugačija vrela njegovih zaključaka dolazili smo stalno do dvojakih zaključaka: sadržajem je Lučić ili u najvišoj razini svoga vremena ili ispred njega - ovo drugo čak češće. Pomak u odnosu prema građi dolazi do izražaja u općenim opaskama o pisanim izvorima kojima od pojedinačnih činjenica dobivenih analizom prelazi k sintezi, uviđajući da ih jedino tako može valjano vrednovati, zatim u upotrebi natpisa koji u *De Regno* nisu samo ilustracija činjenice da dalmacija ima antičku prošlost, već su i prava podloga povijesnim zaključcima, a iz istih razloga i u upotrebi anepigrafskih materijalnih izvora. Struktura drugih vrela povijesnih zaključaka u *De Regno* je takva da je Lučić s njima zašao u područje posebno usmjerenih povijesnih istraživanja poput ekonomskih, kakva u njegovo vrijeme nisu sustavno provedena. Takva vrela eksploatira u vezi s pisanim izvorima, kao ishodišta svojih tumačenja. Iako je u strukturi "drugih vrela" bio vođen odrednicama vlastitog vremena, principom po kojem ih primjenjujemo odmakao je daleko naprijed. Ukratko, za građu iz svih dijelova kataloga koji smo sastavili vrijedi opaska da se Lučić temeljem oblikovanim prema mogućnostima svog doba služi na vlastiti način, a taj se približuje današnjem. Jedino u pozivanju na literaturu o izvorima nije došlo do takva pomaka.

99 Od obrađivača izvora najčešće je spomenut Holste (7 puta) kojega je osobno poznavao i preko kojega je bio upućen o kvaliteti Clouvierova rada. Clouvier je pak najčešće spomenuti antičar. Doda li se tome Gradić, imamo na ukupno 34 poziva na literaturu u izravnoj vezi s izvorima 12 referenci onih autora za koje je Lučić mogao biti siguran kako znanstveno rade.

Formom je Trogirani pretežno u okviru svoga doba, čak zna zakoračiti unazad. Postavi li se jedno uz drugo, *De Regno* bi postupkom s antičkim izvorima ostalo po sredini između humanističke i moderne historiografije. Međutim, ono nipošto nije pasivni međaš uvjetovan vremenom svoga nastanka. U kombinaciji s elementima koji su tipični za Lučićevo doba pojavljuju se u njegovu radu na antičkoj izvornoj građi i takvi koji *De Regno* predstavljaju kao novinu, a sprega uobičajenog s novim u istome djelu najbolje nagovještuje da je ono nekakva prekretnica, u ovom slučaju prekretnica u radu na antičkim izvorima u našoj historiografiji stvorena u prvom redu izuzetnim djelovanjem autora. Imali bismo pravo to zaključiti već na temelju do sada rečenog, jer sadržaj svakako mora odnijeti prevagu nad formom, a on pokazuje da Lučić kao antičar više pripada budućnosti negoli svom vlastitom vremenu, a pogotovo se udaljio od prošlog stanja. *De Regno* međutim pruža i jasnijih argumenata, u rasporedu pozivanja na antičku građu i u kritičkim postupcima s pojedinim izvorima.

Raspored i obrada građe u izlaganju o antici (Prilog III)

U Lučićevo se izlaganje o antici unutar osam poglavlja koje ono obuhvaća može razlikovati pet tipova teksta prema sadržaju, prema broju i prezentaciji upotrijebljenih izvora i prema postupku s njima. Sva su poglavlja brižno komponirana i u pravilu imaju vlastiti uvod i zaključak između kojih se provodi razrada odnosno rješavanje povijesnih problema.

Ova se logična kompozicija mjestimično lagano modificira prema potrebama izlaganja. Na početku CV prve knjige "O Liburniji" nije tipičan uvod, već prava rasprava o Japidiji i zapadnim granicama Liburna. Pitanje Japidije jest uvodno u odnosu na temu poglavlja, ali je i zaseban problem kojim se Lučić u skladu s tim pozabavio, te se ta tekstualna cjelina ne može pribrojati uvodima. Obrnuto, valja uzeti u obzir i nekoliko parcijalnih uvoda i zaključaka opširnijih rasprava iz jezgra poglavlja koji su zbog tema na koje se odnose i sami opsežniji i obuhvatnijeg sadržaja. Uvodima pojedinih "antičkih" poglavlja valja pribrajati i uvod prve knjige, jer je u njemu naglasak na antičkim izvorima. Kao tekstove zaključana sadržaja valja uzimati čitavo XIV. poglavlje III. knjige (osim uvoda) gdje je Lučić doradio anakronističke paralele između antike i srednjeg vijeka koje je počeo zacrtavati u prvih šest poglavlja prve knjige, i završni dio XI. poglavlja IV. knjige gdje je priveo kraju cijelo izlaganje o antici. Zbog takva sadržaja prethodnog teksta zaključcima "u užem smislu" tih poglavlja preostala je samo zadaća da najave daljnje izlaganje.

Izlaganje o antici ima zbog toga devet uvodnih tekstualnih cjelina. Zauzimaju minimalan prostor, tj. vrlo su kratke. Spominju relativno malo izvora, pretežno one koji su u djelu najučestaliji. Referenci je malo, a među njima brojem i površinom malo citata. Odrđenja je također malo. Za uzvrat je tu

velik postotak uopćenih opaski o pisanim izvorima. Sve je to u potpunom skladu s konstantnim sadržajem uvoda: u njima Lučić formulira probleme koje će rješavati u tekstu koji slijedi. To je pak sadržaj koji nije samo poželjan, već i neophodan na početku svakog izlaganja. Kad Lučić odmakne s kazivanjem, formuliranje problema će u kasnijim uvodima posve razumljivo često temeljiti i na rekapitulaciji ranijih postignuća.

U istih se osam poglavlja broji deset zaključnih tekstualnih cjelina. One također zauzimaju vrlo malo prostora, iako preko dvaput više negoli uvodi. Spomenuto je vrlo malo izvora, gotovo isključivo inače najučestalijih. Pojedinačnih je referenci neznatan broj, sve su neodređeni navodi. Niti uopćenih opaski o izvorima nema mnogo. Konstanta je sadržaja zaključnih tekstualnih cjelina iznošenje zaključaka, što može u većoj ili manjoj mjeri biti popraćeno rekapitulacijom ranije rečenog i najavom daljnjeg izlaganja. Sadržaj zaključaka zbog toga varira više negoli sadržaj uvoda, ali je uvijek primjeren funkciji kakvu valja očekivati od takvih tekstualnih cjelina.

Ni u uvodima ni u zaključcima ne spominju se materijalni izvori.

Te je djelove teksta Lučić oblikovao jezgrovito i funkcionalno, trošeći upola manje prostora za formuliranje problema negoli za njihovo konačno razrješavanje, a za sve zajedno vrlo mali dio izlaganja o antici. Od konkretnih izvora tu se udaljio prema onome što iz njih proizlazi, vrlo logično nešto manje u uvodima, a dasleko više u zaključcima. To pokazuje i potpuna odsutnost citata i određenja u zaključcima.

Jasno je da se glavni rad na izvorima odvija u jezgrama poglavlja koje se mogu raščlaniti na rasprave o problemskim skupinama i odjeljke o pojedinim problemima. Prema tome s kojom je koncentracijom u tim cjelinama Lučić obavljao dva temeljna posla s građom - prezentiranje i komentiranje - razlikuju se tri tipa teksta. Cjeline u kojima prevladava izvorni tekst mogu se nazvati katalozima izvora. Posredni tip teksta sadrži podjednaku površinu citata i Lučićeva vlastitog kazivanja. Cjeline u kojima Lučićev tekst daleko prevladava nad izvorima nazivamo komentarima.

U čitavom izlaganju o antici samo su tri kataloške cjeline. Zajednička im je karakteristika ponajprije prilična opširnost, a u odnosu na nju relativno mali broj izvora. Oni imaju i relativno malo referenci, a razlog je u tome što su tu opsežnim citatima predstavljeni za *De Regno* najvažniji izvori (10 od 11 najučestalijih). Među referencama prevladavaju citati i određenja. Za svako pojedino ime Jadrana i za svaki ilirski rat Lučić nastoji okupiti više svjedočanstava, baš kao što usporedo donosi sve bitne geografske opise istočne jadranske obale. Odatle uz najizdašnije i najvažnije izvore i dodatni. Broj izvora i opseg citata u pojedinom katalogu, pa prema tome i njegova duljina, ovise u prvom redu o mogućnostima izvora, ali zatim i o tome koliko će se Lučić i u

koju svrhu još baviti pitanjima uz koja veže imena Jadrana, pojedine ratove i opise obala. Ovo drugo je najjača odrednica za kvalitetu referenci: izvori koji će doskora postati temeljem Lučićeve egzegeze citirani su opširno i u pravilu određeno. Izvori koji im predstavljaju dodatak ulaze u katalog s više navoda i manje određenja. U svakom slučaju, površina citata u katalozima iznosi preko polovine ukupne površine citata u čitavom izlaganju o antici.

Lučićeva je teksta u katalozima malo: najavljuje i zaključuje citate dajući prve i najnužnije kritičke opaske o izvorima (starina, povijesni kontekst, brižnost autora i sl.). U katalozima je u skladu s time i vrlo malo uopćenih opaski. Materijalni se izvori ne spominju. Na marginama se uz citate javljaju *variae lectiones* i prijedlozi ispravki, a u Lučićevu tekstu prva imena prevodilaca i priredivača.

Zadatak je dakle kataloga na prvom mjestu prezentirati građu, a uz to najaviti njenu sadržajnu i formalnu kritiku.

Nešto komplikacije u ovu shemu unosi katalog geografskih izvora u C II. Geografski su izvori za Lučićeve svrhe najpogodnija građa, te je bilo više toga što je smatrao potrebnim čim prije napisati. Zbog toga su "najnužnije opaske" uz izvore prerasle u jezgrovite temeljne komentare. Jedan je zajednički za tri "grčka" izvora (Pseudo Skilak, Pseudo Skimno i Dionizije Perieget), po jedan zasebni stoji uz prva tri rimska (Strabon, Pomponije Mela i Plinije; četvrti je Klaudije Ptolomej), a posljednji je zajednički za sva četiri. Lučić je odmah odredio što je zajedničko izvorima unutar obiju skupina, odnosno čime se njih dvije razlikuju. Izvore iz druge skupine detaljnije je vrednovao, usporedio, ukazao na generalne razlike u opisima navodeći i pomoćne izvore, pa čak odmah ušao i u formalnu kritiku Plinijeva teksta potpomažući se opet dodatnim izvorima. Predložio je svoja čitanja i u tekstu spomenuo rukopisne varijante, drugačija rješenja više izdavača i komentatora. Posljedica je da je u C II porastao broj referenci i katalogiranih izvora, da su im se pridružile pomoćne reference izvora iz ranijih kataloga, pa i jedan izvor koji ne pripada katalozima. Pridošle su dakako i brojnije uopćene opaske (podaci u zagradama u Prilogu III). Sve je to karakteristično za komentarske tekstualne cjeline, ali čitavo II. poglavlje ipak ostaje katalogom iz dvaju bitnih razloga. Prvo, sve što smo upravo opisali Lučić je iznio vrlo sažeto u jedva 253 retka, a pečat poglavlju definitivno daje devet citata sedam geografskih izvora koji zapremaju sve ostalo (540 redaka). Drugo, Lučić je ovdje doista tek počeo obrađivati geografske izvore. Detaljima iz njih bavit će se podrobnije tek u dva sljedeća poglavlja koja su potpuno komentari. C II valja zbog toga bez dvoumljenja u cjelini pribrajati katalozima.

U raspravama i odjeljcima posrednog tipa izvori za pojedine probleme na istom su mjestu i prezentirani i temeljitije obrađeni. Radi se o katalozima koji

su u jednakom omjeru kombinirani s komentarima. Tako komponiranog teksta u *De Regno* nema mnogo, a pojavljuje se iz triju uočljivih razloga: kad za tezu koju Lučić namjerava izvesti ima malo izvornih podataka, pretežno neizravnih, pa je uz njih smjesta potrebna interpretacija da bi se dobila potpuna slika (predrimске prevlasti na Jadranu i pomorska prevlast Liburna); kad se obrađuje tema koja je zapravo ekskurs u odnosu na sadržaj *De Regno* (pradomovina Etruščana i njihovo širenje Italijom; imena mora zapadno od Italije); kad su u neposrednom nastavku izlaganja nužni gotovi zaključci da bi se na njima odmah gradile slijedeće teze (pomorska prevlast Liburna: odnosi Liburna i kasnijih gospodara Jadrana; pradomovina Etruščana i njihovo širenje Italijom: imena mora oko Italije u starini; ime mora zapadno od Italije: ime mora istočno od Italije). Uvijek je smjesta potrebna i grada koja dobrim djelom nije sadržana u izvornim tekstovima iz kataloga i njen potpuni komentar.

Zbog toga tekstovi posrednog tipa doista imaju i karakteristike kataloga i karakteristike komentara. Otprilike polovina njihove površine otpada na prilično dobro određene citate relativno malog broja izvora. Među njima je relativno manji udio najučestalijih nego u katalozima, a udio srednje i slabo zastupljenih raste, što će biti svojstvo pravih komentara. S njima se povećava broj navoda i neodređenih referenci. Materijalni se izvori još uvijek ne spominju.

U svom tekstu Lučić procjenjuje izvore, objedinjuje podatke, analizira ih i tumači iznoseći odmah pretpostavke i izvodeći zaključke. Bavi se i formalnom kritikom tradicije pojedinih tekstova, pa spominje i procjenjuje interpretacije komentatora i drugih povjesničara. I pri tome uvodi pomoćne izvore da bi potkrijepio svoja tumačenja. U takvoj se obradi javlja i doličan broj uopćenih opaski.

Prema onome što se već moglo uočiti iz komentarskih dijelova C II i cjelina posrednog tipa, zadatak je sedam komentara u izlaganju o antici da se provede kritička obrada relevantnih podataka koji su bili izloženi u katalozima i da se izvedu zaključci. Tu se odvija glavni Lučićev rad na izvorima, zapremajući gotovo polovinu izlaganja o antici, a ne obuhvaćajući niti četvrtinu površine citata. Zastupljena je velika većina izvora među kojima su dakako svi najučestaliji, ali sa zanimljivim pomakom u kvaliteti referenci. Budući da su njihovi tekstovi mahom ranije prezentirani, ovdje će se Lučić na njih pozivati pretežno navodima i bez određenja. Naprotiv, pomoćne izvore ili nova mjesta najvažnijih koja uvodi komentirajući predstavlja citatima s prilično korektnim određenjima. Komentari sadrže preko polovine svih referenci na pisane izvore u izlaganju o antici, a kako se one najčešće odnose na izvore iz kataloga, navodi i neodređene reference prevladavaju. Koncentrirajući se na odabrane izvorne podatke iz kataloga, Lučić ih dopunjuje novima još intenzivnije negoli u tekstovima posrednog tipa. To i jest razlogom što je broj obuhvaćenih izvora

maksimalan. Izvore procjenjuje, vrednuje, uspoređuje, dopunjuje i ispravlja - ukratko, dovršava najavljenju i dijelom započetu sadržajnu i formalnu kritičku obradu. Tu otplaćuje dugove koje je napravio stavljajući neobrazložene varijante i ispravke na margine ranije reproduciranih tekstova i ističući kojim se prevodiocima bio povjerio. Naznačenim se korekturama dosljedno vraća, a donosi i nove koje nije bio najavio. Sada spominje još više priređivača, prevodilaca i komentatora. Tu napokon najintenzivnije razvija svoje povijesne teorije, obrazlažući i izvodeći zaključke. Oni ne samo što proizlaze neposredno iz sadržajne analize izvornih tekstova, usporedbi među njima i kontrole njihova oblika, nego su utemeljeni i na razmatranju okolnosti i zakonitosti koje su vrijedile za vrijeme i prostor o kojima izvori svjedoče. Komentari naime obuhvaćaju i razradu onoga što smo nazvali "još nekim vrelima" Lučićeva povijesne spoznaje. Kako komentari sadrže i doslovno sve pozive na natpise i na anepigrafske materijalne izvore čitava izlaganja o antici, očito je da su upravo Lučićeva konačna postignuća dobila i potkrepu materijalom što ga je antika ostavila na licu mjesta.

Iz karakteristika pet opisanih tipova teksta mogu se uočiti pravilnosti u rasporedu pozivanja na antičke izvore i u njihovoj kritičkoj obradi u izlaganju o antici.

Pitanja koja najuže povezuje s rezultatima do kojih želi doći Lučić bogato ilustrira izvornim tekstom, okupljajući najkorisnije izvore u katalozima ili u kataloškim dijelovima teksta posrednog tipa, uvijek u vezi s temama koje su izuzetno važne u izlaganju o antici - pa i u čitavom djelu. Razgraničenje pokrajinskih naziva "Ilirik" i "Dalmacija" u različitim drevnim razdobljima izrijekom je postavio kao preduvjet daljnjem kazivanju. Za to su mu najviše koristili izvori koji opisuju ratove u Iliriku i istočnu jadransku obalu. Oni su prikazani u dva vrlo opsežna kataloga. Saznanje o pomorskim prevlastima na Jadranu po Lučićevoj zamisli doprinosi da se provedu željena razgraničenja. Ima međutim i vlastitu dalekosežnu ulogu u kazivanju o kasnijim razdobljima koju Trogirani nije izričito iskazao. Zbog dominacijskih je pitanja oblikovao tri tekstualne cjeline posrednog tipa - pregled predrimskih prevlasti u C I, raspravu o prisutnosti Liburna na jadranskim otocima i o njihovoj pomorskoj prevlasti u C V i raspravu o pradomovini Etruščana i njihovu širenju Italijom u C XI četvrtke knjige. Ovoj temi doprinose i izvori o rimskim ratovima u Iliriku. Odrediti doseg različitih imena Jadrana u starini samo po sebi pripada u sferu sređivanja geografskog nazivlja, ali je po Lučićevoj zamisli i dio argumentacije o razmatranju o prevlasti nad morem. Zbog imena Jadrana dao je u C I uvodni katalog izvora, a u C XI četvrtke knjige oblikovao je tekst posrednog tipa o Tirenskom moru. I u geografskim opisima iz C II bilo je dakako građe za to pitanje.

Izvori su u ovim dijelovima teksta brižno probrani. Lučić ih tu još ne obrađuje temeljito, nego u prvom redu predočuje. Katalozi i tekst posrednog tipa koncentrirani su zapravo na početku izlaganja o antici, u C I i C II. Očito je da je Lučić na prvom mjestu prezentirao glavnu podlogu onoga što slijedi. Tri daljnje opsežne "injekcije" građe pojavile su se kad se u skladu s tijekom izlaganja ukazala potreba za njima, tj. kad je sazrela situacija da se zaokruže glavne teme i da se obrade podaci koji bi bili pasivan balast da su izloženi na samom početku.

Veliki blokovi citata u ovim dijelovima teksta ostavljaju dojam da je Lučić sklon prepustiti riječ samim izvorima,¹⁰⁰ no to je tek privid. Činjenica je da svi citati zajedno - ne samo glavni - zapremaju tek 1837 redaka, odnosno 36% izlaganja o antici. No to nije sve. Koji će izvori i što u *De Regno* govoriti doista je stvar Lučićeva odabira. Selekciju započinje određujući koje će teme biti temeljito ilustrirane, a koje će dobiti samo najnužniju potkrepu. Nastavlja je okupljajući glavne izvore u kataloge i kataloške dijelove teksta posrednog tipa, produbljuje birajući što će iz njih reproducirati, a što samo prepričati ili spomenuti, a dokrajčuje je zadržavajući se u komentarima isključivo na onim podacima izvora koji su za nj u ovoj prilici relevantni.

Kao što se katalozi i tekst posrednog tipa javljaju ondje gdje je to logično i potrebno, tako i komentari smisleno slijede za njima, oslanjajući se na prethodno izloženu odabranu građu i baveći se prvenstveno njome. Lučić tu doduše glavnim izvorima pridružuje dodatne, ali i njih svrhovito probire. Zadatak im je doprinjeti da se iskristaliziraju oni podaci sadržani u izvorima iz kataloga i kataloških dijelova teksta posrednog tipa koji su Lučiću važni, a nisu eksplicitni. Izvori iz kataloga i kataloških dijelova teksta posrednog tipa ostaju u žarištu Trogiraninove pažnje. Novu građu interpretira tako da je povezuje s izloženom, i mada je često također prezentira citatima, oni ne mogu doseći opseg citata temeljne građe.

Broj izvora koji su u komentarima spomenuti logično raste, baš kao i broj referenci, dok površina citata opada. I po tome je jasno da bit Lučićeva rada na građi nipošto nije da bude samo predočena, već da bude i upotrijebljena.

Pravilno i uredno smjenjujući kataloge i tekstove posrednog tipa s komentarima, Lučić postupno vodi čitaoca k svojim zaključcima. Daleko je od toga da bilo kakav izvor prezentira bez ozbiljne svrhe, a zaključke nigdje ne izvodi da im nije pribavio izvornu podlogu. Između iznesene građe i izvedenih zaključaka nema praznine, iako su najvažniji izvori predočeni na jednim, a komentirani na drugim mjestima. U biti, da nije nemarna citiranja i navođenja u komentarima gdje se obrada glavnih izvora odvija s minimumom određenja,

100 Usp. o tome dojam F. RAČKOG u bilj. 9.

ovo bi odvajanje bilo potpuno pozitivno. To je zametak današnjih rješenja, kad se izvorna građa u znanstvenim radovima koji na njoj počivaju nastoji prezentirati u bilješkama ili priložima, dok se u samom tekstu provodi gotovo isključivo obrada.

Čitavo je izlaganje o antici promišljeno i funkcionalno komponirano, a isto je tako u njemu raspoređeno i pozivanje na antičku izvornu građu.

Da bi se izdvojio i kvalitetno protumačio relevantne izvorne podatke, Lučić je vršio sadržajnu i formalnu kritiku. To je spona između izvora i njegovih zaključaka. Promotrimo li od kojih se postupaka sastoji Lučićeva kritička obrada, naći ćemo da je uključeno sve što se i danas pri tome očekuje i zahtijeva. Trogiranin smješta izvore u njihov povijesni kontekst. Valorizira ih pojedinačno i u skupinama zajedničkih karakteristika, ponekad i apsolutno, a uvijek s obzirom na vrijednost za pitanja kojima se bavi. Analizira im sadržaj, uspoređuje ih i dopunjuje jedne drugima. Bilježi razlike u podacima, objašnjava ih. Uočava kronološku slojevitost podataka u pojedinim izvorima, razjašnjava proturječja koja zbog toga nastaju. Uspoređuje izdanja i rukopise, prijevode i originale. Obradu pisanih izvora kvalitetno dopunjuje podacima koji proizlaze iz materijalnih izvora i drugih vrela. Poziva se na literaturu. Kad želi ispraviti nešto što smatra pogrešnim ili objasniti kakav propust ili nejasnoću, oko svakog svog "zahvata" koncentrira maksimum ovih postupaka.

Formulacija koju smo upotrijebili nešto ranije - da se sadržajna i formalna kritika javljaju radi relevantnih izvornih podataka - upozorava da Lučić kritičke postupke kojima je ovladao provodi u samom djelu strogo selektivno. Analizu i objašnjenje sadržaja, usporedbu i međusobno dopunjavanje izvora provodi uvijek. No ostale je postupke koncentrirao na najvažnije izvore.

Provjera rukopisa spomenuo je samo za Plinija. Usporedbu izvornika i prijevoda proveo je za Polibija i Apijana. Ispravke u tradiciji izvornika predvidio je za Pseudo Skilaka, Polibija, Diodora, Strabona, Plinija i Apijana. Izričito je upozorio na vrijeme rada Pseudo Skilaka, Pseudo Skimna, Strabona i Klaudija Ptolemeja. Literaturu je najintenzivnije spominjao uz Pseudo Skilaka, Polibija, Plinija Starijeg i Apijana, a znatno manje uz Pseudo Skimna, Strabona, Livija i Klaudija Ptolemeja. Procijenio je vrijednost Pseudo Skilaka, Polibija, Pseudo Skimna, Diodora, Strabona, Livija, Plinija, Apijana, Klaudija Ptolemeja i Diona Kasija. Pretpostavku da preuzimaju od starijih autora iznio je za Pseudo Skilaka, Polibija, Pseudo Skimna, Strabona, Livija, Pomponija Melu, Plinija Starijeg, Apijana, Klaudija Ptolemeja i Diona Kasija.

Ukratko, najpotpunije je kritički obradio jedanaest najučestalijih izvora, sadržajem najvažnijih za potrebe *De Regno*. Kod daljnjih 13 izvora javlja se pokoja primjedba te vrste, često samo usputno. Većina od 28 izvora u izlaganju o antici nije dobila nikakvih primjedaba te vrste. Potrebno je još

spomenuti da se uopćene Lučićeve opaske o antičkim izvorima najčešće tiču skupine geografskih, te će biti jasno da su kritički postupci u *De Regno* također iskazani s odmjerenošću i koncentracijom na ono što je piscu bilo najbitnije. Kritička obrada prolazi kroz dvije faze. Nagoviještena je ondje gdje su izvori predočeni - u katalozima i kataloškim dijelovima teksta posrednog tipa, a temeljito je provedena u komentarima. Kao što je promišljena kompozicija izlaganja o antici i raspored pozivanja na izvore u njemu, tako je promišljen i funkcionalan i raspored kritičkih postupaka. Isto se moglo utvrditi za pozivanje na antičke izvore izvan izlaganja o antici. Kritički su postupci svagdje kvalitetni, a svagdje se ističe i koncentracija na bitno, osnovni preduvjet kvalitetnog formuliranja znanstvenih pitanja i svrhovitog odabira i obrade građe. Po svemu tome upotreba antičkih izvora u čitavom *De Regnu* zaslužuje najvišu ocjenu, kvalifikaciju znanstvenosti.

Međutim, Lučić je tu doista otišao svojim vlastitim putem te ga je bilo teško slijediti. Specifičnim potrebama *De Regno* temeljito je podredio i raspored građe u djelu i njenu kritičku obradu. Zadržavao se na onome što je za djelo bilo potrebno, to je predočivao i obrađivao u intenzitetu koji je smatrao primjerenim ondje gdje je bilo najpogodnije za tijek njegova izlaganja. Procjenjivao je izvrsno kada koji podatak treba istaknuti da bi dobio željenu težinu i što je nužno temeljitije obraditi da bi se došlo do relevantnog podatka. Kompozicija izlaganja u kome su bitni izvori predočeni na jednom mjestu uz najavu kritičke obrade, a temeljito obrađeni na drugom mjestu olakšala je Lučiću da se ravna po svojoj procjeni i da interpretacije vrši bez opterećenja suvišnim detaljima iz izvora.

Čim je riječ o selekciji podataka, o funkcionalnom rasporedu građe i o varijabilnoj primjeni kritičke obrade, postavlja se pitanje autorove objektivnosti. Svi nabrojani postupci mogu naime djelotvorno pripomoći da se istina istraži, ali i da se prikrije i iskrivi. Ovdje, međutim, ne ispitujemo Lučićeve rezultate, već i postupak s izvorima. A taj se po promišljenosti i po koncentraciji na bitno udaljuje od načina Trogiranihova vremena i gotovo izjednačuje s današnjim. *De Regno* se ističe kao osamljen fenomen: prema onome što je sada poznato, domaćih prethodnika u tom pogledu nema, a između Lučićeva djela i moderne historiografije postoji praznina koju nitko nije uspio popuniti radom na antičkoj građi koji bi bio jednako suvremen kao Trogiranihovo u *De Regno*.

Ujedno zbog njegove koncentracije na relevantne podatke mogućnosti usporedbe gotovo nestaju: o rasporedu građe i kritičkim postupcima potrebno je govoriti pretežno iz perspektive samog *De Regno*. Može se utvrditi da je Lučićeva prosudba o tome što će i gdje biti citirano, a što navedeno ispravna u okvirima djela, a ne smije se prigovoriti na temelju činjenice da se netko drugi u okviru drugačijeg koncepta i drugačije opredijelio. Može se konstatirati

rati da je zbroj Lučićevih kritičkih postupaka potpun i kvalitetan i u području formalne i u području sadržajne kritike, a ne smije se prigovarati što te postupke u tekstu djela intenzivno iskazuje samo u odabranim prigodama.

Ipak je potrebno još nešto zaključiti o organizaciji teksta s obzirom na opseg i raspored citata i na kritičku obradu. Lučić je u samom izlaganju rezervirao odjelit prostor velikim blokovima najvažnijih citata. To je posredničko rješenje, između načina njegova doba kad pisci svoje izlaganje isprepleću s tuđim tekstom, i današnjeg načina kad znanstvenici nastoje izlagati što povezanije, donoseći građu i citate iz literature u bilješkama i priložima. Razlika je dijelom uvjetovana formalnim razlozima - još se nije bio konstituirao sustav kritičkog aparata - a djelom i drugačijim stavom prema antičkim djelima. Danas su ona pasivan predmet obrade. U humanističko, pa i u Lučićevo vrijeme i još kasnije, pisci nastoje da antički autor "sudjeluje" u njihovu izlaganju. Njegovu riječ načelno cijene kao mjerodavnu. O njoj će i raspravljati, ali kad je u pitanju sadržaj, a ne forma odnosno tradicija teksta, rasprava će naličiti polemici s kakvim suvremenikom. Izvještaj antičkog autora tretira se kao dostignuće kolege, i ako mu pisac ne nalazi prigovora, nema nikakva razloga da ga ne "pusti govoriti" umjesto da govori sam, čak je to dužan učiniti. Nema sumnje da se i u Lučićevu radu na izvorima osjeća dosta od opisanog pristupa, a velike površine citata koje se vizuelno ističu tipom slova stvaraju dojam da je *De Regno* po tome potpuno u razini svog vremena. Međutim, Trogirani nipošto ne ostaje pasivnim posrednikom za riječ izvora, a u antičkim pitanjima ne ostavlja prostora polemici sa suvremenicima i neposrednim prethodnicima, dok o izvorima i te kako raspravlja. U njega dakle imaju prilično drugačiji - može se reći suvremeniji tretman. Postavlja se pitanje nema li još kakva razloga osim čisto formalnog što se nije i jače oslobodio citata.

Zapravo se nije teško domisliti o čemu se radi ako se krene upravo iz perspektive *De Regno*. Ni onda - a uostalom ni danas - nema zasebnog kompendija građe o Dalmaciji i Iliriku. Lučić ne pretendira ni da je svu okupi ni da iscrpi sve njene mogućnosti u *De Regno*. Iako svako povijesno pitanje s visokom profesionalnom savjesnošću nastoji ilustrirati s više izvora, no ipak na jedan način strukturira izvornu podlogu za ona pitanja koja su mu manje važna, a na drugi način za ona koja su mu bitna. Izvori za manje važna pitanja neće dobiti mnogo prostora, koliko ih god bilo i kako god opširni bili. Često će biti samo navedeni. One tekstove koji su mu najkorisniji Trogirani će u djelu predočiti vrlo opširno, iako neće trošiti prostor na kritičku obradu svih detalja velikih citata. Tako poštuje okvir što si ga je postavio, a ipak prikazuje više od najnužnijega. Kritička je obrada i spona i filter između predočene građe i Lučićeva posla na utvrđivanju granica Ilirika i Dalmacije. Njegovo će djelo čitaocu ipak koncentrirano ponuditi i temeljit uvid u izvorni materijal o

Dalmaciji i Iliriku, i njegovo vlastito koncizno i funkcionalno potkrijepljeno izlaganje o određenom problemu koji ga je zanimao. S time valja povezati obilje kasnijih izvora i dokumenata koji su reproducirani i spomenuti u tekstu *De Regno*, a onda i zasebni prilog na kraju djela naslovljen sa *Scriptores rerum Dalmaticarum nondum editi*. Među njima je i Apijan, a treba se sjetiti da je Lučić u prilogu namjeravao objaviti i dalmatinske natpise.¹⁰¹ Drugim riječima, zadatkom čitavog *De Regno* podjednako je smatrao iznošenje građe i njenu upotrebu za relevantne probleme koje je nakanio riješiti. Poduhvatio se dvaju zadataka, a svaki bi od njih za sebe mogao uroditi djelom opsega *De Regno*. Obavljao ih je međutim zajedno, u granicama koje postavlja i sam njihov spoj. U tome svjetlu treba promatrati i njegove "kataloge" antičkih izvora u tekstu djela, i primjenu kritičke obrade.

De Regno uspijeva biti i zbirka izvora i povijesni prikaz. Tako nešto moglo je doista nastati na početku historiografskog rada na najstarijoj povijesti Dalmacije i Ilirika. Izgledi za kvalitetan rezultat pri tako kompliciranom pothvatu nisu osobiti, ali ga je Lučić postigao. Razlozi uspjeha leže u njegovim osobnim znanstveničkim kvalitetama, iznad svega u sposobnosti da nađe povoljan omjer za obavljanje obaju zadataka - drugim riječima, u promišljenoj i odmjerenoj koncepciji. Prema tome, *De Regno* na visokoj razini otvara put našoj antičkoj historiografiji u oba temeljna ogranka rada s izvorima: i u okupljanju i u upotrebi.

Zaključak

Djelo pokazuje tri kvalitativne razine u radu na antičkoj izvornoj građi. Najniža je zapravo tehnička: u citiranju i navođenju izvora *De Regno* ne donosi nikakve novine, čak pokazuje loša svojstva koja nisu u najboljem skladu ni s prosjekom vremena kad je nastalo.

U sastavu izvornog repertoara i pristupu građi djelo je međutim već na prijelazu od humanističke k modernoj historiografiji i predstavlja preokret u hrvatskom povjesništvu, a staje u sam vrh evropskog.

Vrhunsku kvalitetu *De Regno* dostiže u rasporedu i kritičkoj obradi građe, po čemu, zahvaljujući piščevoj promišljenosti i koncentraciji na bitno, pripada modernoj historiografiji.

Među spomenutim osobinama djela ima mnogo toga u što se može ugledati i današnji znanstvenik, dakako *mutatis mutandis* u skladu s razvitkom povijesne znanosti.

101 Usp. knj. I, C V, 33, 1, 21 i uvod zasebnom izdanju Io. LUCIUS, *Inscriptiones Dalmaticae*, Mleci 1673, str. 3.

S druge strane, nitko danas ne očekuje od povijesnog prikaza da bude i zbirka izvora, niti od zbirke izvora da rješava povijesna pitanja. Koliko god Lučićev dvostruki posao u *De Regno* bio kvalitetan i zavredivao hvale, pa i divljenja, pripada počecima znanstvenog rada i ne može se danas nametati za uzor.

Pa ipak, ima nešto u čemu *De Regno* ostaje primjerom bez ikakvih izmjena. To je organski spoj između prikaza antičkog i kasnijih razdoblja, između rada na antičkim i na kasnijim izvorima. Povijesni razvitak na svakom prostoru koji je bio tako intenzivno uključen u život antičkog svijeta kao naš, ne može se valjano razumjeti i prikazati ako se ta činjenica ne uzima u obzir. Koliko god da su bile snažne promjene što su ih donijela mlada razdoblja, u njihovu su temelju i elementi iz starijih. Koji su to elementi i kakve su odraze proizveli može se dakako raspoznati na temelju antičke izvorne građe. Trogiraniin je pišući *De Regno* došao do takve spoznaje, prilagodio joj se i ispunio zahtjeve što ih ona postavlja.¹⁰² Možda se njemu, s obzirom na njegovu humanističku izobrazbu bilo lakše ravnati po takvu shvaćanju negoli današnjim autorima. U svakom slučaju, u *De Regno* antička građa funkcionira upravo u takvoj ulozi. U to se bez dvojbe treba ugledati, slijedeći smjernicu koju *De Regno* i simbolički daje: iako kronološki zahvaća do XV. stoljeća, djelo gotovo doslovno počinje i završava antičkim izvorima.¹⁰³

S obzirom na povećanje znanja, danas je za tako nešto potrebna suradnja više stručnjaka različitih profila. S obzirom na specijalizaciju, niti ono što je Lučić vrlo dobro obavio sam, ne bi više mogla ponoviti jedna osoba. Nema sumnje da se dobar dio posla ne bi mogao izvršiti bez suradnje klasičnog filologa, arheologa i povjesničara starog vijeka. Prema tome, ne samo što je Trogiraniinov rad na antičkoj izvornoj građi u *De Regno* doista rad pionira - antičara koji raskida s ranijim stanjem, nego ostaje i neponovljiv fenomen izuzetne kvalitete u cjelokupnoj našoj historiografiji.

102 Lučić prvobitno nije namjeravao ispisivati stare autore, niti se opširno baviti najstarijom poviješću. Usp. rukopisni predgovor za *De Regno* kod M. KURELCA, *Lučićev autograf*, str. 162: "Dalmacija nije do sada imala vlastita povjesničara čije bi djelo bilo objavljeno. Njene se starije prošlosti prije dolaska Rimljana jedva dotiču rimski povjesničari koji opisuju djela ilirskih kraljeva. Od njih se može doznati što se u Dalmaciji zbivalo dok je bila snažna Rimski Carstvo i Carstvo." str. 163: "Preskočivši dakle što se u Dalmaciji zbivalo prije dolaska Rimljana i za cvata Rimske Republike i Carstva (jer nisam htio tratiti vrijeme prepisujući to, ni dosađivati čitaocu), naumio sam objasniti što se zbilo dok je Rimski Carstvo opadalo..." Priloženi prvobitni sadržaj djela na str. 164 svjedoči također o takvu programu: na početku prve knjige nisu predviđena "antička" poglavlja konačne verzije.

103 Na početku je uvod koji se najviše tiče izlaganja o antici i antičkih izvora, a na kraju ekskurs o Vlasima u Rumunjskoj koji je okupio Strabona, Ptolemeja, Tadata i Amijana Marcelina u zadnjih 47 redaka djela, zbog rasprave o antičkom stanovništvu Vlaške i Moldavske.

Bruna Kuntić - Makvić: ANTIQUE SOURCES IN THE WORK *DE
REGNO DALMATIAE ET CROATIAE* BY IVAN LUČIĆ

S u m m a r y

De Regno is considered to be the first work in Croatian critical historiography which stands at the top of European historiography of its time. Detailed analysis of the material of ancient origin that is used in the work confirms full appraisal but with following modifications: 1. *De Regno* does not represent any improvement in a technique of quoting. It does not even belong to the average level of its time. Quotations are not defined enough, they are heterogeneous and imprecise. The reproduction of Greek sources in original is completely missing; 2. The abundance of the used written sources (54) and different authentic places or combinations of those places in a great number of references make *De Regno* a typical product of an erudite of that age; 3. Because of very many elements in Lucić's procedure with sources *De Regno* stands in between humanistic and modern method of historic investigation. He elaborates written sources individually because of individual data. But he also treats them in groups according to the contents and historic context. At the same time he points out and explains differences and concordance between data. Lucić uses epigraphic and nonepigraphic material as a rightful historic source. However, Lucić does that in a modest scale selecting representative patterns that are known and attractive at that time. The interpretation of written sources is based on discussing economic, traffic, military-strategic and similar topics but the elaboration is defined by historic context in which Lucić lived and worked; 4. Because of two essential characteristics *De Regno* belongs completely to modern historiography. The abundance of antique material which is present in this work is not an expression of unproductive erudition, which is a very often case in the works by the authors from the 15th to the 18th century. It is in fact an expression of the author's criterion which is based on the authenticity of historic sources, on their contents and functionality. Lucić's choice is confirmed by the fact that the same material on which he relies and uses in reviewing ancient history of the same area. Furthermore, the group of critical procedures Lucić applies in the text is complete and of high quality both at the formal level and the level of contents in the criticism on the material. In that sense this work is ahead of its time; 5. *De Regno* is a specificum because of the writer's original concept. Lucić believed that this work is to procure the material and to analyze it critically. Critical analysis is a bond and a filter between two approaches to sources: collecting and presenting on the one hand and functional interpretation on the other hand. In spite of extensive quotations, Lucić does not treat *in extenso* everything offered by the sources. He concentrates critical approach on the problems essential for his own discussion in the work. *De Regno* offers to a reader material as well as Lucić's worthy substantiated discussion on what he is interested in. Lucić succeeded in fulfilling both tasks finding even a specific solution for the composition at the same time: he divides parts of the text where he mostly reproduces material from those parts with commentaries on given material. The author also introduces carefully new material with new data on the places where he will reach wanted weight. That concept makes *De Regno* both a collection of sources and a historic survey. It was possible to carry on such a concept only at the beginning of historiographic work on the oldest history of Dalmatia and Illyria. However, Lucić fulfilled two tasks each of which could result in a work of a different character and the same scale. He treats them cautiously and concentrates on the essential. Such procedure is not only a characteristic of modern historiography: it is its ideal; 6. Writing a historic survey on Dalmatia and Croatia Lucić connected organically the analysis of antique times with the elaboration of antique sources. In distinction from many home and

foreign predecessors, contemporaries and partly later historians, Lucić did that adequately and completely in a functional manner. Lucić's work on antique material is not only the work of a pioneer expert on antiquity who discontinues previous situation: *De Regno* remains an unrepeatable phenomenon of exclusive quality in our whole historiography

(Translated by Helena Peričić Jakovljević)

PRILOG I Spisak izvora

Redni broj	AUTOR/IZVOR I NAZIV U <i>DE REGNO</i>	ODREĐENJA UZ CITATE U <i>DE REGNO</i>	UPOTRIJEBLJENA IZVORNA MJESTA			ODREĐENJA UZ NAVODE U <i>DE REGNO</i>	Ukupno referenci
			RAZLIČITA CITIRANA MJESTA	Ukupno citata	RAZLIČITA NAVEDENA MJESTA		
1.	HOMER 1. <i>Homerus</i>	-	-	-	1. <i>Odys. VI, 1-10</i>	1. <i>Odys. I. 6.</i>	1
2.	HERODOT 1. <i>Herodotus</i>	-	-	-	(I, 94 - tudi neiskorišten navod) 1. I, 196 2. IV, 44	1. <i>lib. 4.</i>	(1) 2
3.	TUKIDID 1. <i>Thucydides</i>	-	-	-	1. VI, 3, 1-2+VI, 4, 1	1. <i>lib. 21. de rebus Philippicis</i>	1
4.	TEOPOMP 1. <i>Theopompus</i>	-	-	-	1. <i>apud Ps. Scymn. 370</i> 2. <i>apud Steph. Byz. s. v. Ladesta = FHG I, Theop. fg. 141</i>	-	4
5.	ANONIMNI "PERIPLUS" - PSEUDO SKILAK 1. <i>Scylax Cariandensis</i> 2. <i>Scylax</i>	1. <i>in Periplo</i> 2. <i>in Perip.</i>	1. 17-21 2. 18 3. 21 4. 22 5. 23	11	1. 16 2. 18 3. 20-21 4. 21 5. 21/22 6. 22 7. 22+23 8. 22-27 9. 23 10. 23+24 11. 24 12. 24+26 13. 25 14. 27	1. <i>in capite Liburni ... ut ex margine apparet</i>	44 55
6.	TIMEJ 1. <i>Timaeus</i> 2. <i>Timeus</i>	-	-	-	1. <i>apud Ps. Scymn. 404-411 = FHG I, Tim. fg. 42</i>	-	2
7.	KALIMAH 1. <i>Callimachus</i>	-	1. <i>apud Strab. Geo. I, 2, 39 = Call. fg. 104</i>	1	- (<i>apud Plin. N.H. III, 139=Call. fg. 392</i>) - (<i>apud Plin. N.H. III, 151=Call. fg. 393</i>)	-	(2) 1
8.	APOLONIJE ROĐANIN 1. <i>Apollonius</i> 2. <i>Apollon.</i>	1. <i>Argonauticon I. 4</i> 2. <i>Argonaut. 4</i> 3. <i>in Argonauticis ... Lib. 4</i>	1. <i>Arg. IV, 516-518</i> 2. <i>Arg. IV, 562-572</i>	3	-	-	3
9.	ERATOSTEN 1. <i>Eratosthenes</i> 2. <i>Eratostenes</i>	-	-	-	1. <i>apud Ps. Scymn. 404-411</i>	-	2
10.	POLIBIJE 1. <i>Polybius</i> 2. <i>Polyb.</i> 3. <i>Pol.</i>	1. <i>lib. 2.</i> 2. <i>lib. 2.</i> 3. <i>lib. 2.</i> 4. <i>l. 2.</i> 5. <i>lib. 2.</i> 6. <i>l. 4.</i> 7. <i>lib. 7.</i> 8. <i>in fragmentis, Num. 124 ... et n. 125</i> 9. <i>in fragmentis, Num. 124 ... et n. 125</i> 10. <i>relatum ... fragmentum Num. 124.</i>	1. II, 2, 4 i 5+II, 3, 8+II, 4, 6-5, 1+II, 5, 20+ +II, 6, 2-6, 7+II, 8, 1-8, 11+II, 9, 1+II, 8 -11, 1+II, 11, 10 2. II, 2, 4 3. II, 8, 2 4. II, 8, 5 5. II, 8, 8 6. II, 11, 10 i 11 7. II, 11, 11 8. II, 11, 14 i 15 9. II, 12, 6 10. II, 14, 4+II, 14, 6 11. II, 16, 1-3 12. II, 17, 1-2 13. II, 31, 3 i 4 14. III, 16, 2-4+III, 16, 7-17, 1+III, 18, 1-7+ +III, 19, 12 15. IV, 29, 2 16. VII, 9, 13 i 14 17. XXXII, 9(18)+XXXII, 13(23) 18. XXXII, 9(18), 1-2 19. XXXII, 9(18), 4	31	1. II, 5, 6+II, 6, 3+II, 6, 6, 9 i 11 + IV, 29, 5 2. II, 18, 1-3 3. II, 8, 5-II, 11, 12 4. II, 8, 5 5. II, 11, 8 6. II, 11, 10 i 11 7. II, 11, 12 8. II, 11, 13 9. II, 12, 3 10. II, 16, 1-3+II, 17, 1 i 2+II, 31, 3 i 4 11. III, 16, 2-4+III, 16, 6 ss. +III, 19, 7 ss. 12. III, 18, 5-7+III, 19, 1-2+III, 19, 4-8 13. V, 101, 7 14. X, 41, 4 15. XVI, 24 16. XXVIII, 8, 1-9, 3+XXIX, 3, 1-4, 7 17. XXXII, 9(18), 1-2 18. XXXII, 9(18), 4	1. <i>I. x.</i> 2. <i>in fragmentis</i> 3. <i>primo bello Dalmatico</i>	71
11.	NIKANDAR 1. <i>Nicanor</i>	1. <i>In Theriacis</i>	1. <i>Ther. 604-609</i>	1	-	-	1
12.	ANONIMNA "PERIEGEZA" - PSEUDO SKIMNO 1. <i>Schimnus Cbius</i> 2. <i>Schimnus</i> 3. <i>Schymnus</i> 4. <i>Schymn.</i> 5. <i>Selymnus Cbius</i>	1. <i>qui oram maritimam ad Nicomedem Regem Bythiniae perscripsit Europa 360.</i>	1. 361-444 2. 413 i 414	2	- (217-221+226- tudi neiskorišteni navod) 1. 370 2. 391-403 3. 404-407 4. 404-415 5. 418-423 6. 437 i 438 7. 713-717+748-750+751-757	1. <i>Schimnus lib. 7.</i>	(1) 13 15
13.	ARTEMIDOR	-	-	-	1. <i>apud Steph. Byz. s. v. Nestos</i>	1. <i>I. 2. geogr</i>	-

I. Artemidorus							
14.	VARON I. Varro	1. De lingua Latina l. 4. 2. De lingua Latina lib. 4.	1. De l. Lat. V, 161	-	1. apud Plin. N.H. III, 22, 142	1	1
15.	CICERON I. M. T. C.	-	-	2	1. Ad fam. V, 9 2. Ad fam. V, 10	3	5
16.	CEZAR I. Caesar	-	-	-	1. Bell. Civ. III, 9	2	2
17.	VATINIJE I. Vatinius	1. quarto Dalmatico bello praefectus scripsit M. T. C. Epistol. fam. 1. 5. ep. x.	1. apud Cic Ad fam. V, 10	-	1. apud Cic. Ad fam. V, 9 2. apud Cic. Ad fam. V, 10	1	1
18.	HIRCIJE I. Hirtius	1. De bell. Alex. 2. bello Alexan.	1. Bell. Alex. 42 2. Bell. Alex. 43 3. Bell. Alex. 47	2	-	3	5
19.	SALUSTIJE I. Salustius	-	1. apud Serv. ad Verg. Georg. III, 447	4	-	-	4
20.	DIODOR I. Diodorus Siculus 2. Diod Siculus 3. Diodorus 4. Diod.	1. lib. 3. 2. lib. 5. 3. lib. 14. 4. lib. 16.	1. III, 30, 3 2. V, 40, 1-5 3. XIV, 113, 1-2 4. XV, 13, 1 kraj+XV, 13, 4 i poč. XV, 13, 5+ +XV, 14, 2 kraj 5. XV, 13, 4 6. XV, 14, 2 7. XVI, 5, 3-XVI, 11, 3	2	1. V, 13, 3/4-5+V, 20, 4+XI, 88, 5 2. V, 40, 1-5 3. XV, 13, 4 4. XV, 14, 1-XV, 14, 2 5. XV, 14, 2 6. XVI, 2, 1/2 7. XVI, 4, 3-7 8. XIX, 1, 7 9. XX, 113, 3	2	4
21.	VERGILIJE I. Virgilius	1. primo Aeneidos de Antenore 2. Georg. 3.	1. Aen. I, 243 i 244 2. Georg. III, 474-477	8	1. Aen. I, 243 i 244	15	23
22.	STRABON I. Strabo	1. lib. 2. 2. lib. 2. 3. lib. 5. 4. lib. 5. 5. lib. 5. 6. lib. 5. 7. lib. 5. 8. l. 6. 9. lib. 7. 10. lib. 7. 11. lib. 7. 12. lib. 7.	1. II, 5, 19 2. V, 1, 4 3. V, 1, 7 4. V, 1, 8 5. V, 1, 8+V, 1, 9 6. V, 1, 10 7. V, 4, 2 8. VI, 2, 4 9. VII, 3, 13+VII, 3, 15 10. VII, 5, 1 11. VII, 5, 2+IV, 6, 10 12. VII, 5, 2+VII, 5, 4 13. VII, 5, 3 kraj+VII, 5, 7 prva polovica+VII, 5, 8 poč.+VII, 5, 8 kraj i VII, 5, 9 poč.+VII, 5, 10 kraj i VII, 5, 11+VII, 6, 1+VII, 7, 8+VII, 7, 4 14. VII, 5, 3 15. VII, 5, 3+VII, 5, 10 16. VII, 5, 4 17. VII, 5, 5 18. VII, 5, 5+VII, 5, 7 19. VII, 5, 6 20. VII, 5, 7 21. VII, 5, 10 22. VII, 5, 12 23. VII, 7, 3 24. VII, 7, 8	2	1. I, 2, 39 2. V, 1, 4 3. V, 1, 10 4. V, 2, 7 5. V, 4, 2 6. VI, 2, 4 7. VII, 5, 1 8. VII, 5, 2+VII, 5, 4 9. VII, 5, 3 druga reč. + VII, 5, 7 prva polovica+VII, 5, 8 poč.+VII, 5, 8 kraj i VII, 5, 9 poč.+VII, 5, 10 kraj i VII, 5, 11 10. VII, 5, 3 11. VII, 5, 3+VII, 5, 10 12. VII, 5, 3+VII, 7, 4 13. VII, 5, 4 14. VII, 5, 5 15. VII, 5, 5+V, 4, 2 16. VII, 5, 5+VII, 5, 6+VII, 5, 7+VII, 5, 11 17. VII, 5, 6 18. VII, 5, 6+VII, 5, 7+VII, 5, 11 19. VII, 5, 9+VII, 5, 10 20. VII, 5, 10 21. VII, 5, 11 22. VII, 5, 11+VII, 5, 12 23. VII, 5, 12 24. VII, 7, 4 25. VII, 7, 8	3	5
23.	DIONIZIJE HALIKARNAŠANIN I. Dionysius Halicarnasseus 2. Dionysius Halicar. 3. Dion. Halic. 4. dionysius 5. Dion.	1. Lib. primo 2. Lib. I 3. Lib. I 4. Lib. primo 5. lib. primo 6. lib. primo 7. lib. 12.	- (I, 10, 3 - tudi neiskorišteni citat) 1. I, 18, 4 2. I, 20, 5+I, 26, 6 3. I, 25, 5+I, 29, 1/2 4. I, 26, 1 5. I, 30, 1-4 6. I, 30, 4 7. apud Steph. Byz. s. v. Iapodes	28	- (I, 25, 2 - tudi neiskorišteni navod) 1. I, 25, 5+I, 29, 1/2 2. I, 65, 1-5+II, 5, 5	69	97
24.	(PARTENIJE) (I. Partibenus)	-	-	(1) 7	- (apud Steph. Byz. s. v. Issa)	(1) 3	(2) 10
25.	LIVIJE 1. Livius 2. T. Livius 3. Liv.	1. Decad. I l. 5. 2. Dec. prima lib. 5. 3. Dec. I lib. 5. 4. Dec. p. l. x. 5. Dec. 2. lib. 2. 6. in pace cum Philippo dec. 4. l. I 7. dec. 5. lib. 2. 8. lib. 3. eiusdem Dec. 9. Dec. 5. l. 4. 10. ead. Dec. 5. l. 5. 11. Dec. 5. lib. 3. 12. Dec. 5. l. 5.	1. V, 33, 7-8 2. V, 33, 7-11 3. V, 33, 7 4. V, 33-35 5. X, 2, 4 6. XXII, 33, 3-6 7. XXXIII, 34, 11 8. XLII, 26, 2-7+XLII, 48, 5-9 9. XLIII, 5, 3 10. XLIII, 9, 4 i 5+XLIII, 18, 3-19, 3+XLIII, 19, 13 11. XLIV, 31, 2-5+XLIV, 31, 10-12 12. XLV, 26, 11-15 13. XLV, 26, 13	(1) 7	1. I, 1, 1-4 2. V, 33, 7-11 3. V, 33, 7 4. V, 33, 11 5. X, 2, 4 6. XXVI, 22, 9+XXVII, 30, 19+XXVIII, 5, 7 7. XXXI, 1, 6-10 8. XXXI, 28, 1 9. XLII, 26, 2-XLV, 26, 15 10. XLII, 26, 2 11. XLIII, 9, 7 12. XLIII, 19, 1+XLIV, 30, 6 i 7 13. XLIV, 30, 2 14. XLV, 31, 3	(1) 3	(1) 10

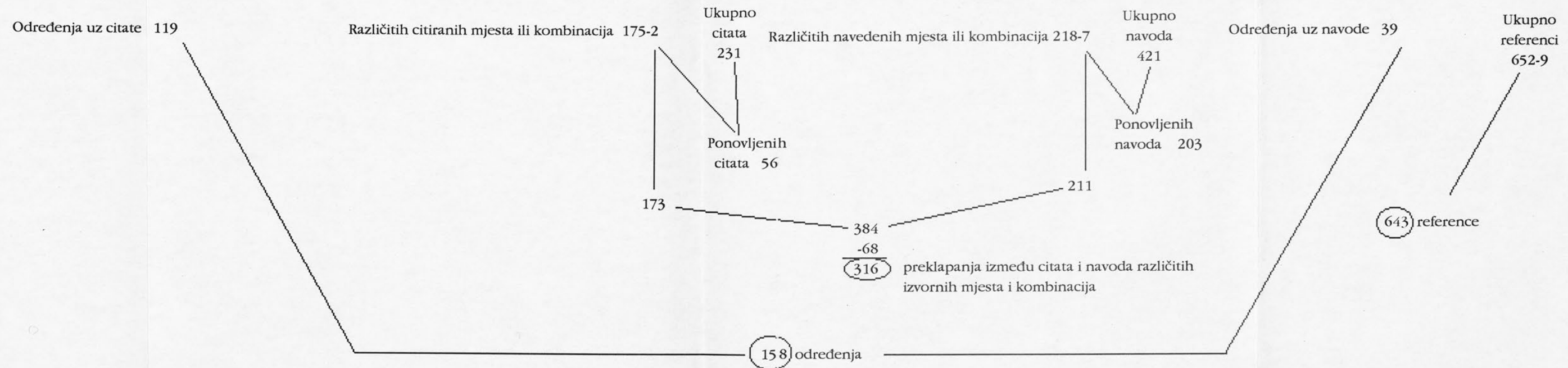
				13	15. XLV, 26, 11-15 16. XLV, 26, 13	23		36
26.	OVIDIJE 1. Ovidius	1. <i>de Ponto</i> lib. 4, <i>Elegia</i> 9. <i>ad Graecinam</i>	1. <i>Ep. IV</i> , 8, 75-77	1	1. <i>Ep. IV</i> , 8, 75-77	2		3
27.	"FASTI" 1. <i>Fasti triumphales</i> 2. <i>Fasti</i>	1. A DCXXIV	1. <i>FTC</i> fg. XXXII	2	1. <i>FTC</i> fg. XXXII	1		3
28.	"SHOLIJE" UZ EP APOLONIJA RODANINA 1. <i>antiquus eius</i> (sc. <i>Apolonii</i> , op. a.) <i>scholiastes</i>	1. /uz pravi citat stihova na koje se bilješka odnosi/	1. <i>ad Apoll. Arg. IV</i> , 564-566	1		-		1
29.	VELEJ PATERKUL 1. <i>Velleius Paterculus</i>	1. I. 2.	1. II, 110, 2+II, 110, 6	1		-		1
30.	DALMATINSKI NATPISI 1. <i>inscriptioes</i> 2. <i>lapides</i>	1. <i>lapis inter Epidauri ruinas inventus</i> 2. <i>lapis Iadrae existens</i> 3. <i>inscriptio quae adhuc ibi</i> (sc. <i>Iadrae</i> , op. a.) <i>cernitur</i> 4. <i>arcus, maioris aedificii pars nunc ad portam Civitatis sancti Cbrisogoni dictam translatus, in cuius epistilio haec leguntur</i>	1. CIL III 1741 2. CIL III 2907 3. CIL III 2908 4. CIL III 2909.9983 5. CIL III 2922.9987 6. CIL III 3198.10156 7. CIL III 3200.10158 8. CIL III 3201.10159	6	1. CIL III 1741+2908	3		9
31.	POMPONIJE MELA 1. <i>Pomponius Mela</i> 2. <i>Pomponius</i> 3. <i>Mela</i>	1. <i>de Illyrico</i> lib. 2. <i>cap.</i> 3. 2. ... <i>et cap.</i> 7. <i>de insulis</i>	1. II, 3 2. II, 7	3	1. II, 3 2. II, 7	16		19
32.	PLINIJE STARIJI 1. <i>Plinius</i> 2. <i>Plin.</i>	1. <i>lib.</i> 3. <i>cap.</i> 21. <i>Illyricum</i> 2. <i>Cap</i> 26. <i>De Insulis adriaticis</i> 3. <i>capiti</i> 21. 4. <i>ut supra relatum est</i> I, I, C. 2. 5. <i>libro tertio cap.</i> 26. <i>cap.</i> 21. 6. <i>capite</i> 22. 7. <i>c.</i> 22. 8. <i>c.</i> 26. <i>in fine</i> 9. <i>I. 3. cap.</i> 25. 10. <i>I. 3. cap.</i> 18. 11. <i>I. 3. cap.</i> 19. 12. <i>lib. cap.</i> 13. (<i>sic!</i>) 13. <i>cap.</i> 14. <i>lib.</i> 3. 14. <i>loco supra citato</i> I. 3. <i>c.</i> 13. 15. <i>lib.</i> 3. <i>c.</i> 14. 16. <i>lib.</i> 3. <i>c.</i> 16. 17. <i>lib.</i> 3. <i>cap.</i> 16. 18. <i>lib.</i> 3. <i>cap.</i> 15 19. <i>lib.</i> 3. <i>cap.</i> 15. ... <i>et paulo post loca et amnes recensens Etruriae</i> 20. <i>lib.</i> 3. <i>cap.</i> 5. 21. <i>I. 4. cap.</i> 14.	- (III, 5, 50 poč. + III, 5, 51 poč. - tudi neiskorišten citat) 1. III, 5, 75 2. III, 13, 110 kraj + III, 14, 112 sredina 3. III, 14, 112 4. III, 14, 112 + III, 14, 113 5. III, 15, 115 6. III, 16, 120 7. III, 18, 127 8. III, 19, 129 9. III, 21, 139-III, 23, 145 10. III, 21, 140 11. III, 21, 140+III, 22, 141+III, 22, 142+III, 22, 144 12. III, 21, 140+III, 26, 151 13. III, 22, 141 14. III, 22, 143 15. III, 22, 144 16. III, 25, 148 17. III, 26, 151 druga pol.+III, 26, 152 18. III, 26, 152 19. IV, 14, 100	(1) 40	1. III, 5, 8 2. II, 5, 8+III, 19, 130 3. III, 13, 110 kraj+III, 14, 112 sredina 4. III, 14, 112 5. III, 15, 115 6. III, 16, 120 7. III, 19, 129 8. III, 20, 133 9. III, 21, 139-III, 23, 145+III, 26, 151 druga pol.+ +III, 26, 152 10. III, 21, 139+III, 21, 140 11. III, 21, 139 12. III, 21, 139+III, 22, 142 13. 'II, 21, 140 14. III, 22, 141-III, 22, 144 15. III, 22, 141 16. III, 22, 142-III, 22, 144 17. III, 22, 142 18. III, 22, 143 19. III, 22, 144 20. III, 25, 147 21. III, 26, 149 22. III, 26, 151 druga pol. + III, 26, 152 23. III, 26, 152	49	1. <i>c.</i> 21. 2. <i>capiti</i> 26. 3. <i>cap.</i> 22. 4. <i>c.</i> 26. 5. <i>eodem</i> I. 3. <i>capite</i> 27. 6. <i>lib.</i> 3. <i>c.</i> 5. <i>et</i> 19. 7. <i>I. 3. cap.</i> 5. 8. <i>I. 3. C.</i> 20. 9. <i>Extat in Bibliotheca Vaticana manuscriptus Plinii codex membranaceus n. 1951.</i>	(1) 89
33.	LUKAN 1. <i>Lucanus</i>	1. <i>Pbarsal.</i> lib. 2. 2. <i>I. 4. Pbar.</i>	1. <i>Pbarsal. II</i> , 399-402 2. <i>Pbarsal. IV</i> , 404-405	2		-		2
34.	PLUTARH 1. <i>Plutarchus</i> 2. <i>Plut.</i>	1. <i>in Camillo</i>	1. <i>Camill.</i> 17.	1	1. <i>Pyrrh.</i> 3. 2. <i>Pyrrh.</i> 9.	2	1. <i>in Pyrrho</i>	3
35.	TACIT 1. <i>Tacitus</i>	1. <i>Annal.</i> lib. 30. 2. <i>De moribus Germanorum</i>	1. <i>Annal.</i> III, 9, 1 2. <i>Germ.</i> XLVI, 1, 1	2		-		2
36.	ARIJAN 1. <i>Arrianus</i>	1. <i>lib.</i> I	1. <i>Anab.</i> I, 5, 1-3	1	1. <i>Anab.</i> I, 5, 1-1, 6, 9 i d.	1		2
37.	APIJAN 1. <i>Appianus</i>	1. <i>in Illyricis ex verstone Stephani abbatis Gradii Patritii Ragusini Bibliothecae Vaticanae custodis</i> 2. <i>Civ.</i> 5.	1. <i>Illyr.</i> 3(7) 2. <i>Illyr.</i> 3(8 i 9) 3. <i>Illyr.</i> 7(17-21)+8(22) 4. <i>Illyr.</i> 7(17) 5. <i>Illyr.</i> 7(8) 6. <i>Illyr.</i> 7(21) 7. <i>Illyr.</i> 8(22) 8. <i>Illyr.</i> 8(22-24) 9. <i>Illyr.</i> 10(29) 10. <i>Illyr.</i> 10(30) 11. <i>Illyr.</i> 11(31 i 32) 12. <i>Illyr.</i> 11(33) 13. <i>Illyr.</i> 12(34-36)+13(36-38) 14. <i>Illyr.</i> 13(38 i 39) 15. <i>Illyr.</i> 16(47) 16. <i>Illyr.</i> 18(52)+21(61) 17. <i>Civ.</i> V, 7, 65		1. <i>Samm. fr.</i> 10 i fr. 11=Exc. <i>de leg. gent.</i> 3, str.520 i 4, str. 523. 2. <i>čitava Illyrika</i> 3. <i>Illyr.</i> 2(3-4) 4. <i>Illyr.</i> 3(7) 5. <i>Illyr.</i> 3(8 i 9) 6. <i>Illyr.</i> 7(17-21)+8(22) 7. <i>Illyr.</i> 7(17) 8. <i>Illyr.</i> 7(17 i 18) 9. <i>Illyr.</i> 7(20 i 21) 10. <i>Illyr.</i> 7(21) 11. <i>Illyr.</i> 8(22) 12. <i>Illyr.</i> 8(22-24) 13. <i>Illyr.</i> 10(29) 14. <i>Illyr.</i> 10(30) 15. <i>Illyr.</i> 11(31 i 32) 16. <i>Illyr.</i> 11(32) 17. <i>Illyr.</i> 12(34) 18. <i>Illyr.</i> 13(38)-29(88)		1. <i>Civil.</i> 2.	

38.	FLOR 1. Florus			20	19. Civ. II, 6(39) 1. II, 23 i 25	28		48
39.	POLIEN 1. Polyaeus	1. Strategematum lib. 7. cap. 49.	1. Strateg. VII, 42		1. Strateg. IV, 12, 1	1	1. lib. 4. c. 11.	1
40.	KLAUDIJE PTOLEMEJ 1. Claudius Ptolomaeus 2. C. Ptolomaeus 3. Ptolomaeus 4. Ptol.	1. lib. 2. cap. 17.	1. Geo. II, 16(17), 1-14	1	1. Geo. II i III općenito 2. Geo. II, 14(15) + 15(16) 3. Geo. II, 16(17), 1 4. Geo. II, 16(17), 2 i 3 + dio 8 + 9 i 10 5. Geo. II, 16(17), 2 i 8 6. Geo. II, 16(17), 3 7. Geo. II, 16(17), 4 i 5 8. Geo. II, 16(17), 8 9. Geo. II, 16(17), 10 10. Geo. II, 16(17), 14 11. Geo. III, 1, 1 12. Geo. III, 1, 10 i d. + III, 12, 1 + III, 13, 1 i 9 13. Geo. III, 4, 1 i 4, 4 + III, 14, 25 + III, 15, 1 14. Geo. III, 5, 7 ili III, 10, 1 i III, 10, 9 15. Geo. III, 10, 9 16. Geo. V, 10, 10 17. Geo. V, 8, 13 18. Geo. VIII, tab. Eur. V	1	1. Tabula Europae quinta Illyricum ... descripta 2. Totius Illyrici tabula 3. cap. 9.	34
41.	POMPEJ FEST 1. Festus	1. de verborum significatu	1. De verb. sign. s. v. strena	1				1
42.	DION KASIJE 1. Dion 2. Dion.	1. in fragmentis n. 12. 2. in fragmentis 3. lib. 41. 4. lib. 49.	1. fr. 47(49), 2-7 2. fr. 47(49), 2 i 3 3. fr. 51(53) 4. XLI, 49, 2 5. XLIX, 35, 1	5	1. fr. 47(49), 2-7 2. fr. 47(49), 2 3. fr. 47(49), 2 i 3 4. fr. 47(49), 5 i 6 5. apud Zon. 8, 20, 11 i d. 6. XLIX, 35, 1-LVI, 17, 1	9		14
43.	ELIJAN 1. Aelianus	1. de animalibus l. 17. cap. 41.	1. Anim. 17, 41	1				1
44.	JUSTIN 1. Epitomator Trogi Iustinus 2. Iustinus 3. Iust.	1. lib. 20. 2. lib. 20. 3. lib. 24.	1. XX, 1, 9 2. XXIV, 4, 2	3	1. VII, 2, 6+VII, 4, 6+VII, 5, 1 2. XX, 5, 4-6 3. XX, 5, 9	4	1. lib. 20. 2. l. 20.	7
45.	DIONIZIJE PERIEGET 1. Dionysius Afer, sive Alexandrinus 2. Dionysius	1. in Perigyti	1. 91-98+378-397+481-493	1	1. 91-98+378-397+481-493 2. 385 3. 385-387	3		4
46.	"ANTONINOV ITINERARIJ" 1. Antonini itinerarium 2. Antonini itin. 3. Antoninus 4. Itiner. Antonini				1. 265, 4-519, 3 2. 272, 5 3. 337, 5 4. 519, 4 5. 520, 1	6		6
47.	"PERIOHE" PREMA TITU LIVIJU 1. Epitomator Livii Florus 2. Florus	1. lib. 47. 2. lib. 56. 3. lib. 59. 4. lib. 62.	1. 47 2. 56 3. 59 4. 62	5	1. 47	1		6
48.	AMIJAN MARCELIN 1. Amian. Marcell. 2. Amianus 3. Ammianus		1. XXII, 3, 6+XXVIII, 1, 33	1	1. XXII, 3, 6+XXVIII, 1, 33 2. XXII, 8, 43	2		3
49.	SEKST RUF 1. Sex. Rufus 2. Sex. Ruf.		1. Brev. 8	2	1. Brev. 8	1		3
50.	EUTROPIJE 1. Eutropius	1. l. 6. 2. l. 7.	1. Brev. VI, 4 2. Brev. VII, 5	2				2
51.	"PEUTINGEROVA KARTA" 1. Tabula Peutingeriana 2. Tabulae Peutingerianae 3. Tabulae Peut. 4. Tabulae Peut. 5. Tab. Peut.		1. VII, 1=VI, b	2	1. VI, 1=V, b 2. VI, 2=V, b/c 3. VI, 2/3=V, b 4. VI, 3=V, c 5. VII, 4=VII, a	8		10
52.	SERVIJE 1. Servius, antiquus eius (sc. Virgilii, op. a.) scholiastes 2. Servius	1. ad Virgilii Georg. 3. 2. ad X Aeneidos	1. ad Verg. Georg. III, 475 2. ad Verg. Aen. X, 145	2	1. ad Verg. Georg. III, 475	2		4
53.	VEGECIJE 1. Vegetius	1. lib. 4.	1. Epit. IV, 31 2. Epit. IV, 33	2	1. Epit. IV, 33	1	1. l. 5. c. 3.	3
(54.)	(MARCIJAN IZ HERAKLEJE) (1. Marcianus Heracleensis 2. Marcianus Heracleota)					(1)		(1)
55.	NOTITIA DIGNITATUM 1. Notitia dignitatum utrusque Imperii 2. Notitia utrusque Imperii		1. Occ. II, 1B, b 1-6 2. Occ. II, 1B, b 3 3. Occ. XXXI, 1+XXXII, 1+XXXI, 1E, 4 i 5+		1. Occ. i, 21, e+XXXII 2. Occ. II, 1B, b 1-6 3. Occ. C, 1E, 3			

3. Notitia							
4. Notitia Occidentalis							
5. Notitia Orien. Imp.							
56. "TEODOZIJEV KODEKS"				3		4	7
1. Cod. Theod.					1. const. 1, 1, 2; 3, 1, 6; 4, 12, 7; 6, 23, 1; 6, 28, 6; 6, 28, 8; 7, 4, 32; 8, 4, 30; 9, 40, 13; 11, 1, 33; 11, 11, 1; 11, 14, 3; 11, 22, 5; 12, 1, 172; 12, 1, 177; 12, 1, 178; 15, 1, 26; 15, 1, 28; 15, 1, 49; 15, 5, 4; 16, 2, 45; 16, 8, 12; 16, 8, 21 + novell. 13 i 26		
2. C.					2. const. 15, 4, 1=Cod. Iust. I, 24, 2	2	2

Sažetak priloga I

Autora / izvora 56 - 2
 Varijanti naziva 104

Prilog II

II a			
Redni broj	AUTOR/IZVOR	DATACIJA	Ukupno referenci
1.	Homer	IX ili VIII st. p.n.e.	1
2.	Herodot	o. 484-424. p.n.e.	2
3.	Tukidid	o. 463-396. p.n.e.	1
4.	Teopomp	o. 375-306. p.n.e.	4
5.	"Periplus" /Pseudo Skilak/	sredina IV st. p.n.e.	55
6.	Timej	345-250. p.n.e.	2
7.	Kalimah	o. 310-240. p.n.e.	1
8.	Apolonije Rodanin	o. 290-219. p.n.e.	3
9.	Eratosten	o. 284-202. p.n.e.	2
10.	Polibije	o. 201-120. p.n.e.	71
11.	Nikandar	II st. p.n.e.	1
12.	"Periegeza" /Pseudo Skimno/	kraj II st. p.n.e.	15
13.	Artemidor	prijelaz II/I st. p.n.e.	1
14.	Varon	116-27. p.n.e.	5
15.	Ciceron	104-43. p.n.e.	2
16.	Cezar	100-44. p.n.e.	1
17.	Vatinije	o. 95- nakon 43. p.n.e.	5
18.	Hircije	o. 90- o. 43. p.n.e.	4
19.	Salustije	86-35. p.n.e.	4
20.	Diodor Sikulski	o. 80-29. p.n.e.	23
21.	Vergilije	70-19. p.n.e.	5
22.	Strabon	o. 64. p.n.e. - nakon 19. n.e.	97
23.	Dionizije Halikarnašanin	60 p.n.e. - nakon 7. n.e.	10
24.	Livije	59. p.n.e. - 18. n.e.	36
25.	Ovidije	43. p.n.e. - 18. n.e.	3
26.	"Fasti"	sač. redakcija iz o. 30. g. p.n.e.	3
27.	"Sholije" uz ep Apolonija Rodanina	I st. p.n.e. - II st. n.e.	1
28.	Velej Paterkul	o. 20. p.n.e. - 31. n.e.	1
29.	Dalmatinski natpisi	I i II st. n.e.	9
30.	Pomponije Mela	I st. n.e.	19
31.	Plinije Stariji	23-79. n.e.	89
32.	Lukan	o. 30-65.	2
33.	Plutarh	o. 50-125.	3
34.	Tacit	o. 55-120.	2
35.	Arijan	95-175.	2
36.	Apijan	o. 98- o. 169.	48
37.	Flor	poč. II st.	1
38.	Polien	II st.	2
39.	Klaudije Ptolomej	2. trećina II st.	34
40.	Pompej Fest	oko g. 150.	1
41.	Dion Kasije	o. 150- o. 235.	14
42.	Elijan	o. 170-235.	1
43.	Justin	kraj II/poč. III st.	7
44.	Dionizije Perieget	kraj III/poč. IV st.	4
45.	"Antoninov itinerarij"	sač. redakcija iz o. g. 300	6
46.	"Periohe" prema Titu Liviju	IV st.	6
47.	Amijan Marcellin	o. 330-395.	3
48.	Sekst Ruf	sred. IV st.	3
49.	Eutropije	sred. IV st.	2
50.	"Peutingerova karta"	sač. redakcija iz 2. pol. IV st.	10
51.	Servije	rođen oko 370. g.	4
52.	Vegecije	kraj IV/poč. V st.	3
53.	Notitia dignitatum	sač. redakcija iz oko g. 430.	7
54.	"Teodizijev kodeks"	438.	2

Sažetak II a			
Kronološka skupina	Izvora		Referenci
	I	II	III
I	13	21	159
II	21	20	324
III	20	20	160
Ukupno	54	54	643

II b						
Redni broj	AUTOR/IZVOR	Kronološka skupina	Jezik	Kvalitativna kategorija	Sadržajna vrsta	Ukupno Referenci
1.	Strabon	II	G	I	I	97
2.	Plinije Stariji	II	L	I	I	89
3.	Polibije	I	G	I	II	48
4.	"Periplus" /Pseudo Skilak/	I	G	I	I	55
5.	Apijan	III	G	I	II	48
6.	Livije	II	L	I	II	97
7.	Klaudije Ptolomej	III	G	I	I	34
8.	Diodor Sikulski	II	G	I	II	23
9.	Pomponije Mela	II	L	I	I	19
10.	"Periegeza" /Pseudo Skimno/	I	G	III	I	15
11.	Dion Kasije	III	G	I	II	14
12.	Dionizije Halikarnašanin	II	G	I	II	10
13.	"Peutingerova karta"	III	L	II	I	10
14.	Dalmatinski natpisi	II	L	II	III	9
15.	Justin	III	L	I	II	7
16.	Notitia dignitatum	III	L	II	III	7
17.	"Antoninov itinerarij"	III	L	II	I	6
18.	"Periohe" prema Titu Liviju	III	L	I	II	6
19.	Varon	II	L	I	IV	5
20.	Vatinije	II	L	II	III	5
21.	Vergilije	II	L	III	V i III	5
22.	Teopomp	I	G	I	II	4
23.	Hircije	II	L	I	II	4
24.	Salustije	II	L	I	II	4
25.	Dionizije Perieget	III	G	III	I	4
26.	Servije	III	L	I	IV	4
27.	Apolonije Rodanin	I	G	III	V	4
28.	Ovidije	II	L	III	III	3
29.	Fasti	II	L	II	III	3
30.	Plutarh	II	G	I	II	3
31.	Amijan Marcellin	III	L	I	II	3
32.	Sekst Ruf	III	L	I	II	3
33.	Vegecije	III	L	I	IV	3
34.	Herodot	I	G	I	II	2
35.	Timej	I	G	I	II	2
36.	Eratosten	I	G	I	I	2
37.	Ciceron	II	L	II	III	2
38.	Lukan	II	L	III	II	2
39.	Tacit	II	L	I	II	2
40.	Arijan	III	G	I	II	2
41.	Polien	III	G	I	IV	2
42.	Eutropije	III	L	I	II	2
43.	"Teodozijev kodeks"	III	L	II	III	2
44.	Homer	I	G	III	V	1
45.	Tukidid	I	G	I	II	1
46.	Kalimah	I	G	III	V	1
47.	Nikandar	I	G	III	IV	1
48.	Artemidor	I	G	I	I	1
49.	Cezar	II	L	I	II	1
50.	"Sholije" uz ep Apolonija Rodanina	II	G	I	IV	1
51.	Velej Paterkul	II	L	I	II	1
52.	Flor	III	L	I	II	1
53.	Pompej Fest	III	L	I	IV	1
54.	Elijan	III	G	I	IV	1

Sažetak II b													
Izvori u skupinama po učestalosti	Iz kronoloških skupina			Iz jezičnih skupina			Iz kvalitativnih kategorija			Iz sadržajnih vrsta			
	I	II	III	G	L	III	I	II	III	IV	V	Reference u skupinama po učestalosti	
I	11	3	5	8	3	10	1	6	5	-	-	I	501
II	7	-	2	1	6	3	4	2	3	2	-	II	55
III	36	10	14	16	20	24	4	8	3	16	5/+1/	III	87
Ukupno	54	13	21	25	29	37	8	9	11	24	7/+1/	Ukupno	643

PRILOG III	TEKSTULANE CJELINE	Površina u redovima	Površina citata	RAZLIČITI PISANI IZVORI	Ukupno referenci	Citati : navodi	Određenja : ostale ref	Uopćene opaske	Materijalni izvori
Čitavo izlaganje o antici Pojedini tipovi teksta	33	5166	1837	52	614	1:2	1:4	80	10
UVODI 9	Uvod I knjige (1, 0, 1 - 1, 0, 16) Uvod C I, II, III, IV, VI prve knjige (1, 1, 18-12, 25; 12, 2, 27-12, 2, 42; 19, 1, 56-19, 2, 21; 23, 1, 28-23, 2, 22; 33, 1, 28-33, 2, 24) Uvod C XIV treće knjige (149, 2, 33-149, 2, 49) Uvod C XI četvrte knjige (189, 2, 36-189, 2, 45) Uvod rasprave o imenima mora oko Italije u starini u C XI četvrte knjige (192, 2, 5-192, 2, 16)	190 4%	5 0,3%	14 4 ref. Polibije 3 ref. Livije po 2 ref Diodor, Apijan, Justin, Strabon, Plinije po 1 ref. Ps. Skilak, Plutarh, Arijan, Herodot, Varon, Cezar, Hircije	24 4%	1:7	1:7	16 20%	-
KATALOZI 3 (U zagradama podaci za komentarske dijelove C II)	C I Imena Jadranskog mora u starini (1, 2, 25-2, 1, 13) C I Izvori o rimskim ratovima u Iliriku (3, 2, 10-8, 2, 34) C II Geografski opisi istočne jadranske obale (12, 2, 43-19, 1, 42)	1421 27%	1128 61%	18 (+1) 9 (+1) ref. Apijan 6 ref Polibije po 4 ref. Livije (+1), "Periohe" prema njegovu djelu po 3 ref. Plinije (+33), Strabon (+19), Pomponije Mela (+7), Dion Kasije (+1) po 2 ref. Ps. Skilak (+1), Justin, Eutropije, Ps. Skimno po 1 ref. Vergilije (+1), Kalimah, Apolonije Rodanin, flor, Dionizije Perieget U citatima izvora po jedan put su spomenuti Teopomp, Timej, Eratosten i Varon, na što Lučić u ovim dijelovima teksta ne reagira. Samo u komentarskom dijelu C II (1 ref. Amijan Marcellin)	50 8% (76 12%)	4:1 (1:1)	2:1 (1:2)	2 2% (6 8%)	-
TEKST POSREDNOG TIPA 4	C I Pregled predrimskih prevlasti nad Jadranom (2, 1, 14-3, 2, 19) C V Prisutnost Liburna na otocima i njihova pomorska prevlast (30, 2, 24-31, 1, 32) C XI četvrte knjige, Pradomovina Etruščana i njihovo širenje Italijom (189, 2, 45-192, 2, 5) C XI četvrte knjige, Imena mora zapadno od Italije (192, 2, 16-192, 2, 58)	617 12%	312 17%	17 13 ref. Strabon 13 ref. Polibije 9 ref. Plinije 9 ref. Diodor 8 ref. Dionizije Halikarnašanin 4 ref. Livije po 2 ref. Teopomp, Apijan, Varon i Justin po 1 ref. Ps. Skilak, Vergilije, Tukidid, Apolonije Rodanin, Plutarh, Servije	71 12%	2:1	1,5:1	7 9%	-
KOMENTARI 7	C I Komentar vijestima o rimskim ratovima u Iliriku (8, 2, 35-12, 2, 20) C III Komentar geografskim opisima istočne jadranske obale (19, 2, 21-23, 1, 17) C IV Komentar geografskim opisima istočne jadranske obale (23, 2, 23-29, 1, 13) C V Japidija i zapadna granica Liburna; istočna granica Liburna i njihova narodnost (29, 1, 31-30, 2, 24) C V Odnos Liburna i kasnijih gospodara Jadrana; Jader i Jaderini (31, 1, 33-33, 1, 27) C VI Salona; kasniji razvitak pokrajinskih naziva u Iliriku (33, 2, 25-37, 1, 60) C XI četvrte knjige: Imena mora istočno od Italije (192, 2, 58-193, 2, 59)	2442 47%	392 21%	45 54 ref. Strabon 50 ref. Pseudo Skilak 48 ref. Plibije 38 ref. Plinije 34 ref. Apijan 22 ref. Livije 18 ref. Klaudije Ptolemej 12 ref. Pseudo Skimno 11 ref. Diodor 10 ref. Dion Kasije 9 ref. dalmatinski natpisi 9 ref. Pomponije Mela 6 ref. "Peutingerova Karta" po 5 ref. Vatinije, "Antoninov itinerarij", "Noticija" 4 ref. Salustije po 3 ref. Dionizije Perieget, Hircije, "Fasti", Servije, Vegecije, Sekst Ruf po 2 ref. Ciceron, "Periohe", Polien, Vergilije, Lukan po 1 ref. Velej Paterkul, Plutarh, Homer, Arijan, Elijan, Teopomp, Timej, Apolonije Rodanin, Eratosten, Nikandar, Artemidor, Varon, Amijan Marcellin, Dionizije Halikarnašanin, Justin, "Teodozijeve kodeks", Tacit	386 63%	1:2	1:5	44 55%	10 100%
ZAKLJUČCI 10	Zaključci C I, II, III, IV, V i VI prve knjige (12, 2, 20 i d.; 19, 1, 43 i d.; 23, 1, 17 i d.; 29, 1, 13 i d.; 33, 1, 27 i d.; 37, 2, 12 id.) Parcijalni zaključak rasprave o kasnijem značenju pokrajinskih naziva u Iliriku u C VI (33, 1, 60-37, 2, 11) C XIV treće knjige (osim uvoda, 149, 2, 49-151, 2) C XI četvrte knjige - parcijalni zaključak rasprave o imenima mora oko Italije u starini (193, 2, 59-194, 1, 36) C XI četvrte knjige - završni dio poglavlja (194, 1, 36-195, 1, 26)	496 10%	-	4 po 2 ref. Ptolemej, Strabon i Plinije 1 ref. Dionizije Halikarnašanin	7 1%	0:7	0:7	5 6%	-